

**PROGRAM WSPARCIA
RODZINY**
Diagnoza potrzeb, zasobów
i potencjału rozwojowego

Kraków 2023

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie

ul. Piastowska 32

30-070 Kraków

www.rops.krakow.pl

Opracowanie:

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie – Zespół Badań i Analiz

Małgorzata Szlązak

Iwona Banasiewicz

Jacek Skrzypek

Monika Linca

Kopiowanie i rozpowszechnianie może być dokonane z podaniem źródła.

SPIS TREŚCI

WYKAZ UŻYWANYCH SKRÓTÓW	5
TŁO DEMOGRAFICZNE I SPOŁECZNE MAŁOPOLSKI	6
WSPARCIE RODZIN W PEŁNIENIU FUNKCJI OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZYCH	13
Poradnictwo rodzinne oraz programy edukacyjne na rzecz wzrostu kompetencji wychowawczych rodziców.....	13
Rozwój usług opiekuńczych nad dziećmi do lat 3	17
Kampanie edukacyjne przygotowujące młodzież do pełnienia ról rodzinnych, społecznych i zawodowych, a także propagujące ideę wolontariatu.....	22
AKTYWIZACJA I INTEGRACJA SPOŁECZNA, W TYM W WYMIARZE MIĘDZYPOKOLENIOWYM	29
Pomoc osobom sprawującym opiekę nad członkiem rodziny wymagającym wsparcia w codziennym funkcjonowaniu	34
Integracja społeczna osób w szczególnie trudnej sytuacji życiowej, w tym poprzez działania w zakresie interwencji kryzysowej.....	43
Rozwój mieszkalnictwa socjalnego, wspomaganego i chronionego	50
DZIAŁANIA Z ZAKRESU SYSTEMU PIECZY ZASTĘPCZEJ ZGODNE Z ZASADAMI DEINSTYTUCJONALIZACJI ORAZ WSPARCIE PROCESU USAMODZIELNIANIA WYCHOWANKÓW	62
Adopcja	62
Wskaźniki pieczy zastępczej.....	64
Rodzinna piecza zastępcza	72
Instytucjonalna piecza zastępcza	80
Sytuacja dzieci w kryzysie uchodźczym pod opieką opiekunów tymczasowych	83
Sytuacja zdrowotna dzieci i młodzieży wychowujących się w pieczy zastępczej.....	85
Usamodzielnienia wychowanków pieczy zastępczej	86
PROFILAKTYKA PRZEMOCY W RODZINIE	93
Skala zjawiska przemocy domowej.....	93
Wsparcie dla osób uwikłanych w przemoc domową	103
POPRAWA SKUTECZNOŚCI, JAKOŚCI I EFEKTYWNOŚCI USŁUG SPOŁECZNYCH, W TYM SYSTEMOWE ROZWIĄZANIA DLA ZAPEWNIENIA ADEKWATNYCH DO POTRZEB KADR POMOCY I INTEGRACJI SPOŁECZNEJ	109
Pracownicy socjalni.....	111
Asystenci rodziny w Małopolsce	112
Koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej w Małopolsce	116
Doskonalenie kompetencji członków zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych.....	119
BIBLIOGRAFIA	132
SPIS INFOGRAFIK	135
SPIS MAP	135

SPIS TABEL.....	135
SPIS WYKRESÓW.....	136

WYKAZ UŻYWANYCH SKRÓTÓW

CIS	– centrum integracji społecznej
BDL	– Bank Danych Lokalnych
DPS	– dom pomocy społecznej
GUS	– Główny Urząd Statystyczny
JST	– jednostka samorządu terytorialnego
KIS	– klub integracji społecznej
MRIPS	– Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej
NIK	– Najwyższa Izba Kontroli
NSP	– Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań
OIK	– ośrodek interwencji kryzysowej
OPS	– ośrodek pomocy społecznej
OZPS	– Ocena zasobów pomocy społecznej województwa małopolskiego
POW	– placówka opiekuńczo-wychowawcza
PCPR	– powiatowe centrum pomocy rodzinie
PWD	– placówka wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży (świetlice, ogniska itp.)
RDD	– rodzinny dom dziecka
ROPS	– Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie
RPO WM 2014-2020	– Regionalny Program Operacyjny Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020
SAN	– społeczna agencja najmu
ZI	– zespół interdyscyplinarny
ZOL	– zakład opiekuńczo-leczniczy

TŁO DEMOGRAFICZNE I SPOŁECZNE MAŁOPOLSKI

✓ **Wzrasta liczba ludności.**

W 2021 r. w Małopolsce mieszkało 3 432 295 osób (według Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań). Od 2011 r. liczba ludności regionu wzrosła o 2,8% (o ponad 94,8 tys. osób). W tym samym okresie liczba ludności Polski spadła o 1,2%.

✓ **Rodzi się coraz mniej dzieci.**

- W 2021 r. wskaźnik urodzeń żywych na 1 000 mieszkańców województwa małopolskiego wynosił 9,7 (w 2020 r. – 10,3, w 2019 r. – 10,9). Wartość tego wskaźnika dla Polski była niższa i wyniosła 8,7 (w 2020 r. 9,3).
- W 2021 r. mieszkało w regionie ponad 694,1 tys. dzieci i młodzieży do 18 r. ż. łącznie (w tym 109,2 tys. dzieci w wieku 0 – 2 lata). Od 2011 r. ubyło w Małopolsce 11,8 tys. dzieci i młodzieży do 18 r. ż. łącznie, tj. 1,7% (w tym 5,6 tys. dzieci w wieku 0 – 2 lata, czyli 4,9%). Jednak sytuacja była korzystniejsza niż średnio dla Polski, gdzie nastąpił spadek o 356,7 tys. dzieci i młodzieży do 18 r. ż. łącznie, czyli o 4,6% (w tym o prawie 159,3 tys. dzieci w wieku 0-2 lata, tj. o 12,7%).

✓ **Zmniejsza się przyrost naturalny, a od 2020 r. przyjmuje on ujemne wartości.**

W 2021 r. w Małopolsce wyniósł minus 2,2/1 000 mieszkańców, przy średniej dla Polski minus 5/1 000 mieszkańców.

✓ **Maleje współczynnik dzietności.**

W 2021 r. wyniósł on w Województwie 1,35 i był niższy niż w 2020 r., kiedy to wyniósł 1,4. Jednocześnie w 2021 r. współczynnik ten był wyższy niż przeciętna dla Polski (1,33).

✓ **Postępuje proces starzenia się populacji.**

- **Przybywa osób po 60 r. ż.**

W 2021 r. regionie mieszkało niemal 807,6 tys. osób w wieku 60+ lat (23,5% ogółu ludności). Od 2011 r. przybyło 168 tys. osób w tym wieku (26,3%). Zmiana ta była mniejsza niż średnio dla Polski, gdzie zaobserwowano wzrost o 27,6%.

- **Wzrasta także odsetek osób w wieku 80 i więcej lat więcej.**

W 2021 r. mieszkało w regionie prawie 150,4 tys. osób w wieku 80+ lat (4,4% ogółu ludności). Od 2011 r. przybyło ponad 34,9 tys. osób w tym wieku, tj. nastąpił wzrost o 30,2%. Tymczasem w Polsce w tym okresie nastąpił wzrost o 22,6%.

✓ Zwiększa się zapotrzebowanie na wsparcie związane z niepełnosprawnościami oraz pogarszającą się kondycją psychiczną populacji.

– Zwiększa się grupa osób z niepełnosprawnościami (prawnie i biologicznie).

W 2021 r. jeden na siedmiu mieszkańców Małopolski był osobą z niepełnosprawnością prawną lub biologiczną (ok. 13,8%, czyli ok. 473,1 tys. osób). W 2011 r. osoby niepełnosprawne (prawnie i biologicznie) stanowiły 11,8% Małopolan.

W 2021 r. mieszkało w regionie ok. 298,3 tys. osób niepełnosprawnych prawnie i stanowili oni ok. 8,7% ludności. W porównaniu do danych sprzed dekady było o 14,5 tys. więcej takich osób.

– Pogarsza się kondycja psychiczna w populacji województwa – wzrasta liczba zamachów samobójczych, przy czym dynamika wzrostu była wyższa w przypadku kobiet oraz dzieci i młodzieży.

W 2021 r. w Małopolsce było 1 217 zamachów samobójczych, w porównaniu do 752 w 2013 r.

✓ Jednocześnie poprawie uległy wskaźniki dotyczące zatrudnienia Małopolan.

– Na koniec 2021 r. stopa bezrobocia rejestrowanego była na relatywnie niskim poziomie – wyniosła 5%, o 0,3 p. p. mniej niż w roku poprzednim. Różnica pomiędzy wartością wojewódzką, a krajową (5,8%) wyniosła 0,8 p. p.

✓ Na koniec 2021 r. problem „bezrobocia rodzinnego” dotyczył ponad 4,4 tys. małopolskich gospodarstw domowych, tj. 13,4% wszystkich bezrobotnych (w 2020 r. 5,5 tys., w 2019 r. niespełna 4 tys., w 2018 r. 4,8 tys.).

Według wyników Narodowego Spisu Powszechnego w Małopolsce w 2021 roku w porównaniu z 2011 r.¹ mieszkało:

- więcej Małopolan o ponad 94,8 tys., czyli o 2,8%. W tym samym okresie w całej Polsce ubyło ponad 475,7 tys. mieszkańców, tj. 1,2%. W 2021 r. w regionie mieszkało 3 432 295 osób;
- mniej dzieci i młodzieży do 18 r. ż. włącznie (o ponad 11,8 tys., tj. o 1,7%), w tym także mniej dzieci w wieku 0 – 2 lata (o 5,6 tys., czyli o 4,9%). W całym kraju ubyło niemal 356,7 tys. dzieci i młodzieży do 18 r. ż. włącznie, tj. o 4,6%, w tym prawie 159,3 tys. dzieci w wieku 0-2 lata, tj. o 12,7%. W Małopolsce w 2021 r. mieszkało ponad 694,1 tys. dzieci i młodzieży do 18 r. ż. włącznie, w tym 109,2 tys. dzieci w wieku 0 – 2 lata;
- więcej osób w wieku 60 lat i więcej (o ponad 168 tys., czyli o 26,3%), w tym osób w wieku 80 lat i więcej (o ponad 34,9 tys., tj. o 30,2%). Natomiast w całej Polsce przybyło niemal 2,1 mln osób w wieku 60+ lat (o 27,6%), w tym prawie 304,5 tys. osób w wieku 80+ lat (o 22,6%). W 2021 r. w Małopolsce mieszkało niemal 807,6 tys. osób w wieku 60+ lat (23,5% ogółu ludności), w tym prawie 150,4 tys. osób w wieku 80+ lat (4,4% ogółu ludności).

Według wyników Narodowego Spisu Powszechnego przeprowadzonego w 2011 r. (ostatnie dostępne dane) w Małopolsce mieszkało 705,5 tys. rodzin, w tym 474,9 tys. rodzin z dziećmi do 24 r. ż. na utrzymaniu (815 tysięcy dzieci). 14,7% rodzin z dziećmi (69,7 tys.) stanowiły rodziny wielodzietne posiadające co najmniej troje dzieci (3+). W Małopolsce w rodzinach z trojgiem lub więcej dzieci w 2011 r. żyło 238,4 tys. dzieci. Według danych spisowych Małopolska w 2011 r. była drugim województwem w kraju pod względem odsetka i liczby rodzin wielodzietnych.

Według danych GUS: w 2021 r. w Małopolsce urodziło się o ponad 2 tys. dzieci mniej niż w poprzednim roku. Wskaźnik urodzeń żywych na 1 000 Małopolan w 2021 r. wynosił 9,7. Było to mniej niż rok i dwa lata wcześniej, kiedy to wskaźnik ten przyjmował wartość

¹ GUS BDL, NSP 2021 i NSP 2011 – LUDNOŚĆ (ostatni dostęp: 21.07.2023 r.)

odpowiednio: 10,3 i 10,9. Jednocześnie było to więcej niż średnia dla kraju wynosząca 8,7 (9,3 w 2020 r.).

W 2019 r. Małopolska była regionem o jednym z najwyższych wskaźników przyrostu naturalnego. W latach 2012-2019 przyrost naturalny w regionie był cały czas dodatni (w 2019 r. - 1,2 na 1 tys. mieszkańców, rok wcześniej: 1,6, a w 2017 r.: 1,9) i pozostawał na poziomie znacznie wyższym niż średnia dla Polski, gdzie przyrost naturalny w tym okresie był ujemny lub zerowy. Jednak od 2020 r. notuje się ujemny przyrost naturalny w regionie – w 2021 r. było to minus 2,2/1 000 mieszkańców (w 2020 r. minus 1/1 000 mieszkańców), podobnie jak we wszystkich pozostałych województwach, przy średniej dla Polski – minus 5/1 000 mieszkańców. W porównaniu do innych regionów Małopolska zachowała drugą, korzystną pozycję w kraju pod względem wysokości przyrostu naturalnego, po województwie pomorskim ze wskaźnikiem minus 2.

Współczynnik dzietności dla Małopolski w 2021 r. wyniósł 1,35 i był niższy niż w 2020 r., kiedy to wyniósł 1,4. Był on jednak wyższy niż przeciętna dla Polski w 2021 r. – 1,33.

Współczynnik rozwodów na 1 000 mieszkańców w Małopolsce w 2021 r. był na poziomie 1,3. W Polsce współczynnik ten był nieco wyższy z wartością 1,6. Wskaźnik rozwodów na 1 000 mieszkańców w województwie utrzymuje się na względnie stałym poziomie (od 1,3 w 2014 r. do 1,1 w 2020 r.). Warto dodać, że w 2021 r.: nieporozumienia na tle finansowym były jedną z współwystępujących przyczyn w przypadku 18,5% rozwodów, „naganny stosunek do członków rodziny” – 13,2%, nadużywanie alkoholu w – 11%, a dłuższa nieobecność – 7,1% wszystkich rozwodów w Małopolsce.

Według wstępnych danych Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021 w Małopolsce mieszkało ok. 473,1 tys. osób niepełnosprawnych ogółem (prawnie i biologicznie). Osoby te stanowiły ok. 13,8% ludności województwa. W porównaniu z wynikami Narodowego Spisu Powszechnego sprzed dekady odsetek ten zwiększył się o 2 p. p. (w 2011 r. było to 11,8%, czyli ponad 394,3 tys. osób). W Polsce odsetek osób z niepełnosprawnościami był wyższy i wynosił ok. 14,4% (w 2011 r. – 12,2%). Udział osób niepełnosprawnych prawnie w ogólnej liczbie osób niepełnosprawnych w Małopolsce zmniejszył się z 72% w 2011 r. do ok. 63% w 2021 r. łącznie osób

niepełnosprawnych prawnie było w Małopolsce w 2021 r. ok. 298,3 tys. i stanowiły one ok. 8,7% ludności. W porównaniu do danych sprzed dekady (283,8 tys. osób) było to o 14,5 tys. osób więcej.²

Z danych GUS wynika, iż w 2019 r. odsetek dzieci (poniżej 15 lat) z niepełnosprawnością oszacowany według kryterium statystycznego (uwzględniające osoby niesprawne biologicznie, ale wyłącznie w stopniu poważnym oraz prawnie, czyli posiadające orzeczenie o niepełnosprawności) wynosił 4%³.

Jak wynika z małopolskiego badania „Kondycja społeczno-gospodarcza rodzin w województwach podkarpackim i małopolskim, ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska depopulacji” przeprowadzone w Małopolsce w 2019 r.: 31,9% gospodarstw domowych w regionie to rodziny z co najmniej jednym niepełnoletnim dzieckiem. Wśród rodzin z dziećmi dominują rodziny wychowujące jedno dziecko (57,1%), rodziny z dwójką dzieci stanowią 37,1%. Najmniej jest rodzin wielodzietnych, czyli co najmniej z trójką dzieci (5,8%). Z przywoływanego badania wynika też, iż rodziny w najtrudniejszej sytuacji finansowej to przede wszystkim rodziny dotknięte problemem niepełnosprawności i/lub niezdolności do pracy zarobkowej z uwagi na stan zdrowia osób dorosłych prowadzących gospodarstwo domowe. „W sposób szczególny problem ten dotyka rodzin, w których jeden lub więcej członków wymaga stałego leczenia oraz rehabilitacji. (...) Respondenci borykający się na co dzień z tego rodzaju trudnościami, wskazywali na brak systemowych, kompleksowych, a zarazem zindywidualizowanych (...) mechanizmów wsparcia (...)”⁴

Z kolei GUS podaje, że w 2020 r. gospodarstwa, w których zamieszkiwały osoby z niepełnosprawnością były „gorzej wyposażone w przedmioty trwałego użytkowania, a zwłaszcza w urządzenia zaawansowane technologicznie, niż gospodarstwa domowe bez osób niepełnosprawnych. Urządzenie z dostępem do Internetu posiadało 86,2% gospodarstw domowych bez osób niepełnosprawnych i 79,2% gospodarstw domowych z osobami niepełnosprawnymi, smartfon – odpowiednio 80,3% oraz 72,0%, zmywarkę do naczyń – odpowiednio 47,6% oraz 35,0%. Samochód osobowy posiadało 72,7% gospodarstw

² Obliczenia własne na podstawie GUS BDL, NSP 2021 – LUDNOŚĆ- DANE WSTĘPNE (ostatni dostęp: 21.07.2023 r.)

³ GUS, Stan zdrowia ludności Polski w roku 2019, 2021, s.65

⁴ UMWM, Kondycja społeczno-gospodarcza rodzin w województwach podkarpackim i małopolskim, ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska depopulacji. Raport końcowy dla województwa małopolskiego, Rzeszów – Kraków 2019 r.

domowych bez osób niepełnosprawnych i 64,0% gospodarstw z osobami niepełnosprawnymi. Stopień wyposażenia w przedmioty trwałego użytkowania gospodarstw domowych z osobami niepełnosprawnymi stopniowo poprawia się. (...) Dynamika wzrostu wyposażenia w te dobra w gospodarstwach domowych z osobami niepełnosprawnymi była wyższa, niż w gospodarstwach domowych bez osób niepełnosprawnych”.⁵

W województwie notuje się wysoki udział porad lekarskich w poradniach psychiatrycznych / psychologicznych (65,5%) przy niskim udziale porad rekomendowanych, którymi są: psychoterapia indywidualna (17,8%), porady psychologiczne (15,3%) oraz oddziaływania grupowe/rodzinne (1%!) – wg danych za 2019 r.⁶

W 2021 r. odnotowano 1 217 zamachów samobójczych w porównaniu do 752 w 2013 r. Częściej zamachy samobójcze podejmowali mężczyźni, ale dynamika wzrostu była większa w przypadku kobiet. Dynamika wzrostu liczby zamachów samobójczych była też wyższa wśród dzieci i młodzieży w porównaniu do dorosłych. Rok 2021 był rekordowy – 13,3% (162) wszystkich zamachów samobójczych w województwie dotyczyło nieletnich (do 18 r. ż. włącznie).⁷

W latach 2013 - 2019 w Małopolsce rok do roku notowano spadki stopy bezrobocia rejestrowanego - w rezultacie w 2019 r. zanotowano rekordowo niski poziom bezrobocia i ponowny spadek bezrobocia rodzinnego. Jednak oba te wskaźniki wzrosły w pierwszym roku pandemii COVID-19 (w 2020 r). Na koniec 2021 r. stopa bezrobocia rejestrowanego w Małopolsce wyniosła 5%, co oznacza, że była mniejsza niż w roku 2020 (o 0,3 p. p. mniej), ale wyższa niż w roku 2019, czyli przed pandemią (o 0,9 p. p.). W grudniu 2021 r. wartość krajowa była wyższa od wojewódzkiej o 0,8 p. p.

Jednocześnie w analizowanym okresie , po 2013 r., w Małopolsce obserwowany był stały spadek udziału „bezrobotnych rodzinie” w grupie ogółu osób bezrobotnych; wyjątkiem był rok 2020. Problem „bezrobocia rodzinnego” na koniec 2021 r. dotyczył ponad 4,4 gospodarstw domowych (w 2020 r. 5,5 tys. gospodarstw, w 2019 r. było to niespełna 4 tys., a

⁵ GUS, Budżety gospodarstw domowych w 2020 r. Warszawa 2021, s. 47

⁶ MUW w Krakowie, Obwieszczenie Wojewody Małopolskiego z dnia 17 grudnia 2021 r. w sprawie Wojewódzkiego Planu Transformacji województwa małopolskiego na lata 2022-2026, 2021

⁷ UMWM, Sprawozdanie za 2021 rok z realizacji Małopolskiego Programu Ochrony Zdrowia Psychicznego na lata 2017-2022, 2022

dwa lata wcześniej 4,8 tys.), czyli 13,4% zarejestrowanych bezrobotnych - o 1,1 p. p. mniej niż w 2020 r. oraz o 0,1 p. p. mniej niż w roku 2019.

WSPARCIE RODZIN W PEŁNIENIU FUNKCJI OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZYCH

Poradnictwo rodzinne oraz programy edukacyjne na rzecz wzrostu kompetencji wychowawczych rodziców

W Małopolsce:

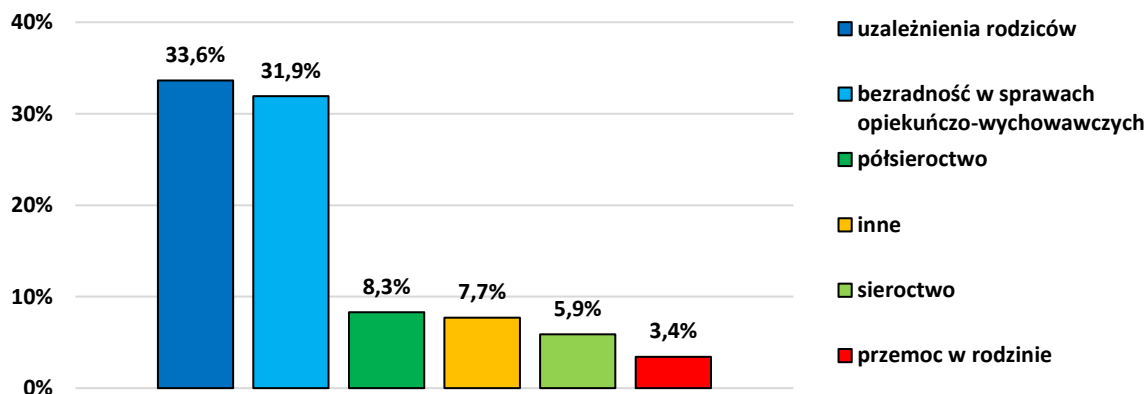
- ✓ Badania przeprowadzone w 2019 r. wskazują na braki w specjalistycznej wiedzy i umiejętnościach potrzebnych do rozwiązywania trudności wychowawczych wśród małopolskich rodziców (nawet wśród dobrze wykształconych).
- ✓ O konieczności wspierania rodzin, w tym rozwijania kompetencji wychowawczych rodziców mogą świadczyć m. in. dane z 2021 r. z systemu pieczy zastępczej. Najczęstszymi powodami umieszczania dzieci w małopolskich placówkach opiekuńczo-wychowawczych i formach rodzinnych pieczy zastępczej były uzależnienia rodziców (głównie od alkoholu) i bezradność w sprawach opiekuńczo – wychowawczych.
- ✓ W 2021 r. w województwie funkcjonowało 10 placówek specjalistycznego poradnictwa (w Krakowie, Tarnowie oraz w 4 powiatach: olkuskim, wadowickim, myślenickim, bocheńskim), z których skorzystało niemal 6,3 tys. osób – prawie 3,4 tys. osób więcej niż w 2020 r. 14 małopolskich PCPR nie wykazało tego typu placówek.
- ✓ Większość osób będących klientami specjalistycznego poradnictwa świadczonego w małopolskich powiatach skorzystało z poradnictwa rodzinnego. Takie poradnictwo było też przede wszystkim oferowane (dostępne 8 z 10 jednostek). Objęto nim ponad 4,1 tys. osób, w tym z terapii rodzinnej skorzystało – ponad 1,1 tys. klientów.
- ✓ Kompetencje wychowawcze rodziców są podnoszone m. in. poprzez inicjatywę „Szkola dla Rodziców i Wychowawców”. W Małopolsce wsparcie dla rodziców i wychowawców w 2023 r. oferowane było przez 66 realizatorów tego programu (trzecie miejsce pod względem ich liczby w Polsce). Jednak biorąc pod uwagę populację regionu zapotrzebowanie na tego typu wsparcie wydaje się być dalekie od zaspokojenia.

W raporcie z badania „Kondycja społeczno-gospodarcza rodzin w województwach podkarpackim i małopolskim, ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska depopulacji” (UMWM 2019 r.) wskazywano na: „ (...) problem braków kompetencyjnych wśród rodziców – nawet ci dobrze wykształceni nie posiadają specjalistycznej wiedzy i umiejętności potrzebnych do rozwiązywania pojawiających się trudności wychowawczych. Często zbyt późno identyfikują problem – na przykład w zakresie uzależnienia cyfrowego, nierzadko stosują niewłaściwe metody jego rozwiązania.”⁸.

W przypadku skrajnego niedopełniania obowiązków rodzicielskich dzieci i młodzież mogą być przekazane do jednostek systemu pieczy zastępczej. Warto zwrócić uwagę, że z powodu bezradności rodziców w sprawach opiekuńczo – wychowawczych w rodzinach zastępczych i rodzinnych domach dziecka umieszczono w Małopolsce w 2021 r. 942 dzieci (31,9% wszystkich małoletnich umieszczonych w rodzinnej pieczy). Jednocześnie z powodu uzależnień rodziców (głównie od alkoholu) – 993 dzieci (33,6%), a na skutek przemocy w rodzinie – 101 dzieci (3,4%). Relatywnie często przyczyną umieszczenia dziecka w rodzinnej pieczy zastępczej była śmierć jednego lub obydwójga rodziców: pólsieroctwo (245 dzieci – 8,3%), sieroctwo (174 dzieci – 5,9%). W placówkach opiekuńczo-wychowawczych dzieci umieszczano z podobnych powodów. Najczęściej była to bezradność w sprawach opiekuńczo – wychowawczych i uzależnienia rodziców – odpowiednio 54,4% czyli 557 dzieci i 28,3%, czyli 289 dzieci. Częściej niż w pieczy rodzinnej, umieszczano dzieci w placówkach opiekuńczych z powodu przemocy w rodzinie – 7,6% (z tej przyczyny w małopolskich POW w 2021 r. umieszczono 78 dzieci). Natomiast z powodu pólsieroctwa umieszczono w POW 29 dzieci (2,8%), a sieroctwa – 19 dzieci (1,9%).

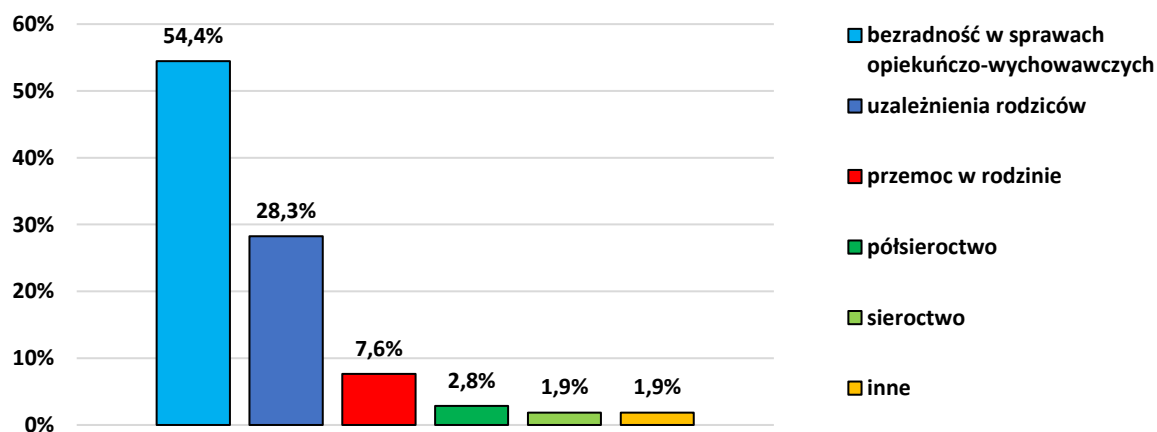
⁸ UMWP, Raport ekspercki, Rzeszów – Kraków 2019 r., s. 24

Wykres 1: Najczęstsze powody umieszczenia dzieci w rodzinnej pieczy zastępczej (rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka) w Małopolsce w 2021 r.

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych Sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy za okres: 01.07-31.12 w 2021 r.

Wykres 2: Najczęstsze powody umieszczenia dzieci w instytucjonalnej pieczy zastępczej (POW) w Małopolsce w 2021 r.

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych Sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy za okres: 01.07-31.12 w 2021 r.

W Małopolsce wsparcie dla rodziców oferowane jest m. in. w placówkach specjalistycznego poradnictwa. W 2021 r. w regionie funkcjonowało 10 placówek tego typu (o 1 placówkę mniej niż w 2020 r.) finansowanych przez 4 powiaty (powiat wadowicki,

myślenicki, bocheński i olkuski) oraz przez dwa miasta na prawach powiatu: Kraków i Tarnów. Na terenie pozostałych 14 małopolskich powiatów w 2021 r. nie działały jednostki specjalistycznego poradnictwa. Według ustawy o pomocy społecznej placówki specjalistycznego poradnictwa mogą prowadzić poradnictwo prawne, psychologiczne, rodzinne. W Małopolsce większość, bo 8 jednostek, prowadziło poradnictwo rodzinne - w tym 6 z nich prowadziło terapię rodzinną. Ze wsparcia placówek specjalistycznego poradnictwa w 2021 r. skorzystało niemal 6,3 tys. osób⁹ (prawie 3,4 tys. osób więcej niż w 2020 r.). Natomiast z poradnictwa rodzinnego skorzystało łącznie ponad 4,1 tys. osób, w tym z terapii rodzinnej ponad 1,1 tys. osób.

Należy także wspomnieć o ogólnopolskiej inicjatywie „Szkoła dla Rodziców i Wychowawców” realizowanej przez Ośrodek Rozwoju Edukacji - publiczną placówkę doskonalenia nauczycieli o zasięgu ogólnokrajowym prowadzoną przez Ministerstwo Edukacji i Nauki. Jest to program adresowany do rodziców, wychowawców, pracowników socjalnych, kuratorów sądowych, policjantów itp. „Jego głównym celem jest wspieranie rodziców i wychowawców w radzeniu sobie w codziennych kontaktach z dziećmi i młodzieżą. Nauka umiejętności lepszego porozumiewania się, refleksja nad własną postawą wychowawczą, wymiana doświadczeń, to małe kroki ku głębszej relacji, dającej zadowolenie, poczucie wzajemnej bliskości. To także nauka dialogu i kształtowanie więzi opartych na wzajemnym szacunku.”¹⁰ W ramach programu certyfikowani trenerzy przygotowują realizatorów do pracy szkoleniowej z wychowawcami i rodzicami. Na stronie Ośrodka Rozwoju Edukacji znajduje się lista rekomendowanych realizatorów „Szkoły dla Rodziców i Wychowawców”. W czerwcu 2023 r. w Polsce było ich 691, natomiast w Małopolsce – 66 (trzecie miejsce pod względem liczby realizatorów po województwie mazowieckim i lubelskim).

⁹ Tak duży wzrost liczby korzystających z poradnictwa specjalistycznego powiatów pomiędzy latami należy monitorować, bowiem może być spowodowany także zmianą sprawozdania branżowego, która nastąpiła w tym czasie.

¹⁰ <https://www.ore.edu.pl/2010/04/szkola-dla-rodzicow/>, dostęp 14.07.2023 r.

Rozwój usług opiekuńczych nad dziećmi do lat 3

W Małopolsce:

- ✓ **Wzrasta liczba żłobków i klubów dziecięcych. W 2021 r. było w regionie 458 żłobków (o 25 więcej niż przed rokiem i ponad 3-krotnie więcej niż w 2014 r., kiedy funkcjonowało 145 żłobków) i 82 kluby dziecięce (o 2 więcej niż przed rokiem i o 43 więcej niż w roku 2014).**
- ✓ **Zarazem skala zapotrzebowania na te usługi nadal znacznie przewyższa dostępne zasoby instytucjonalne – co najmniej jedną placówkę opieki nad dziećmi do lat 3 posiadało w 2021 r. jedynie 112 ze 182 małopolskich gmin, z czego w 60 gminach funkcjonowała zaledwie 1 placówka, a w 22 gminach – 2 placówki tego typu.**
- ✓ **Dostęp do tego typu usług wśród mieszkańców województwa jest nierówny:**
 - **ponad 51% placówek opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 w 2021 r. funkcjonowało na terenie Krakowa;**
 - **według stanu na dzień 31 grudnia 2021 r. opieką w żłobkach i klubach było objętych ok. 1 na 4 dzieci z małopolskich obszarów miejskich, a zarazem jedynie 1 na 20 dzieci z obszarów wiejskich;**
 - **dotatkowo utrudniony dostęp mają rodziny borykające się z problemem niepełnosprawności – nieco ponad połowa placówek tj. 57,8% było w 2021 r. przystosowanych do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami.**
- ✓ **Nieznacznie poprawił się w województwie dostęp do opieki domowej nad dziećmi (w porównaniu do 2020 r.). W 2021 r. odnotowano 86 dziennych opiekunów (o 4 więcej niż przed rokiem) oraz 658 nian (o 48 więcej niż przed rokiem). Jednocześnie w projekcie „Małopolska Niania 2.0” w latach 2018 – 2020 wsparcie otrzymało łącznie 775 rodziców dzieci w wieku do lat 3.**

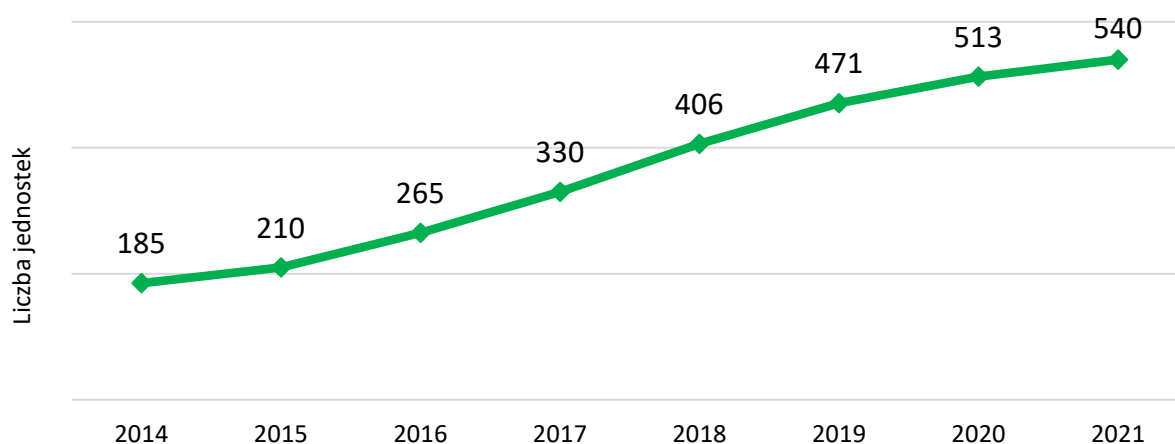
Opieka nad najmłodszymi dziećmi w wieku do lat 3 zapewniana jest w żłobkach, klubach dziecięcych oraz przez dziennych opiekunów lub nianie. W 2021 r. w Małopolsce było 458 żłobków (o 25 więcej niż przed rokiem i o ponad 3-krotnie więcej niż w roku 2014, kiedy funkcjonowało 145 żłobków). Jednocześnie w 2021 r. w Małopolsce dostępne były 82 kluby dziecięce (o 2 więcej niż przed rokiem i o 43 więcej niż w 2014 r.)¹¹. Łącznie kluby i żłobki

¹¹ Na podstawie danych GUS, BDL. Ostatni dostęp: 22.06.2022 r.

dysponowały w 2021 r. prawie 19,3 tys. miejsc, z których skorzystało w ciągu całego roku ponad 24,1 tys. dzieci.

W 2021 r. w Małopolsce wskaźnik liczby miejsc w żłobkach i klubach dziecięcych na 1 000 dzieci w wieku do lat 3 wynosił 183. Wskaźnik dotyczący liczby miejsc był zbliżony do ogólnopolskiego, który w analogicznym roku wynosił 182. Jednak dostęp do tych usług dla wielu mieszkańców regionu jest wciąż utrudniony z uwagi na ograniczoną liczbę placówek oraz ich koncentrację w większych miastach.

Wykres 3: Żłobki, oddziały żłobkowe i kluby dziecięce w Małopolsce w latach 2014-2021.*

*ostatni oddział żłobkowy funkcjonował w Małopolsce do 2018 roku

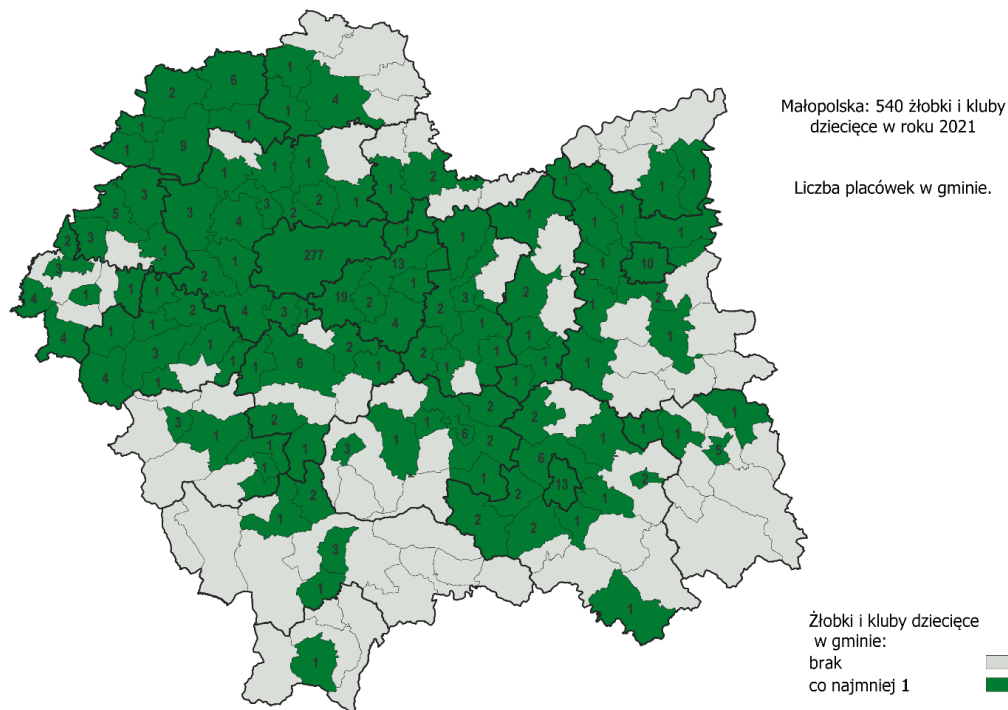
Źródło: Opracowanie - Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej na podstawie danych GUS BDL

W 2021 r. najwięcej placówek opieki nad dziećmi w wieku do lat 3. było zlokalizowanych w Krakowie (277 placówek – tj. ponad 51% jednostek z całego województwa).¹² Co najmniej jedną placówką opieki nad dziećmi do lat 3 posiadało 112 małopolskich gmin, z czego 60 gmin posiadało tylko jedną placówkę, a 22 posiadało dwie placówki tego typu.¹³

¹² US w Krakowie, Żłobki i kluby dziecięce w województwie małopolskim w 2021r, 2022

¹³ Obliczenia własne na podstawie GUS BDL

Mapa 1: Rozmieszczenie żłobków i klubów dziecięcych w Małopolsce w roku 2021

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych GUS BDL

Według stanu na dzień 31 grudnia 2021 r. w żłobkach i w klubach dziecięcych opieką było objętych 15 124 dzieci. W ramach przytoczonego wskaźnika można (w przybliżeniu) opisać udział dzieci z miast oraz ze wsi. Na dzień 31 grudnia w 2021 r. dzieci objęte opieką w żłobkach i klubach miejskich stanowiły 82,7%, a 17,3% – dzieci objęte opieką na obszarach wiejskich¹⁴. Na obszarach miejskich opieką objęto 25,2% ogółu dzieci z grupy w wieku do 3 lat (o 3,5 p. p. więcej niż przed rokiem i o 18,4 p. p. więcej niż w 2012 r.), natomiast na wsi jedynie 4,7% (o 1,1 p. p. więcej niż przed rokiem i o 4,5 p. p. niż w 2012 r.)¹⁵.

Ponad 80% wszystkich placówek opieki nad dziećmi do 3 r. ż. należało do sektora prywatnego, z tego najwięcej do osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą – 73,4%. Ponadto 9,2% placówek zostało założonych przez spółki cywilne a 7,9% – przez spółki z ograniczoną odpowiedzialnością. W sektorze publicznym blisko 99% żłobków i klubów dziecięcych było prowadzonych przez samorządy gminne¹⁶. W zbiorze wszystkich placówek

¹⁴ Opracowanie - Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej na podstawie danych GUS BDL: Ostatni dostęp 22.06.2022 r.

¹⁵ Opracowanie - Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej na podstawie danych GUS BDL: Ostatni dostęp 22.06.2022 r.

¹⁶ US w Krakowie, Żłobki i kluby dziecięce w województwie małopolskim w 2021 r, 2022, s. 1,

opieki nad dziećmi do 3 r. ż. 51,5% było otwartych od 5 do 10 godzin dziennie, a pozostałe placówki dłużej niż 10 godzin dziennie¹⁷.

57,8% placówek opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 było przystosowanych do potrzeb dzieci z niepełnosprawnością. Najczęściej były to pochylnie, podjazdy i platformy (37,0% ogólnej liczby placówek), posadzki antypoślizgowe (27,2%) oraz dostosowane łazienki (25,6%)¹⁸.

W ciągu roku w placówkach opiekowano się 203 dziećmi z niepełnosprawnością.¹⁹ „Koszty pobytu w placówkach dla 62,6% dzieci zostały częściowo lub całkowicie pokryte przez gminy”²⁰. W 2021 r. zarejestrowanych było 86 dziennych opiekunów (o 4 więcej niż przed rokiem) oraz 658 niań (o 48 więcej niż przed rokiem)²¹.

Uzupełnieniem wsparcia rodziców najmłodszych Małopolan była inicjatywa Samorządu Województwa Małopolskiego realizowana od 2018 r. „Małopolska Niania 2.0”. Projekt polegał na wsparciu małopolskich rodzin w godzeniu życia zawodowego z rodzinnym poprzez udzielanie pomocy finansowej na zorganizowanie alternatywnej formy opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 jaką jest zatrudnienie niani. Projekt odpowiadał na aktualne potrzeby rodziców, którzy po przerwie związanej z opieką nad dzieckiem powracają do pracy lub w związku z koniecznością sprawowania opieki nad dzieckiem mają problemy z utrzymaniem zatrudnienia. Pośrednim efektem projektu było stworzenie szans na zatrudnienie (w charakterze niani) osób pozostających bez pracy. Łącznie w projekcie „Małopolska Niania 2.0” do końca 2021 r. wsparcie otrzymało 775 rodziców z małopolski. Ponad połowa rodziców dzieci do lat 3 przystępując do projektu nie pracowała, tzn. przebywała na urloпах lub pozostawało bez pracy (w 2018 r. – 63,3%, w 2019 r. – 68,5% oraz w 2020 r. – 58,7%).

¹⁷ Op. cit., s. 2

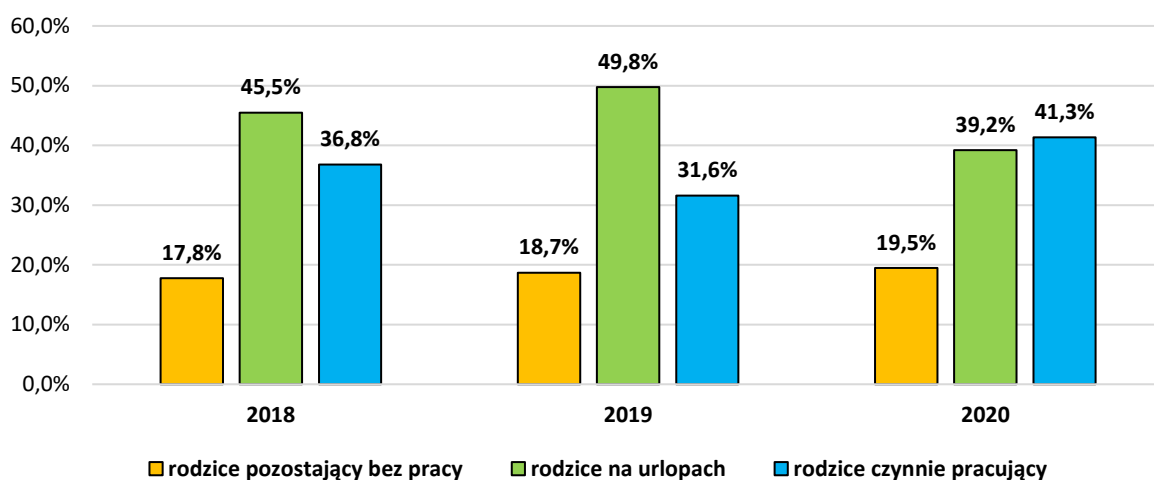
¹⁸ Ibid.

¹⁹ Op. cit., s. 4

²⁰ Ibid.

²¹ Opracowanie - Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej na podstawie danych GUS BDL. Ostatni dostęp: 23.06.2022 r.

Wykres 4: Status na rynku pracy beneficjentów przed przystąpieniem do projektu „Małopolska Niania 2.0” w latach 2018-2020

Źródło : Opracowanie - Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej na podstawie danych własnych z realizacji projektu.

Kontrakty zawarte w latach 2018 – 2020 w ramach programu „Małopolska niania 2.0” umożliwiły dodatkowy dostęp do usług opiekuńczych w 143 gminach województwa, w tym w 53 gminach, dla których w roku 2020 wskaźnik GUS „liczba dzieci objętych opieką w żłobkach i klubach dziecięcych na 1000 dzieci do lat 3” wynosił 0.²²

²² Opracowanie - Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej na podstawie GUS BDL i danych własnych. 07.2022 r.

Kampanie edukacyjne przygotowujące młodzież do pełnienia ról rodzinnych, społecznych i zawodowych, a także propagujące ideę wolontariatu

W Małopolsce w 2021 r.:

- ✓ Wykazano 235 placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży, funkcjonujących w sektorze publicznym, o 113 placówek więcej niż w 2012 r. Oznacza to niemal dwukrotny wzrost ich liczby w regionie, prawie o 93%, w ciągu dekady.
- ✓ Wzrost liczby PWD w Małopolsce w ciągu ostatnich 10 lat wiąże się ze zwiększeniem o ponad 56% liczby miejsc, które były w nich dostępne – z 5 394 do 8 426 (czyli o ponad 3 tys.) oraz z większą liczbą dzieci i młodzieży objętych wsparciem – wzrost z 7,3 tys. do 9,7 tys. (o 2,4 tys. młodych ludzi więcej w kręgu oddziaływań małopolskich PWD).
- ✓ W ramach RPO WM 2014-2020 dofinansowano utworzenie 231 i rozwój 15 publicznych i niepublicznych placówek wsparcia dziennego w Małopolsce. Łącznie dofinansowano 246 PWD.
- ✓ Placówki wykazane w sektorze publicznym oraz placówki dofinansowane w ramach RPO WM 2014-2020 posiadają zbiór wspólny, z tego powodu podanych liczb nie należy sumować. Podjęta została jednak jednorazowa próba oszacowania rzeczywistej liczby PWD w regionie i dała ona (w 2020 r., dane za 2019 r.) wynik 350 placówek łącznie.
- ✓ Pomimo znacznej poprawy sytuacji w tym obszarze w 2021 r. na terenie około 85 małopolskich gmin nadal nie funkcjonowały PWD działające w sektorze publicznym. Oszacowanie z uwzględnieniem sektora niepublicznego zmniejszyło liczbę gmin bez oferty PWD o ok. 20%.
- ✓ Generalnie PWD rozmieszczone są względnie równomiernie na mapie regionu, przy czym można zauważyć, że na południu Małopolski jest ich mniej.
- ✓ Wzrost liczby PWD jest jednocześnie poszerzeniem dostępu do form oddziaływań edukacyjnych ukierunkowanych na rozwój kompetencji kluczowych wśród dzieci i młodzieży.
- ✓ Przygotowanie do ról społecznych i zawodowych zapewniają również ochotnicze hufce pracy: ponad 97% uczestników kończących przygotowanie zawodowe

małopolskich Ochotniczych Hufców Pracy uzyskało świadectwo potwierdzające uzyskanie kwalifikacji zawodowych (918 osób), a wśród wszystkich uczestników OHP ponad 67% (2 633 osoby) przynajmniej raz wzięło udział w inicjatywie prospołecznej.

Pamiętać należy, że część PWD powstających w formule projektowej (ze środków europejskich) może aktualnie ograniczać zakres działalności lub zakończyły już funkcjonowanie. Mimo wzrostu liczby miejsc w małopolskich PWD wciąż jest ich mniej niż dzieci korzystających z pomocy społecznej.

Odpowiedzią na potrzebę rozwijania wiedzy, umiejętności i postaw wśród dzieci i młodzieży w obszarach kompetencji kluczowych „niezbędnych do uzyskania szans na zatrudnienie, samorealizacji i zdrowia, aktywnego i odpowiedzialnego obywatelstwa oraz włączenia społecznego”²³ są placówki wsparcia dziennego (PWD – wedle ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej: świetlice, koła zainteresowań, kluby i ogniska dla dzieci i młodzieży). Należy przy tym zaznaczyć, że PWD pełnią wiele różnorodnych funkcji, a rozwijanie kompetencji kluczowych jest komplementarną częścią składową tych działań/ aktywności.

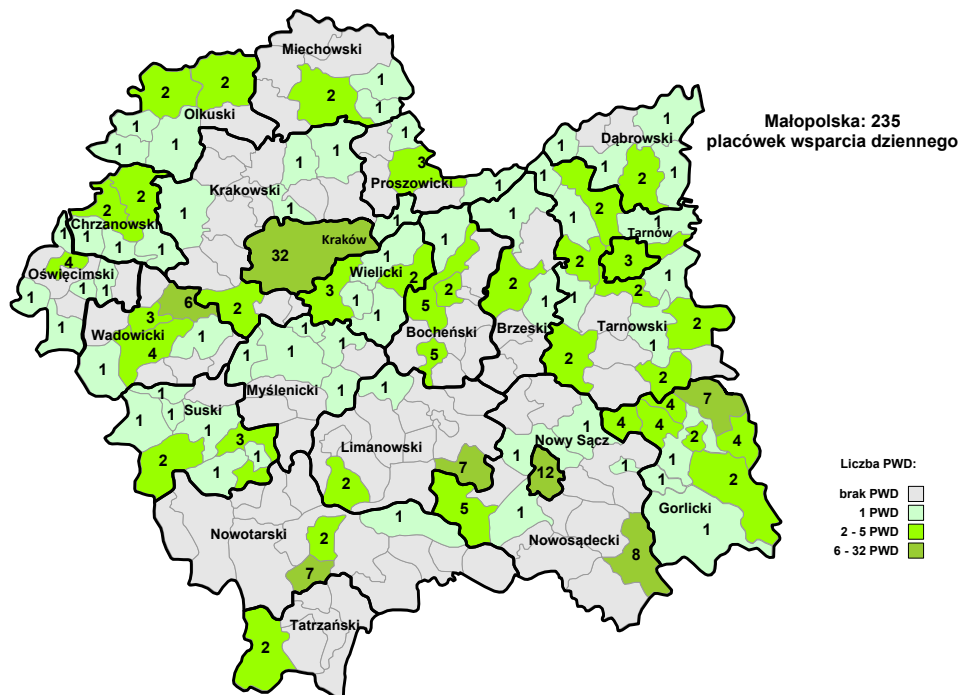
W sprawozdaniu OZPS za 2021 r. wykazano 235 publicznych placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży (PWD) w Małopolsce wraz z 50 filiami („publicznych”, czyli prowadzonych przez samorządy lub na ich zlecenie) – o 113 więcej niż przed dekadą, czyli w 2012 r. (wzrost o 93%). Rozmieszczenie publicznych PWD w 2021 r. obrazuje zamieszczona poniżej mapa. Małopolskie PWD rozlokowane są równomiernie na obszarze regionu, przy czym można zauważyć, że na południu Małopolski jest ich istotnie mniej.

218 publicznych placówek wsparcia dziennego było prowadzonych samodzielnie przez gminy lub ich prowadzenie małopolskie gminy zlecały zewnętrznym podmiotom (w tym 47 miasta na prawach powiatu). Natomiast pozostałe 17 PWD prowadziły powiaty lub powiaty zlecały ich prowadzenie „na zewnątrz” (w tym 9 PWD w 7 gminach funkcjonowało w związku z porozumieniem tych gmin z 2 powiatami). Na terenie około 85 małopolskich gmin na koniec 2021 r. nie działały PWD funkcjonujące w ramach sektora publicznego.

²³ Rada Unii Europejskiej, ZALECENIE RADY z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Tekst mający znaczenie dla EOG), 2018, s.7

W 2021 r. publiczne PWD oferowały łącznie 8 426 miejsc (o 3 032 więcej niż przed dekadą), z których w ciągu roku skorzystało 9 709 dzieci i młodzieży (o 2 409 więcej niż 10 lat wcześniej)²⁴.

Mapa 2: Placówki wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży (prowadzone lub zlecane przez małopolskie gminy i powiaty) w 2021 r.

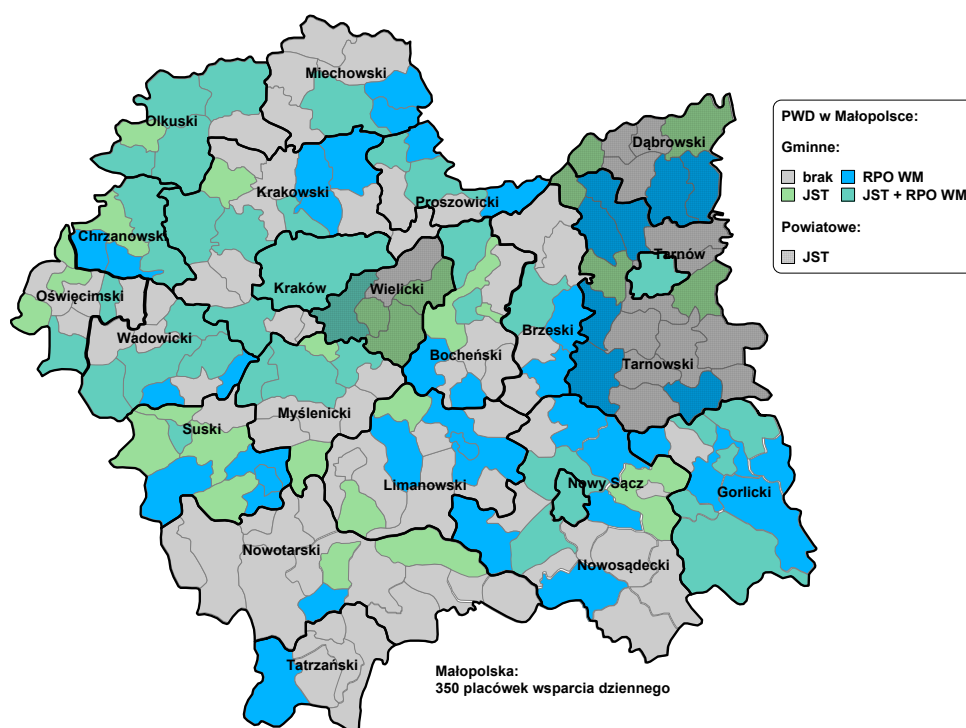
Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych ze sprawozdania OZPS.

Należy dodać, iż oddziaływanie placówek wsparcia dziennego – w tym ukierunkowanie na kształtowanie kompetencji kluczowych – są wzmacniane poprzez realizację Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020, Poddziałanie 9.2.1 Usługi społeczne i zdrowotne w regionie, typ projektu C - Usługi wsparcia rodziny i systemu pieczy zastępczej (wcześniej: Wsparcie dla tworzenia i/lub działalności placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży), którego beneficjentami mogą być nie tylko jednostki samorządu terytorialnego, ale też organizacje pozarządowe, o których mowa w art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, prowadzące działalność w zakresie wspierania rodziny, pieczy zastępczej lub pomocy społecznej. Na koniec 2021 r. dofinansowano utworzenie w 231 nowych placówek wsparcia

²⁴ W 3 PWD w 2021 r. dzieci i młodzież nie korzystały z zajęć w placówkach, wykazano stany zerowe

zidentyfikowano 74 gminy, na terenie których nie działała ani jedna taka placówka. W tym czasie w sektorze publicznym 89 gmin nie dysponowało ofertą PWD, co daje z uwzględnieniem sektora niepublicznego niespełna 20% małopolskich gmin mniej bez oferty PWD.

Mapa 4: Szacowane zmiany w dostępie Małopolan do usług społecznych w 2019 r. z uwzględnieniem interwencji RPO WM 2014-2020 – publiczne i niepubliczne placówki wsparcia dziennego

*mapa uwzględnia planowane efekty projektów kontraktowanych na przełomie 2019 i 2020 r.

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie sprawozdania OZPS oraz Sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego za okres od 2019-07-01 do 2019-12-31, Sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej za okres od 2019-07-01 do 2019-12-31 oraz danych udostępnionych przez Małopolskie Centrum Przedsiębiorczości.

Aby zagwarantować podobny standard pracy z dziećmi i z młodzieżą w placówkach wsparcia dziennego Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na użytek RPO WM 2014-2020 przygotował i opublikował „Rekomendacje do prowadzenia placówek wsparcia dziennego na terenie Małopolski”. Jest to zbiór zaleceń do pracy z dziećmi, młodzieżą i ich rodzinami; nakreślający oczekiwany sposób działania, wyznaczając/ definiując cele, które

placówka powinna realizować, wskazując grupę adresatów, ale przede wszystkim rekomendując: pracę w oparciu o indywidualne plany wsparcia; rozwój kompetencji kluczowych młodych ludzi; empowerment potencjałów dzieci i młodzieży; organizowanie doświadczeń w nowych sytuacjach społecznych rozbudzających aspiracje; działanie poprzez projekty - kreowanie rzeczywistości poprzez samodoświadczenie i pasję (w szczególności z udziałem starszych uczestników placówek) i wiele innych.

W zaleceniach dotyczących prowadzenia PWD czytamy między innymi, że w PWD realizowanych w formie opiekuńczej i podwórkowej: „(...) obowiązkowa jest realizacja zajęć rozwijających co najmniej dwie z ośmiu kompetencji kluczowych wskazanych w Zaleceniu Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie – do wyboru według zdiagnozowanych potrzeb. (...) Rekomenduje się kształtowanie u dzieci i u młodzieży korzystającej z placówki wsparcia dziennego więcej niż dwóch kompetencji kluczowych oraz realizację zajęć rozwijających kluczowe kompetencje także w placówkach wsparcia dziennego prowadzonych w formie specjalistycznej.”²⁵

Obecnie kontynuacja wdrażania małopolskiego modelu pracy PWD powinna pójść o krok dalej, wyposażając kadrę wychowawców PWD w narzędzia do realizacji oddziaływań zalecanych przez Województwo Małopolskie. Można tu wymienić gry edukacyjne tworzone właśnie z myślą o placówkach wsparcia dziennego; scenariusze zajęć kształcących u dzieci i młodzieży kompetencje przyszłości, (w tym pilotażowe wdrożenie/ testowanie ich w wybranych w placówkach); scenariusze zajęć uczących dzieci i młodzież rodzenia sobie ze stresem, przewycięzania problemów i trudnych sytuacji życiowych, jako profilaktyka w obszarze zdrowia psychicznego, w tym samobójstw i uzależnień, odpowiedź na pogarszające się zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży; programy wsparcia edukacyjnego dla kadry placówek.

Jak wynika ze sprawozdania MRiPS-03 ze wsparcia systemu pomocy społecznej w 2021 r. skorzystało w Małopolsce prawie 18,5 tys. rodzin z dziećmi i prawie 79,5 tys. osób w tych rodzinach. Rodziny wielodzietne (z trójką i większą liczbą dzieci) stanowiły w Małopolsce w 2021 r. ponad 10,1% ogółu rodzin objętych pomocą społeczną (rodzin z dziećmi oraz bez dzieci) - ponad 7 tys. rodzin i ponad 39,6 tys. osób. Rodziny z 1 lub 2 dziećmi

²⁵ ROPS w Krakowie, Rekomendacje do prowadzenia placówek wsparcia dziennego na terenie Małopolski, 2019, s. 8

stanowiły w Małopolsce w 2021 r. prawie 16,5% wszystkich rodzin objętych pomocą społeczną - ponad 11,4 tys. rodzin, czyli ponad 39,8 tys. osób w tych rodzinach.

W kontekście zwiększania dostępu małopolskich rodzin do placówek wsparcia dziennego (w szczególności tych uruchamianych ze środków europejskich będących do dyspozycji Samorządu Województwa Małopolskiego) ważną kwestią jest tworzenie nowych placówek wsparcia, zwłaszcza na terenach, na których rodziny pozbawione są dostępu do nich, ze szczególnym uwzględnieniem małopolskich wsi.

Innym rodzajem instytucji ukierunkowanej na prowadzenie działań edukacyjnych i wychowawczych przygotowujących młodzież do pełnienia ról społecznych, zawodowych i wolontariatu są ochotnicze hufce pracy (OHP). Jak wynika z „Sprawozdania z wykonywania planu działalności [Małopolska WK OHP w Krakowie] za 2021 rok” w Małopolsce w 2021 r. ponad 96% młodzieży wspartej edukacyjnie i kompetencyjnie w ramach OHP uzyskało świadectwo ukończenia szkoły (963 osoby). Jednocześnie ponad 97% uczniów (918 osób) kończących przygotowanie zawodowe OHP uzyskało świadectwo potwierdzające uzyskanie kwalifikacji zawodowych. W 2021 r. Wojewódzka Komenda OHP podpisała niemal 4,3 tys. umów z pracodawcami dot. refundacji wynagrodzeń i składek ZUS na rzecz młodocianych pracowników²⁶. Należy dodać, iż za pośrednictwem OHP zatrudnienie otrzymało ponad 1 tys. osób.

Oprócz działań edukacyjnych i zawodowych jednym z aspektów działalności ochotniczych hufców pracy jest kształtowanie postaw prospołecznych i obywatelskich. W Małopolsce w 2021 r. wśród wszystkich uczestników OHP ponad 67% osób (2 633 osoby) przynajmniej raz brało udział w inicjatywie prospołecznej.

²⁶ Umowa zobowiązuje pracodawcę do zatrudnienia młodocianego pracownika przez okres 3 lat nauki (w celu przygotowania zawodowego oraz przystąpienia do egzaminu i uzyskania świadectwa potwierdzającego zdobycie kwalifikacji w zawodzie), a następnie do kontynuowania zatrudnienia absolwenta przez okres co najmniej 6 miesięcy.

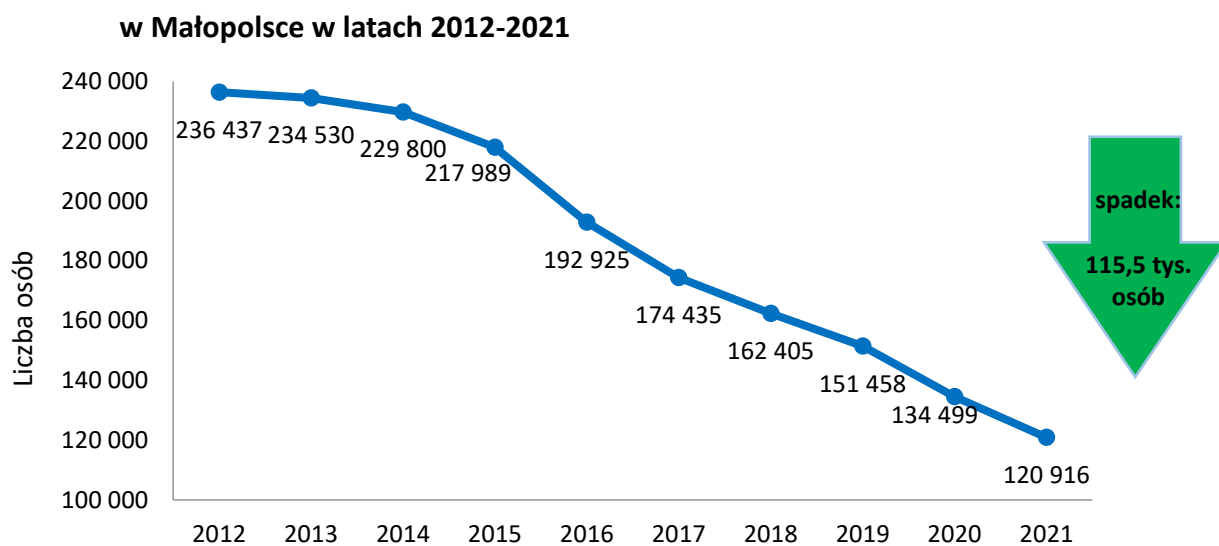
AKTYWIZACJA I INTEGRACJA SPOŁECZNA, W TYM W WYMIARZE MIĘDZYPOKOLENIOWYM

W Małopolsce w 2021 r.:

- ✓ **Pomocą społeczną objęto 3,5% ludności regionu, tj. 120,9 tys. osób – był to najniższy wskaźnik odnotowany w latach 2012-2021 (w trakcie sporządzania oceny zasobów pomocy społecznej).**
- ✓ **Po roku 2015 widać stały spadek udziału zarówno rodzin z 1 i 2 dziećmi jak i rodzin z 3 lub większą liczbą dzieci w ogóle rodzin objętych pomocą społeczną (spadek udziału rodzin z 1 lub 2 dziećmi obserwowany jest od roku 2013).**
- ✓ **Nie poprawiła się sytuacja rodzin niepełnych w województwie.**
- ✓ **Wśród przyczyn udzielania pomocy w Małopolsce dominowały ubóstwo i choroba (odpowiednio 49,2% i 48,8% klientów pomocy społecznej otrzymało pomoc z tego powodu). Z kolei ze wsparcia z powodu potrzeby ochrony macierzyństwa skorzystało 28,7% świadczeniobiorców pomocy społecznej, a z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo - wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego – 17,3%.**
- ✓ **Świadczenia pieniężne dotyczyły 65,9%, a świadczenia niepieniężne – 45,5% osób objętych pomocą społeczną w Małopolsce.**
- ✓ **W związku z konfliktem zbrojnym na terytorium Ukrainy od I do III kwartału 2022 r. udzielono w regionie wsparcia 107 tys. osób przybyłych do Polski.**

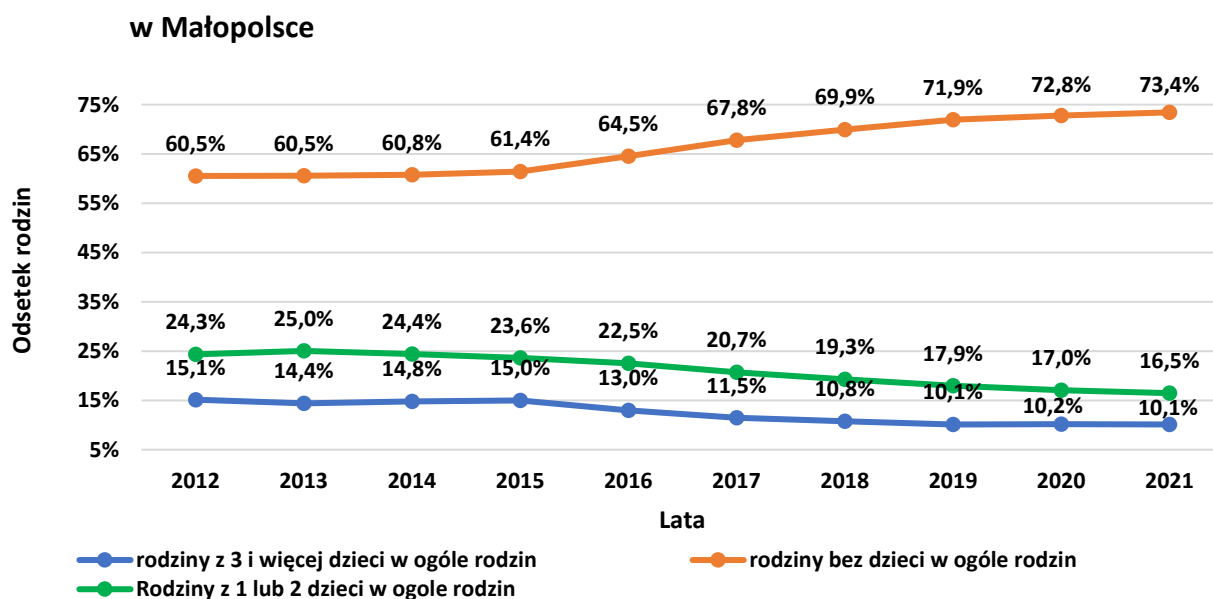
Z roku na rok coraz mniej Małopolan korzysta z pomocy społecznej. W 2021 r. z tego rodzaju świadczeń skorzystało 120,9 tys. osób, co stanowiło 3,5% mieszkańców regionu. Było to mniej o prawie 13,6 tys. osób, skutkiem czego odsetek mieszkańców objętych wsparciem zmalał o kolejne 0,4 punktu procentowego. Na przestrzeni lat 2012-2021 spadek ten wyniósł około 115,5 tys. osób.

Wykres 5: Spadek liczby osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych ze sprawozdań OZPS oraz informacji pozyskanych z Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Krakowie

Wykres 6: Dynamika zmian w latach 2012-2021 – rodziny korzystające z pomocy społecznej

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych ze sprawozdań OZPS oraz informacji pozyskanych z Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Krakowie

W 2021 r. wśród klientów pomocy społecznej rodziny z dziećmi stanowiły 26,6% ogółu rodzin korzystających z pomocy społecznej (rodziny wielodzietne stanowiły 10,1% ogółu rodzin korzystających ze wsparcia). Należy zaznaczyć, że 33% rodzin w grupie „rodziny

z dziećmi” i 20,9% z podgrupy „rodziny wielodzietne” korzystających z pomocy społecznej stanowiły rodziny niepełne²⁷.

Zarazem w statystyce małopolskich rodzin objętych pomocą społeczną widać tendencje spadkowe. Po 2013 r. odnotowano stały spadek udziału rodzin z 1 lub 2 dzieci. Różnica pomiędzy rokiem 2013 i rokiem 2021 wynosi 8,5 p. p. Ponadto po 2015 r. (z wyłączeniem 2020 r.) spada udział rodzin wielodzietnych w ogóle rodzin objętych pomocą społeczną. Różnica pomiędzy rokiem 2015 i rokiem 2021 wynosi 4,9 p. p.

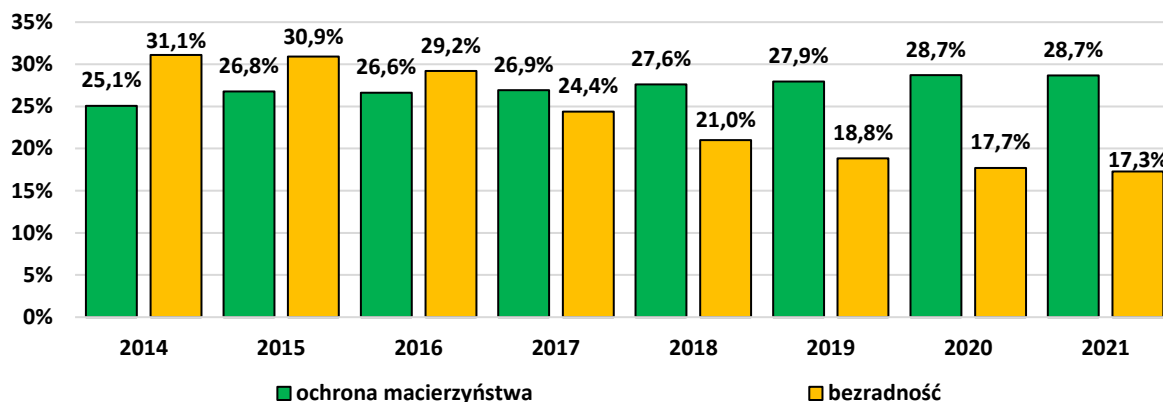
W roku 2021 z 15 przesłanek wymienionych w art. 7 ustawy o pomocy społecznej, które mogą być podstawą udzielenia pomocy społecznej w Małopolsce, dominowały: ubóstwo i choroba (odpowiednio 49,2% i 48,8% klientów otrzymało pomoc z tego powodu), a także niepełnosprawność (34,0%) i bezrobocie (31,6%).

Generalnie obserwowany był wzrost odsetka klientów, którzy otrzymują wsparcie z tytułu długotrwałej lub ciężkiej choroby i niepełnosprawności przy spadku udziału klientów wspieranych z powodu bezrobocia i ubóstwa. Jednak analizując dane za 2021 r. można zauważyć wzrost udziału mieszkańców korzystających z pomocy z powodu ubóstwa (o 1,3 p. p. w porównaniu do roku 2020 i o 2 p. p. względem roku 2019) oraz z problemem bezrobocia (w porównaniu do roku 2020 – o 1,2 p. p., a względem roku 2019 – o 2,7 p. p.). Natomiast w kontekście klientów z dominującym problemem długotrwałej lub ciężkiej choroby to, po zatrzymaniu się trendu wzrostowego w roku 2020, w roku 2021 nastąpił ponowny wzrost tych wskazań (1,8 p. p. względem roku poprzedzającego), a odsetek klientów otrzymujących pomoc ze względu na niepełnosprawność spadał w latach 2019 - 2020, w roku 2021 ponownie odnotowano wzrost wskaźnika o 0,6 p. p.

Ze wsparcia pomocy społecznej z powodu potrzeby ochrony macierzyństwa skorzystało 34 593 osoby (w 6 606 rodzinach, 28,7% świadczeniobiorców pomocy społecznej), podobnie jak przed rokiem i o 3,6 p. p. mniej niż w 2014 r.). Natomiast bezradność w sprawach opiekuńczo - wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego była powodem przyznania wsparcia dla 20 853 osób (w 6 545 rodzinach, 17,3%). Było to o 0,4 p. p. więcej niż przed rokiem i o 13,8 p. p. mniej niż w 2014 r.

²⁷Analiza własna na podstawie sprawozdania MRiPS-03 za rok 2021

Wykres 7: Odsetek osób, którym udzielono pomocy ze względu na potrzebę ochrony macierzyństwa oraz bezradność opiekuńczo-wychowawczą i trudności w prowadzeniu gospodarstwa domowego w Małopolsce w latach 2012 -2021*

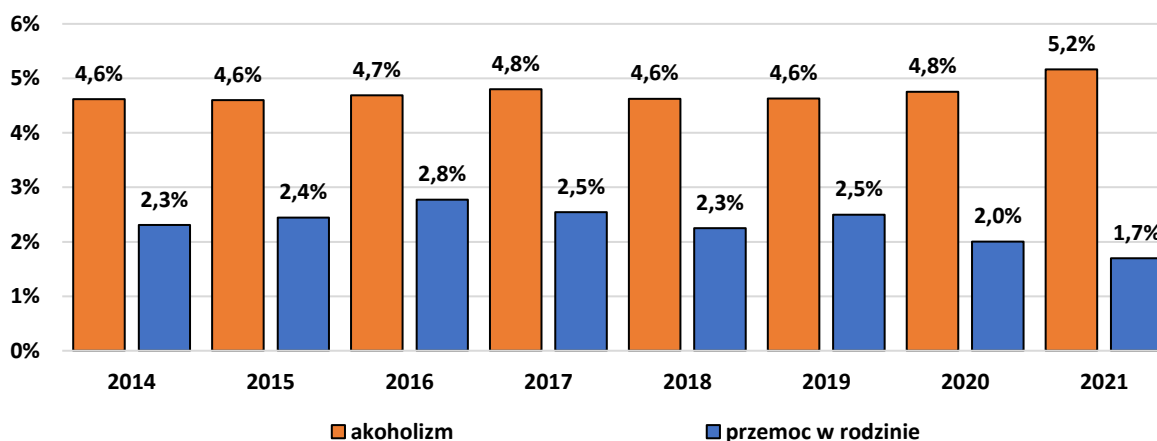

*w odniesieniu do liczby osób w rodzinach

Odsetek klientów pomocy społecznej korzystających ze wsparcia z danej przyczyny w ogólnej liczbie klientów. Podane wartości nie sumują się do 100%, ponieważ sytuację wielu osób charakteryzuje występowanie kilku problemów jednocześnie.

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych ze sprawozdań MRPiPS-03 I-XII (wcześniej MPiPS-03).

Wykres 8: Odsetek osób, którym udzielono pomocy ze względu na alkoholizm oraz przemoc w rodzinie w Małopolsce w latach 2012 -2021*

*w odniesieniu do liczby osób w rodzinach

Odsetek klientów pomocy społecznej korzystających ze wsparcia z danej przyczyny w ogólnej liczbie klientów. Podane wartości nie sumują się do 100%, ponieważ sytuację wielu osób charakteryzuje występowanie kilku problemów jednocześnie.

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych ze sprawozdań MRPiPS-03 I-XII (wcześniej MPiPS-03).

W 2021 r. 6 248 osobom przyznano pomoc z powodu alkoholizmu (w 4 123 rodzinach, 5,2%), o 0,4 p. p. więcej niż w poprzednim roku i o 0,6 p. p. więcej niż w 2014 r. Przemoc w rodzinie była powodem przyznania wsparcia 611 rodzin, a tym samym 2 056 osobom w tych rodzinach (1,7% ogółu). Było to o 0,3 p. p. mniej niż w 2020 r. i o 0,6 p. p. mniej niż w 2014 r.).²⁸

Należy również wskazać, że wraz z wybuchem wojny w Ukrainie w 2022 r. dodatkowo udzielono pomocy osobom w kryzysie uchodźczym przybyłym do Polski. Zgodnie z ustawą z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, przysługuje tym osobom wsparcie w ramach środowiskowej pomocy społecznej. Obywatelom Ukrainy mogą być przyznawane świadczenia pieniężne i niepieniężne, na zasadach i w trybie ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej.

Według informacji sygnałnej „Świadczenia z pomocy społecznej wypłacane obywatelom Ukrainy w województwie małopolskim w okresie od 1–3 kwartału 2022 r.”²⁹ Urzędu Statystycznego w Krakowie w Małopolsce „ze świadczeń pomocy społecznej skorzystało 107,0 tys. osób i 58,9 tys. rodzin, co stanowiło odpowiednio 11,3% osób i 11,5% rodzin, które opuściły Ukrainę i skorzystały w tym czasie z tych świadczeń pomocy społecznej w Polsce. (...) Najwięcej osób z Ukrainy skorzystało ze świadczeń pomocy społecznej w Krakowie – 45,0 tys. osób, tj. 42,1% wszystkich obywateli Ukrainy, którym zostało udzielone wsparcie w ramach środowiskowej pomocy społecznej w województwie małopolskim”.

Najwięcej świadczeń przyznano w przytoczonym przedziale czasowym w postaci jednorazowego świadczenia pieniężnego w wysokości 300 zł na osobę (przeznaczonego na utrzymanie, w szczególności na pokrycie wydatków na żywność, odzież, obuwie, środki higieny osobistej oraz opłaty mieszkaniowe). W Małopolsce skorzystało z niego 57,4 tys. ukraińskich gospodarstw domowych. Najwięcej świadczeniobiorców było w Krakowie 43,1 tys. osób (41,9% świadczeniobiorców jednorazowego świadczenia pieniężnego w województwie małopolskim) i 26,5 tys. gospodarstw domowych (46,3% wszystkich

²⁸ Analiza własna na podstawie sprawozdania MRiPS-03 za rok 2021

²⁹ US w Krakowie, Świadczenia z pomocy społecznej wypłacane obywatelom Ukrainy w województwie małopolskim w okresie od 1–3 kwartału 2022 r., dostęp: 17.04.2023 r.

gospodarstw domowych, które skorzystały z tej formy pomocy w województwie małopolskim).

Obywatele Ukrainy mogli także skorzystać z pomocy m. in. w postaci gorącego posiłku dla dzieci i młodzieży, gorącego posiłku dla dzieci w przedszkolu oraz zasiłku celowego na zapewnienie wyżywienia dzieci w przedszkolu. W województwie małopolskim ze świadczeń pomocy społecznej w formie posiłku w okresie od 1–3 kwartału 2022 r. skorzystało 11,2 tys. osób (7,9 tys. gospodarstw domowych). Przyznano 296,7 tys. świadczeń.

Pomoc osobom sprawującym opiekę nad członkiem rodziny wymagającym wsparcia w codziennym funkcjonowaniu

Z badań wynika, że:

- ✓ **Na co dzień osobami starszymi w Małopolsce opiekuje się 15%, a osobami z niepełnosprawnościami 4% badanych Małopolan.**
- ✓ **Zdecydowana większość Małopolan dla swoich bliskich preferuje opiekę domową (76,1% badanych).**
- ✓ **Wśród najważniejszych problemów opiekunów rodzinnych zidentyfikowanych w małopolskich badaniach możemy wymienić: brak informacji, „sektorowość informacji”, brak wiedzy pracowników służby zdrowia i pomocy społecznej, brak kompetencji opiekuńczych w rodzinie, konsekwencje zdrowotne dla opiekunów powodowane opieką, pogarszanie się relacji rodzinnych, problemy w pracy.**
- ✓ **Aktualnie możemy myśleć o opiece, jako czynnika ryzyka, a o opiekunach rodzinnych, jako nowej kategorii osób marginalizowanych, które w przyszłości mogą stać się beneficjentami publicznych programów aktywizacji społeczno-zawodowej.**
- ✓ **Ocenia się także, że opieka nieformalna nad osobami z chorobami otępiennymi staje się czynnikiem ryzyka zaburzeń psychicznych - depresji, zaburzeń lękowych, zaburzeń snu i pogorszenia sprawności funkcji poznawczych oraz przedwczesnej instytucjonalizacji podopiecznych, a być może i samych opiekunów w przyszłości.**
- ✓ **Pomimo wielu problemów doświadczanych przez rodziny opiekujące się osobami niesamodzielnymi, w tym seniorami, w Polsce ciągle nie istnieje zdefiniowane, uporządkowane i wystandaryzowane wsparcie tych osób. W 2023 r. podjęte zostały pierwsze próby regulacji w tym obszarze.**

W Małopolsce ze środków europejskich utworzono 19 innowacyjnych centrów wsparcia opiekunów rodzinnych – większość powstała w Krakowie.

W Polsce i w Małopolsce opiekę nad starszymi osobami niesamodzielnymi nadal sprawuje głównie rodzina. W Małopolsce w ramach cyklicznego „Badania opinii mieszkańców Małopolski” (w 2014 i 2020 r.) podjęto próbę oszacowania liczby opiekunów rodzinnych w województwie³⁰. Wyniki najnowszego badania pokazują, że na co dzień osobami starszymi w Małopolsce opiekuje się 15%, a osobami z niepełnosprawnością 4% badanych Małopolan. Według badania EUROFAMCARE w Polsce najczęściej opiekunami osób starszych są kobiety w wieku 50-65 lat, zajmujące się rodzicami lub teściami.

Infografika 1: Czy na co dzień nieodpłatnie opiekuje się Pan/i osobą starszą lub niepełnosprawną, tzn. czy dostarcza Pan/i tej osobie regularnego i trwałego wsparcia oraz asysty przy czynnościach dnia codziennego (%) (n=3002)

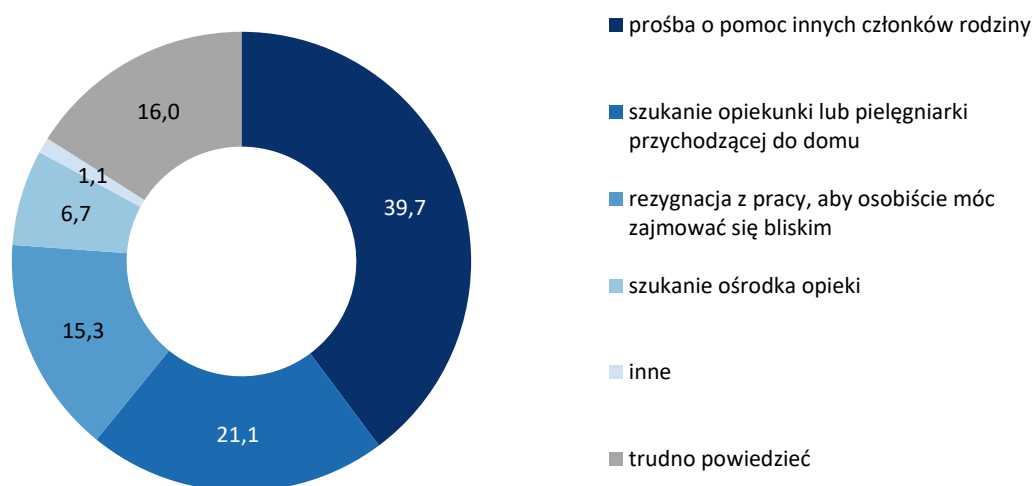
Źródło: Badanie opinii mieszkańców Małopolski 2020. Edycja 11. Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego Departament Zrównoważonego Rozwoju Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2021 r., str. 26

W tym badaniu możemy przeczytać także, że Małopolanie w zdecydowanej większości dla swoich bliskich preferują opiekę domową (76,1% badanych). „W przypadku nagłej konieczności opieki nad bliskim, najwięcej Małopolan w pierwszej kolejności brałoby pod uwagę prośbę o pomoc innych członków rodziny - 40% wskazań. Ponad

³⁰ Tę tematykę uwzględniono w badaniach z inicjatywy ROPS w Krakowie

1/5 respondentów szukałaby pielęgniarki lub opiekunki przychodzącej do domu. Szukanie ośrodka opieki dla bliskiej osoby wskazywane było najrzadziej – przez niespełna 7% badanych.”³¹

Wykres 9: Jakie rozwiązanie bralby/aby Pan/i pod uwagę w pierwszej kolejności w przypadku nagłej konieczności opieki nad bliskim (%) (n=3002)

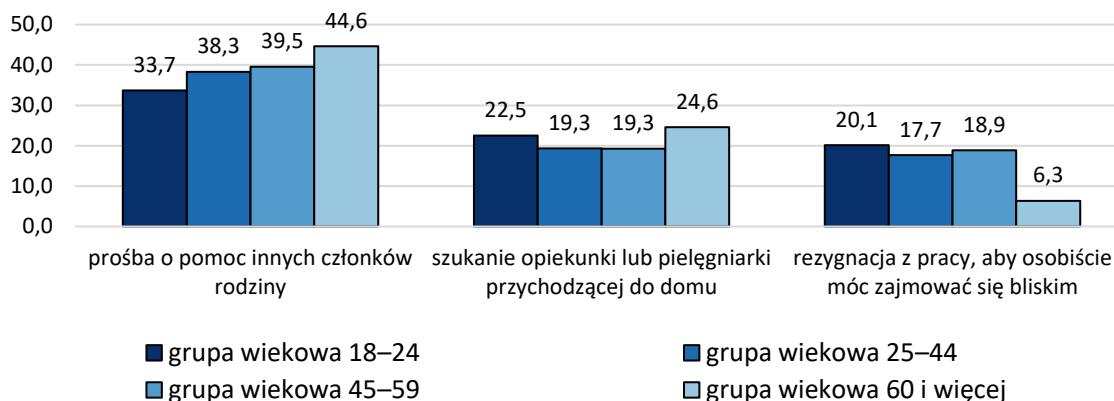
Źródło: Badanie opinii mieszkańców Małopolski 2020. Edycja 11. Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego Departament Zrównoważonego Rozwoju Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2021 r., str. 25

„Odsetek deklaracji dla prośby o pomoc innych członków rodziny wzrasta wraz z wiekiem – więcej tego typu odpowiedzi udzielili seniorzy – 45%. Z kolei respondenci najmłodszy częściej deklarowali możliwość rezygnacji z pracy, aby samemu zająć się bliskim wymagającym opieki – 1/5 wskazań. W przekroju na płeć i obszar zamieszkania nie odnotowano w tym względzie znaczących różnic.”³²

³¹ UMWM, Badanie opinii mieszkańców Małopolski 2020. Edycja 11, s. 24

³² Op. Cit., s. 25

Wykres 10: Rozwiązania najczęściej brane pod uwagę w przypadku nagłej konieczności opieki nad bliskim a wiek (%) (n=3002)

Źródło: Badanie opinii mieszkańców Małopolski 2020. Edycja 11. Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego Departament Zrównoważonego Rozwoju Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2021 r., str. 25

W kontekście konieczności rozwijania wieloaspektowych form wsparcia opiekunów nieformalnych warto również przywołać fragment analizy demograficznej z raportu „Prawa mieszkańców domów pomocy społecznej. Jak wspólnie zadbać o godne życie osób starszych, chorych i z niepełnosprawnościami” z 2017 r.:

„Jak wskazują badania, obecnie pomoc ta najczęściej udzielana jest przez członków rodziny. Większość badanych wskazywała, że na ogół pomagają im dzieci (68%), wnuki (39%), współmałżonek (39%), ale także sąsiedzi, przyjaciele i znajomi. Zaledwie kilka procent wskazywało na opiekunkę z ośrodka pomocy społecznej (4%), pielęgniarkę środowiskową (5%) lub płatną opiekunkę (6%). Opieka nad osobami niesamodzielnymi spoczywa zatem głównie na członkach rodziny. [...] Duże znaczenie mają też zmiany w funkcjonowaniu rodziny, które można zauważyć w ciągu ostatnich lat i które mają istotne znaczenie w wypełnianiu opiekuńczej funkcji wobec poszczególnych członków rodziny. Przede wszystkim zmniejsza się liczba rodzin wielopokoleniowych, a wzrasta liczba rodzin dwupokoleniowych. Oznacza to, że obowiązek zapewnienia opieki osobom starszym w rodzinie nie będzie spoczywał na kilku osobach, lecz na jednej lub dwóch, co niewątpliwie może być trudne”³³.

³³BRPO, Prawa mieszkańców domów pomocy społecznej. Jak wspólnie zadbać o godne życie osób starszych, chorych i z niepełnosprawnościami, 2017, s.7-10

Z uwagi na zachodzące zmiany w strukturze społecznej zmniejsza się potencjalny krąg krewnych czujących zobowiązanie do pełnienia ról opiekunów nieformalnych, a w konsekwencji więcej obowiązków przypada na węższą grupę wspierających. Może to prowadzić do wypalenia opiekunów, przekazania osoby niesamodzielnej do instytucji całodobowej, niechęci do wypełniania tych przytłaczających obowiązków itp. Przytoczony fragment analizy można zestawić z danymi z „Badania potencjału jednostek samorządu terytorialnego z woj. małopolskiego w zakresie rozwoju usług społecznych w środowiskach lokalnych w obszarach związanych z niezależnym życiem osób dorosłych. Raport Końcowy” ROPS w Krakowie dotyczącymi profilu osób korzystających z placówek opieki dziennej (dziennych domów pomocy, klubów samopomocy, placówek niepublicznych pełniących te same funkcje). Pracowników poproszono o stworzenie charakterystyki beneficjentów tych jednostek. Według narracji badanych korzystający z tych placówek to w „(49,5%) osoby osamotnione w związku z wdowieństwem lub (45,5%) w związku z brakiem rodziny (lub jej zamieszkiwaniem daleko – ROPS), a z jednej [placówki] na trzy (36,6%) [korzystały] osoby osamotnione w związku z konfliktami w rodzinie lub brakiem zainteresowania z jej strony”³⁴.

W kontekście zmian w strukturze społecznej warto zauważyć, że, osoby niesamodzielne polegają w coraz większym stopniu na najbliższych członkach rodziny, w tym na sprawnym partnerze/ partnerce życiowej – w przypadku wdowieństwa wąski krąg opiekunów zostaje jeszcze bardziej ograniczony. Utrudnieniem w sprawowaniu opieki może być wtedy dystans przestrzenny dzielący opiekunów i osobę potrzebującą wsparcia. Także konflikty w rodzinie prowadzą do osłabienia tych więzi, które jeszcze pozostały osobie niesamodzielnej (co w kontekście rodzin nuklearnych może wręcz prowadzić do atomizacji jednostki i pogłębić poczucie osamotnienia społecznego). Ważne jest więc, aby opisywane zmiany strukturalne w ramach rodzin mogły być kompensowane przez odpowiednie polityki społeczne: kompleksowe formy wsparcia opiekunów nieformalnych, opiekę odciążeniową, usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania oraz środowiskowe formy wsparcia dla osób niesamodzielnych. W ten sposób odpowiednie polityki społeczne, poprzez wsparcie opiekunów nieformalnych, mogą pomóc zachować opiekuńczą funkcję rodziny.

³⁴ ROPS w Krakowie, Badanie potencjału jednostek samorządu terytorialnego z woj. małopolskiego w zakresie rozwoju usług społecznych w środowiskach lokalnych w obszarach związanych z niezależnym życiem osób dorosłych. Raport końcowy, 2023

Wiedzy o potrzebach małopolskich rodzin opiekujących się seniorami w domu dostarcza, ciągle aktualne, badanie zrealizowane przez ROPS w Krakowie pt. „Opiekunowie rodzinni osób starszych. Problemy, potrzeby, wyzwania dla polityki społecznej” z 2015 r. Najważniejsze obszary/ wyzwania:

- Brak informacji; Opiekunowie rodzinni nie posiadają wiedzy o wielu przysługujących im usługach czy ulgach. Brak takich informacji pociąga za sobą kolejne problemy, np. ekonomiczne.
- problemowi dostępu do informacji towarzyszy tzw. „sektorowość informacji”
 - informacje przydatne dla opiekunów nieformalnych są ulokowane w wielu systemach: zdrowia, pomocy społecznej, ubezpieczeń społecznych. Pomiędzy sektorami nie dochodzi do przepływu informacji.
- Brak wiedzy pracowników służby zdrowia; W badaniu pojawił się wątek niewiedzy kadr oraz braku informacji w placówkach medycznych. Opiekunowie najczęściej zgłaszają się po poradę do pracowników służby zdrowia, uważając ich za osoby naturalnie poinformowane/ profesjonalne?, ponadto w placówkach medycznych opiekunowie rodzinni bywają najczęściej. Problem został dostrzeżony także przez samych lekarzy(podczas przeprowadzonych paneli).
- Brak kompetencji opiekuńczych: Opiekunowie rodzinni, to osoby z różnych środowisk, w różnym wieku, o różnym doświadczeniu życiowym i wykształceniu. Najczęściej nie posiadają przygotowania do opieki nad osobą chorą, z niepełnosprawnościami, niesamodzielną, często w sytuacji opiekuńczej zostają postawieni w sposób nagły.
- Pogarszające relacje rodzinne: Opieka nad osobą starszą bardzo często wiąże się z niezrozumieniem ze strony najbliższych członków rodziny. Antagonizmy uwidaczniają się szczególnie w kontekście zaniedbywania innych ról społecznych. Zaobserwowano też problem rozpadu więzi rodzinnych - bliscy opuszczają opiekuna w miarę postępowania choroby podopiecznego.
- Konsekwencje zdrowotne odczuwane przez opiekunów rodzinnych: Przeciężenie związane z opieką, stałe bycie „w pogotowiu”, strach, powodują stany depresyjne i bezsenność. Problemy wynikają również z zaniedbywania przez opiekunów rodzinnych własnego zdrowia oraz braku możliwości relaksu.
- Brak czasu - badani opiekunowie byli stale przemęczeni, nie mieli czasu na odpoczynek i własne zajęcia. Badani mieli problem z realizacją prostych, codziennych spraw

(np. zakupy czy czynności urzędowe), ale także nie mieli możliwości wyjazdu, nawet na krótki urlop. Problemy te wzmacnia lęk odczuwany przez podopiecznych wywołany przez nieobecność opiekuna w domu.

- brak zaufania i niechęć wobec oferowanej pomocy - opiekunowie mają negatywne skojarzenia związane z pomocą „instytucjonalną”. Ten rodzaj pomocy jest kojarzony z biurokracją i skomplikowanymi procedurami. Korzystanie z pomocy, w opinii części badanych, stanowi dowód własnej porażki i wywołuje uczucie upokorzenia. Opiekunowie obawiają się również reakcji podopiecznych w obliczu tego typu wsparcia. Istnieje obawa przed społecznym ostracyzmem związanym z korzystaniem ze wsparcia instytucjonalnego (szczególnie w przypadku opieki całodobowej).
- opiekunowie osób starszych w pracy czują się zmęczeni i zdekoncentrowani (myślą o podopiecznym, boją się o bezpieczeństwo seniora), ale przede wszystkim czują się ograniczeni koniecznością sprawowania opieki (szkolenia, kursy, wyjazdy służbowe). Pracujący opiekunowie nie korzystali w pracy z żadnych formalnych udogodnień wynikających z racji sprawowania opieki (jednak dobrze oceniali stosunek pracodawców do ich sytuacji rodzinnej).
- respondenci najczęściej wchodzili w rolę opiekuna rodzinnego zarazem będąc osobami nieaktywnymi zawodowo (np. opiekun lub jego rodzina uznawali, że obowiązkiem osoby niepracującej zawodowo jest opieka nad seniorem). Zakres sprawowanej opieki powoduje dalsze oddalenie się takich osób od rynku pracy. Niepracujący opiekunowie osób starszych również znacznie rzadziej korzystają z jakiegokolwiek istniejącego wsparcia.

Potrzeby opiekunów nieformalnych były również przedmiotem badania z 2019 r. autorstwa dr Małgorzaty Herudzińskiej. Wyniki badań są spójne z wnioskami płynącymi z badania przeprowadzonego przez ROPS w Krakowie.

„w wypowiedziach badanych, doświadczenia związane z opieką były opisywane przede wszystkim jako źródło negatywnych przeżyć, rzadziej – pozytywnych, a zaspokajając potrzeby swoich podopiecznych, sami odczuwali braki – towarzyszył im przede wszystkim brak czasu, w tym na odpoczynek oraz brak wsparcia ze strony innych osób – nie tylko tych z najbliższej rodziny, ale także ze strony twórców i niektórych świadczeniodawców systemu opieki

zdrowotnej; wskazywano na trudności w pogodzeniu wypełniania roli opiekuna osoby starszej z wypełnianiem innych ról (zawodowych, rodzinnych, towarzyskich).³⁵

W artykule podsumowującym wyniki badania możemy przeczytać, że: „(...) opieka nieformalna dla opiekuna staje się dziś ryzykiem (...), wytworzyła się nowa kategoria marginalizowanych - opiekunów nieformalnych, którzy w niedalekiej przyszłości staną się beneficjentami publicznych programów aktywizacji społeczno-zawodowej. (...) brakuje dociekań, które ukazywałyby opiekę nieformalną jako proces pełen dylematów i wewnętrznych sprzeczności, przepełniony ambiwalencją”³⁶.

Natomiast, o opiekunach rodzinnych osób z demencją, jako o grupie ryzyka rozwoju zaburzeń psychicznych, ryzyku przedwczesnej instytucjonalizacji podopiecznych, a może i własnej, możemy przeczytać w artykule „Wpływ sprawowania długotrwałej opieki na stan zdrowia opiekunów pacjentów z otępieniem w chorobie Alzheimera”:

„Piśmiennictwo zarówno polskie, jak i zagraniczne podkreśla, że opieka nad pacjentami z otępieniem w chorobie Alzheimera jest bardzo uciążliwa i może mieć niekorzystny wpływ na jakość życia opiekunów. Opieka nad pacjentem z otępieniem w chorobie Alzheimera wywiera poważny wpływ na funkcjonowanie społeczne, rodzinne, zawodowe opiekuna chorego. Przewlekły stres doświadczany w związku ze sprawowaną opieką wpływa negatywnie na zdrowie psychiczne i somatyczne opiekunów pacjentów. Osoby sprawujące opiekę są grupą ryzyka rozwoju depresji, zaburzeń lękowych, zaburzeń snu i pogorszenia sprawności funkcji poznawczych. Większe obciążenie i negatywne konsekwencje w obszarze zdrowia u opiekunów wpływają ujemnie na jakość sprawowanej opieki i zwiększają prawdopodobieństwo wczesnej instytucjonalizacji chorego. Poprawa jakości życia może być istotnym celem postępowania leczniczego i opiekuńczego. (...) Większe obciążenie i wyższy poziom odczuwanego stresu jest związany z następującymi cechami u opiekuna: płeć żeńska, podeszły wiek, współmałżonek, niższe wykształcenie, niski status materialny i społeczny, gorszy stan zdrowia fizyczny i psychiczny, mniej zażyła relacja z chorym, typ osobowości”³⁷

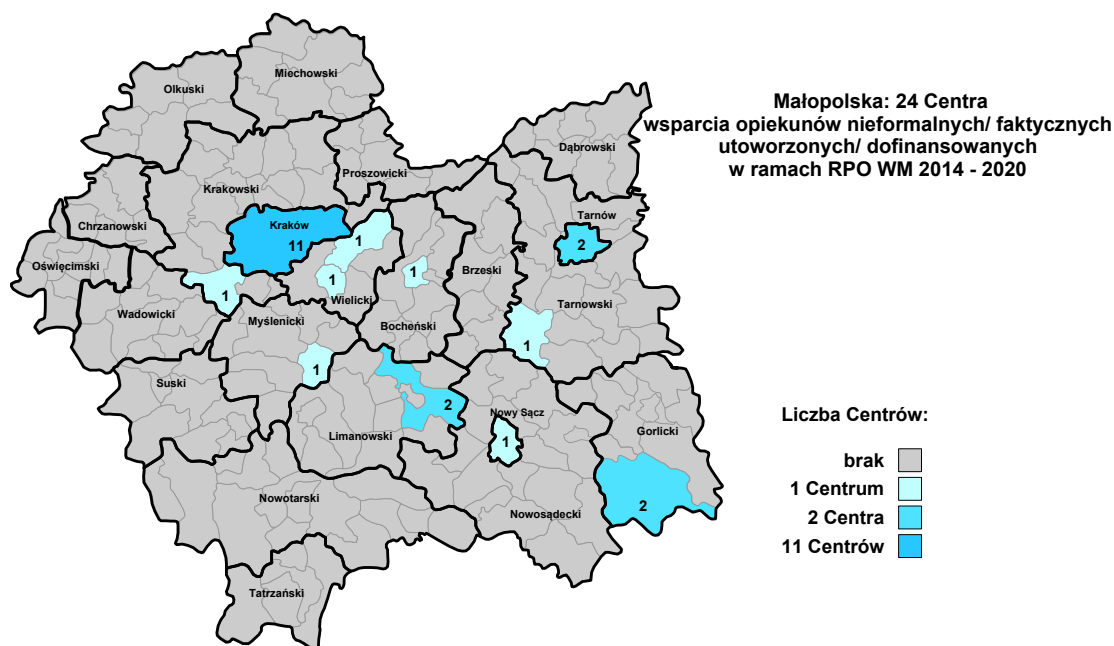
³⁵ Herudzińska M., Nieformalni opiekunowie osób starszych – doświadczenia uczucia oraz ich potrzeby związane z pełnioną rolą, „Rocznik Lubuski” t. 46, cz. 2, 2020, s.284

³⁶ Rosochacka-Gmitrzak M., Raclaw M., Opieka nad zależnymi osobami starszymi w rodzinie: ryzyko i ambiwalencja, „Studiach Socjologiczne”, 2015, 2(217), s. 23-24

³⁷ Rachel W., Datka W., Zyss T., Zięba A., Wpływ sprawowania długotrwałej opieki na stan zdrowia opiekunów pacjentów z otępieniem w chorobie Alzheimera, „Przegląd Lekarski” 2014, 71(12), s. 703 i 704.

Pomimo wielu problemów doświadczanych przez rodziny opiekujące się seniorami, w Polsce ciągle nie istnieje zdefiniowane, uporządkowane i wystandaryzowane wsparcie tych osób. We wnioskach z kontroli NIK formułuje następujące zalecenie: „NIK wnosi o podjęcie działań mających na celu uregulowanie kwestii związanych z procedurą udzielania usług opieki wytchnieniowej w sposób spójny i niekolidujący z przepisami ustawy o pomocy społecznej, w tym rozważenie możliwości wystąpienia z inicjatywą legislacyjną w zakresie wprowadzenia na stałe do systemu pomocy społecznej tej formy wsparcia”³⁸. W 2023 r. podjęte zostały pierwsze próby regulacji w obszarze wsparcia opiekunów.

Mapa 5: Centra wsparcia opiekunów nieformalnych/ faktycznych osób niesamodzielnych dofinansowane z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020, stan wdrażania na koniec 2021 r.

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych udostępnionych przez Małopolskie Centrum Przedsiębiorczości.

Omawiając wsparcie dla opiekunów rodzinnych nie sposób nie wspomnieć o inicjatywie Województwa Małopolskiego dotyczącej pomocy dla rodzin opiekujących się w domach osobami niesamodzielnymi, w tym starszymi. Przedsięwzięcie realizowane jest w ramach RPO WM 2014-2020 Poddziałania 9.2.2 i 9.2.3 Usługi opiekuńcze oraz interwencja kryzysowa – ZIT/SPR, Typ projektu A - Działania wspierające opiekunów nieformalnych osób

³⁸ NIK, Informacja o wynikach kontroli. Zapewnieni opiekunom osób niesamodzielnych wsparcia wytchnieniowego, 2022

wymagających wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, poprzez uruchomienie centrów wsparcia opiekunów (...). W Małopolsce ze środków europejskich utworzono 19 innowacyjnych centrów wsparcia opiekunów rodzinnych, a w kolejnych 5 dofinansowano rozszerzenie oferty pomocy.

Integracja społeczna osób w szczególnie trudnej sytuacji życiowej, w tym poprzez działania w zakresie interwencji kryzysowej

W Małopolsce w 2021 r.:

- ✓ **Funkcjonowało 14 ośrodków interwencji kryzysowej (w 14 małopolskich powiatach),**
- ✓ **3 z nich utworzono ze środków UE w ramach RPO WM 2014-2020.**
- ✓ **W 4 małopolskich powiatach, w których nie było OIK działały zespoły lub punkty interwencji kryzysowej (powiaty: olkuski, miechowski, suski, nowotarski), 4 pozostałe powiaty korzystały z OIK na innych terenach (powiaty: krakowski, dąbrowski, limanowski, nowosądecki).**
- ✓ **Z oferty OIK skorzystało w ciągu roku 11 658 Małopolan, o 2 802 osoby więcej niż w 2020 r., kiedy działało 12 ośrodków. Przy czym odnotowano znaczny wzrost liczby klientów OIK w Krakowie w porównaniu do poprzedniego roku, a także w kilku innych powiatach.**
- ✓ **Z pomocy punktów lub zespołów interwencji kryzysowej działających w strukturach PCPR skorzystało 825 mieszkańców regionu.**
- ✓ **Dodatkowo, interwencją kryzysową w gminach objęto 571 małopolskich rodzin (prawie 1,6 tys. osób).**
- ✓ **OIK dysponowały 85 miejscami całodobowego schronienia.**
- ✓ **Mieszkańcy regionu korzystają z pomocy OIK z różnorodnych przyczyn, w tym z powodu: przemocy domowej, problemów wychowawczych, problemów wynikających z utraty osób bliskich/ żałoby, konfliktów rodzinnych, problemów suicydalnych, zaburzeń psychicznych i agresji.**
- ✓ **W 15 powiatach województwa nie było poradni zdrowia psychicznego dla dzieci i młodzieży, podczas gdy poradnie dla dorosłych działały we wszystkich małopolskich powiatach (zarazem w ciągu 5 lat ubyło 18 poradni). Najwięcej form leczenia dzieci i młodzieży skupionych było w Krakowie (11 z 17 poradni).**
- ✓ **W 2019 r. największa odległość gminy od najbliższej poradni dla dzieci wynosiła 63 km.**

✓ **Przeciętny czas oczekiwania do poradni zdrowia psychicznego dla dzieci w lutym 2020 r. wynosił zarówno w przypadku stabilnym jak i pilnym 93 dni – było to 3 miejsce w kraju z najdłuższym czasem oczekiwania.**

W 2021 r. najtrudniejszy dostęp do opisywanych powyżej usług zanotowano w powiecie dąbrowskim – działała tam jedynie poradnia zdrowia psychicznego dla dorosłych, a także w Nowym Sączu oraz powiatach krakowskim i nowosądeckim – tu dodatkowo działały zespoły psychiatrycznego leczenia środowiskowego.

W kontekście skutków pandemii a obecnie także w związku z konfliktem zbrojnym w Ukrainie i kryzysem humanitarnym z tym związanym, jeszcze większego znaczenia nabiera interwencja kryzysowa, poradnictwo i inne działania wspierające zdrowie psychiczne Małopolan i osób mieszkających w regionie, a w szczególności ludzi młodych. W związku z izolacją społeczną, zdalną nauką w szkołach, długotrwałym stresem itp. rosną zagrożenia dla kondycji psychicznej osób i rodzin, co widoczne jest w statystykach klientów ośrodków interwencji kryzysowej, specjalistycznego poradnictwa, poradni zdrowia psychicznego, w realizowanych badaniach społecznych.

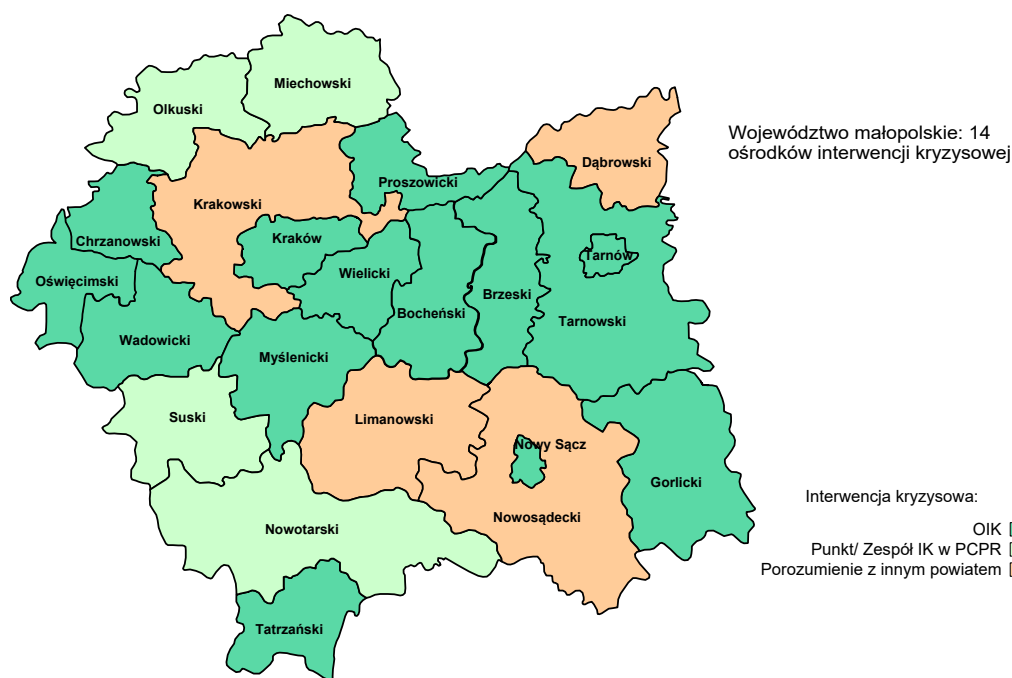
Zmianie ulegają konteksty wpływające na intensywność zapotrzebowanie na tego rodzaju wsparcie (skala zjawiska), natomiast przyczyny występowania kryzysów, które zostały opisane w ramach badania Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Krakowie (ROPS), wydają się być dalej aktualne. Z badania przeprowadzonego w 2016 r.³⁹ wynika, że wśród najczęstszych problemów z jakimi zgłaszali się mieszkańcy Małopolski do ośrodków interwencji kryzysowej (OIK) była: przemoc domowa, problemy wychowawcze, problemy utraty osób bliskich / żałoba, konflikty rodzinne, a także problemy suicydalne, agresja. Część OIK biorących udział w badaniu wskazywało, że wśród zgłaszających się osób znajdują się także osoby z zaburzeniami / chorobami psychicznymi, przy czym ich udział szacowano na od 1,2 % do 21%. Wartość środkowa (mediana) wynosi 6,8% klientów.

³⁹ ROPS w Krakowie, Rekomendacje do włączenia oferty ośrodków interwencji kryzysowej w kompleksową, interdyscyplinarną ścieżkę wsparcia osób z zaburzeniami psychicznymi, 2016, s. 15

Jednocześnie przedstawiciele OIK wskazali na kilka grup osób z zaburzeniami psychicznymi, którymi zajmują się te ośrodki na różnych etapach ich życia:

- osoby z podejrzeniem zaburzeń psychicznych,
- osoby chorujące psychicznie będące w kryzysie, w wyniku np. zaprzestania zażywania leków,
- pacjenci psychiatryczni chronicznie chorzy, którzy potrzebują pomocy w różnych sprawach (m. in. związanej ze wsparciem środowiskowym, z wyłączeniem leczenia, itp.),
- osoby z zachowaniami suicydalnymi,
- rodziny osób chorych / zaburzonych psychicznie.

Mapa 6: Dostęp Małopolan do ośrodków interwencji kryzysowej z uwzględnieniem Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020 r., stan na koniec 2021 r.

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych sprawozdania MRiPS-06 za 2021 r. (dostęp: 07.03.2022 r.), sprawozdania OZPS za 2021 r. oraz danych udostępnionych przez Małopolskie Centrum Przedsiębiorczości.

Zgodnie z danymi zgromadzonymi w sprawozdaniu MRiPS-06 w województwie małopolskim w 2021 r. ośrodki interwencji kryzysowej, funkcjonowały na terenie 14 z 22 powiatów (w 11 powiatach i 3 miastach na prawach powiatu). W powiecie krakowskim podpisano porozumienie, na mocy którego mieszkańcy tego powiatu korzystali ze wsparcia

OIK w Krakowie. Także powiaty: limanowski i nowosądecki w 2021 r. miały zawarte porozumienia z Sądeckim Ośrodkiem Interwencji Kryzysowej w Nowym Sączu w zakresie świadczenia usług dla mieszkańców tych powiatów, zaś powiat dąbrowski zawarł takie porozumienie z OIK miasta Tarnowa. Z kolei w powiatach: miechowskim, nowotarskim, olkuskim i suskim w strukturach powiatowego centrum pomocy rodzinie (PCPR) działały punkty lub zespoły interwencji kryzysowej.

Małopolskie OIK dysponowały 85 miejscami całodobowego schronienia. Z pomocy OIK skorzystało w ciągu roku 11 658 osób, o 2 802 osoby więcej niż rok wcześniej (za sprawozdaniem OZPS za 2021 r.), kiedy działalność prowadziło 12 OIK. Przy czym odnotowano znaczny wzrost liczby klientów OIK w Krakowie, o ponad 1 000 osób w porównaniu do poprzedniego roku, zanotowano także wzrosty w kilku innych powiatach, tym samym, mimo spadków liczby klientów w kilku innych OIK wzrosła przeciętna liczba korzystających przypadająca na 1 jednostkę. Dodatkowo ze wsparcia 4 punktów / zespołów interwencji kryzysowej skorzystało w 2021 r. 825 osób.

Warto podkreślić, iż w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020, Poddziałania 9.2.2 i 9.2.3 Usługi opiekuńcze oraz interwencja kryzysowa – ZIT/ SPR, Typ projektu C: Wsparcie dla tworzenia i/lub działalności ośrodków interwencji kryzysowej dofinansowano utworzenie 3 nowych OIK (w powiatach: gorlickim, tarnowskim i wielickim) i rozszerzenie działalności dotychczas funkcjonujących 5 Ośrodków.

Działania wpisujące się zakres interwencji kryzysowej realizowano również w gminach. W 2021 r. w małopolskich ośrodkach pomocy społecznej objęto interwencją kryzysową 571 rodzin (tu o 89 rodzin mniej niż w 2020 r.) i prawie 1,6 tys. osób w tych rodzinach.

Warto wspomnieć o inicjatywie Stowarzyszenia Na Rzecz Rozwoju Psychiatrii i Opieki Środowiskowej, które w Krakowie realizuje (w latach 2021 - 2024) projekt „W Centrum Seniora pokonamy bariery – Centrum Seniora dla osób chorujących psychicznie” współfinansowany ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. W ramach projektu przewidziano wsparcie dla 28 osób z niepełnosprawnościami – chorujących psychicznie powyżej 45 r. ż. poprzez zwiększenie

ich samodzielności (nabycie i poprawę umiejętności radzenia sobie z podstawowymi i zaawansowanymi czynnościami życia codziennego) oraz poprawę jakości codziennego funkcjonowania (udział w ergoterapii, socjoterapii i arteterapii)⁴⁰.

Na podstawie „Sprawozdania za 2021 rok z realizacji Małopolskiego Programu Ochrony Zdrowia Psychicznego na lata 2017-2022” można stwierdzić, że w Małopolsce w 2021 r. funkcjonowały 62 poradnie zdrowia psychicznego dla osób dorosłych, a ich liczba zmniejszyła się od 2017 r. o 18 jednostek, przy czym we wszystkich powiatach województwa małopolskiego mieszkańcy mieli dostęp do poradni zdrowia psychicznego dla dorosłych. Najwięcej poradni dla dorosłych było w Krakowie – 22. Po 4 poradnie w powiatach: chrzanowskim, limanowskim i myślenickim, a po 3 poradnie w powiatach nowotarskim i wielickim. Gorzej prezentuje się wojewódzki zasób poradni zdrowia psychicznego dla dzieci i młodzieży; w 2021 r. takich poradni było 17 (o 1 mniej niż w 2017 r.) – w tym 11 w Krakowie, oraz po jednej w powiatach bocheńskim, limanowskim, myślenickim, olkuskim, oświęcimskim oraz w mieście Tarnowie. Oznacza to, że w 2021 r. w 15 powiatach województwa nie było poradni zdrowia psychicznego dla dzieci i młodzieży⁴¹.

W tym samym źródle można znaleźć informację, że w 2021 r. na terenie 20 powiatów funkcjonowało 36 Zespołów Leczenia Środowiskowego – 1 lub 2 na powiat (o 3 więcej niż w 2017 r.). W 2021 r. taka opieka nie była zapewniona w Nowym Sączu oraz powiecie dąbrowskim⁴².

„W 2021 roku w województwie małopolskim leczonych w systemie ambulatoryjnym z powodu zaburzeń psychicznych było 124 212 osób [...] W porównaniu z rokiem 2020 (109 181 leczonych) odnotowano wzrost liczby leczonych o 15 031 osób. Wśród nich 25 844 osób było leczonych po raz pierwszy, co stanowi 20,8% wszystkich leczonych w warunkach ambulatoryjnych – w porównaniu do 2020 roku (20 688 leczonych) nastąpił wzrost tj. o 5 156 osób. Spośród leczonych ogółem mężczyźni stanowili 38,4% (47 700 mężczyzn), zaś kobiety 61,6% (76 512 kobiet).”⁴³

⁴⁰ <https://stowarzyszenie-rozwoju.eu/osrodki/centrum-seniora/>

⁴¹ Sprawozdanie za 2021 rok z realizacji Małopolskiego Programu Ochrony Zdrowia Psychicznego na lata 2017-2022, s. 20

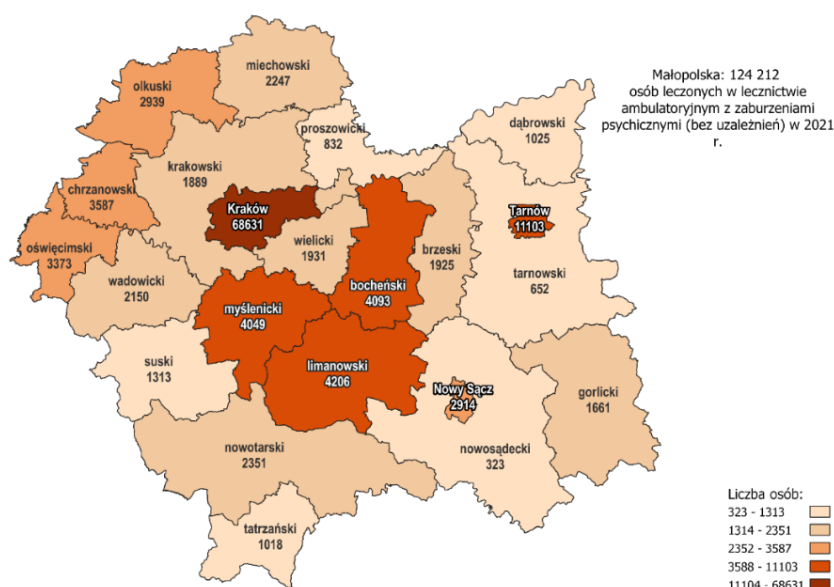
⁴² Op. Cit., s.21

⁴³ Op. Cit., s.7

„(...) Najczęściej leczeni byli pacjenci z rozpoznaniem zaburzeń nerwicowych związanych ze stresem i somatoformicznych (45 005 osób) zaburzeń organicznych (15 254 osoby) oraz depresji nawracających i zaburzeń dwubiegunowych (14 610 osób).”⁴⁴

„Leczeni w zespołach (oddziałach) leczenia środowiskowego – W 2021 roku liczba pacjentów objętych opieką środowiskową w województwie małopolskim wyniosła 7 188 osób, co wskazuje na wzrost liczby leczonych o 125 pacjentów w stosunku do 2020 roku (7 063 pacjentów). Liczba leczonych po raz pierwszy wyniosła 1 075 osób tj. 15,0% ogółu pacjentów. W 2021 roku leczono 952 osoby w wieku do 18 lat (tj. 13,2% wszystkich leczonych).”

Mapa 7: Liczba osób z zaburzeniami psychicznymi (bez uzależnień) leczonych ambulatoryjnie w 2021 r.

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie podstawie danych ze Sprawozdania za 2021 rok z realizacji Małopolskiego Programu Ochrony Zdrowia Psychicznego na lata 2017-2022

„Najczęstszym powodem leczenia były organiczne zaburzenia psychiczne włącznie z zespołami objawowymi – 2 223 osoby (tj. 30,9% wszystkich leczonych), w dalszej kolejności znalazło się leczenie z powodu schizofrenii – 1 970 pacjentów, a także zaburzenia nastroju – afektywne – 1 055 pacjentów.”⁴⁵

„W 2021 roku w systemie dziennym w województwie małopolskim leczonych było 2 504 pacjentów. Najwięcej pacjentów skorzystało ze świadczeń dziennych psychiatrycznych dla dorosłych – 1 434 tj. 57,3% wszystkich leczonych dziennie. Na oddziałach dziennych

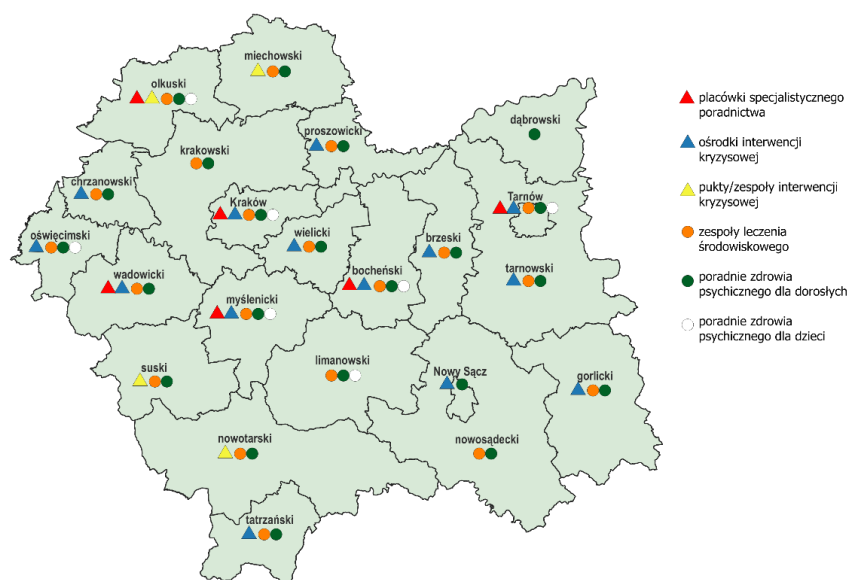
⁴⁴ Op. Cit., s.7 i 8

⁴⁵ Op. Cit., s.11

psychiatrycznych rehabilitacyjnych dla dorosłych leczono 520 pacjentów (20,8% wszystkich leczonych dziennie), 253 pacjentów leczono na oddziałach dziennych leczenia zaburzeń nerwicowych (tj. 10,1% wszystkich leczonych), 156 osób leczono na oddziałach dziennych psychiatrycznych rehabilitacyjnych dla dzieci i młodzieży (tj. 6,2% wszystkich pacjentów), 141 pacjentów leczono na oddziałach dziennych rehabilitacyjnych dla osób z całościowymi zaburzeniami rozwojowymi (tj. 5,6% wszystkich leczonych).⁴⁶

„(...) W 2021 roku leczonych w systemie stacjonarnym w województwie małopolskim było 12 382 pacjentów”.⁴⁷

Mapa 8: Dostęp do specjalistycznego wsparcia rodzin w województwie małopolskim w 2021 r. – obszar społeczny i zdrowotny

Źródło: Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie – opracowanie własne na podstawie danych sprawozdania MRiPS-06 za 2021 r. (dostęp: 07.03.2022 r.), sprawozdania OZPS za 2021 r. oraz danych udostępnionych przez Małopolskie Centrum Przedsiębiorczości, a także Sprawozdania za 2021 rok z realizacji Małopolskiego Programu Ochrony Zdrowia Psychicznego na lata 2017-2022.

By zobrazować opisywany w tym rozdziale dostęp Małopolan do ośrodków i punktów (lub zespołów) interwencji kryzysowej oraz jednostek specjalistycznego poradnictwa, funkcjonujących w sektorze pomocy społecznej łącznie z poradniami zdrowia psychicznego dla dorosłych, poradniami zdrowia psychicznego dla dzieci i młodzieży i zespołami psychiatrycznego leczenia środowiskowego, będącymi świadczeniami zdrowotnymi,

⁴⁶ Op. Cit., s.12

⁴⁷ Op. Cit., s.13

sporządzono-powyższą mapę, ujmującą wszystkie wymienione typy usług łącznie. Widoczne jest, że w powiecie dąbrowskim mieszkańcy mają dostęp na swoim terenie tylko do jednego rodzaju z 5 analizowanych usług – poradni zdrowia psychicznego dla dorosłych. W dwóch kolejnych powiatach – krakowskim i nowosądeckim – mieszkańcy na swoim terenie mogą korzystać z dwóch rodzajów opisywanych usług – jest to poradnia zdrowia psychicznego dla dorosłych i zespół leczenia środowiskowego w obu przypadkach. Wszystkie 5 rodzajów usług dostępnych było w 5 powiatach: Kraków, Tarnów, powiat olkuski, bocheński, myślenicki.

Rozwój mieszkalnictwa socjalnego, wspomaganego i chronionego⁴⁸

W Małopolsce:

- ✓ **W 2021 r. w sektorze pomocy społecznej funkcjonowało 116 mieszkań chronionych, od 2012 r. w Małopolsce przybyło 56 takich mieszkań. 129 małopolskich gmin oraz 8 powiatów nie oferowało mieszkańcom tej usługi społecznej.**
- ✓ **W 2021 r. mieszkania chronione dysponowały 432 miejscami, z których skorzystało 358 Małopolan – 33 mieszkania pozostawały niewykorzystane.**
- ✓ **22 mieszkania chronione funkcjonujące w 2020 r. (ostatnie dostępne dane) były przeznaczone dla „osób usamodzielnianych opuszczających niektóre typy placówek opiekuńczo-wychowawczych, schroniska, zakłady poprawcze i inne”. Dysponowały one 69 miejscami, a w ciągu roku skorzystało z nich 57 osób. 21 mieszkań (90 miejsc) przeznaczonych było dla osób z zaburzeniami psychicznymi, a skorzystało z nich 89 mieszkańców.**

W ramach projektu „Sami-Dzielni! Nowe standardy mieszkalnictwa wspomaganego dla osób z niepełnosprawnościami sprzężonymi” realizowanego w latach 2018 – 2023 r. przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie wspólnie z partnerami opracowano i przetestowano model usług mieszkalnictwa wspomaganego,

⁴⁸ W rozdziale wykorzystano raport „Ocena zasobów pomocy społecznej województwa małopolskiego za rok 2021” w odniesieniu do liczebności i rozmieszczenia mieszkań chronionych.

Jednocześnie w 2023 r. w ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej zastąpiono „mieszkania chronione” „mieszkaniami treningowymi” i „mieszkaniami wspomaganymi”.

W niniejszym raporcie w odniesieniu do danych pochodzących z wcześniejszych lat używa się określenia „mieszkania chronione”.

który został pomyślnie wdrożony na terenie 5 gmin województwa małopolskiego oraz uruchomiono 6 mieszkań wspomaganych (3 w Krakowie oraz po 1 w gminach: Wieprz, Klucze, Zakliczyn) z łączną liczbą 23 miejsc pobytu. W pilotażowym wdrożeniu standardu wzięło udział 221 uczestników, w tym 180 osób z niepełnosprawnością sprzężoną i 41 rodziców/ opiekunów.

W kontekście możliwych strategii wspierających rozwój mieszkalnictwa chronionego oraz potencjalnych nowych form pomocy, istotne wydają się następujące fakty:

- pogarszająca się dostępność mieszkań w grupie wiekowej 20-34 lata pośrednio wskazuje skalę indywidualnego wyzwania stojącego przed usamodzielnianymi wychowankami pieczy zastępczej oraz jest asumptem do rozwoju szerokiego systemu wsparcia⁴⁹,
- proces zmniejszania się zasobów mieszkań komunalnych warto rozpatrywać w kontekście generalnej charakterystyki struktury mieszkań w Polsce: „[...] dominuje własność mieszkań nad mieszkaniem przeznaczonymi na wynajem – 84% do 16% w zasobie mieszkaniowym ogółem. Polska znajduje się wśród kilku państw, w których własność zasobu mieszkaniowego jest dominująca”⁵⁰. Mały odsetek mieszkań na wynajem ogółem w kontekście nowych polityk pomocy i wsparcia społecznego skłania do rozważenia tych rozwiązań, które korzystałyby z publicznych zasobów mieszkaniowych, ale też z przedsięwzięć i zasobów poza sektorem publicznym (z wszystkich dostępnych źródeł),
- rosnąca liczba pustostanów w zasobach JST oraz rosnące koszty pracy i materiałów budowlanych stanowią istotne utrudnienia w kontekście zwiększania zasobu mieszkaniowego w ramach usług społecznych. Jednocześnie kwestia zwiększającej się liczby pustostanów stanowi potencjalną przestrzeń współpracy pomiędzy organizacjami pozarządowymi a samorządami.

⁴⁹ Poszerzenie narzędzi służących usamodzielnianiu wychowanków pieczy było jeden z wątków poruszanych w trakcie webinarium SIREs II pt. „Społeczne agencje najmu i program najmu społecznego”, nagranie z webinarium znajduje się pod linkiem, <http://ozrss.pl/14280-2/>, ostatni dostęp: 19.10.2022 r.

⁵⁰ Lis P., Wspólnie czy indywidualnie? Na własność czy wynajem? Wszystkim czy wybranym? Dylematy współczesnej polskiej polityki mieszkaniowej, „Studia BAS”, 2(66), 2021

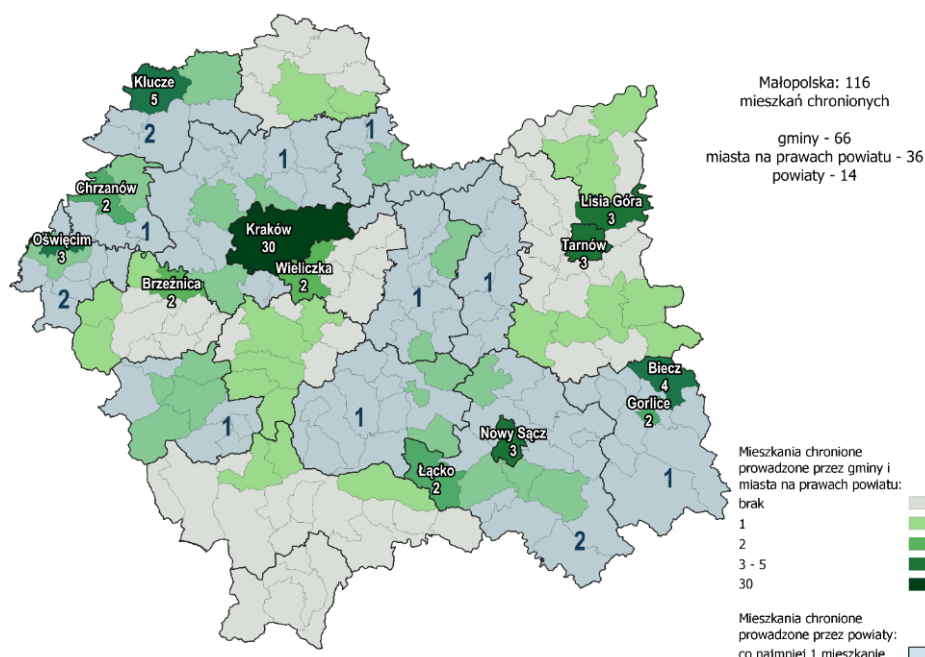
Na przyczyny niepełnego wykorzystywania mieszkań chronionych w Małopolsce wskazuje badanie społeczne ROPS w Krakowie dot. procesu usamodzielnienia wychowanków pieczy zastępczej, a są to między innymi: niekorzystna lokalizacja, zarówno geograficzna, jak i dotycząca konkretnego miejsca, budynku (np. w PCPR), zły stan techniczny mieszkań, brak usług towarzyszących.

W badaniu rekomenduje się tworzenie mieszkań chronionych w miejscowościach z potencjałem: w miastach powiatowych, w miejscowościach dających szersze możliwości edukacji, większe szanse na zatrudnienie, atrakcyjnych pod innymi, życiowymi względami.

W badaniu rekomenduje się promowanie funkcjonujących zewnętrznych mechanizmów finansowych, które pozwalają tworzyć nowe mieszkania chronione (wynajem lub zakup lokalu) oraz remont już istniejących.

Odpowiedni zasób mieszkań chronionych stanowi jeden z filarów rozwoju środowiskowych form pomocy i wsparcia, w szczególności w kontekście: wspierania osób z niepełnosprawnościami, przeciwdziałania przemocy domowej, realizacji procesu usamodzielniania wchodzących w dorosłość wychowanków pieczy zastępczej, wspierania osób dotkniętych kryzysem bezdomności.

Mapa 9: Mieszkania chronione prowadzone przez gminy i powiaty w Małopolsce w 2021 r.

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie sprawozdania MRiPS-06 za 2021 r.

W Małopolsce w 2021 r. było 116 mieszkań chronionych funkcjonujących w sektorze pomocy społecznej z 432 miejscami, z których w ciągu roku skorzystało 358 osób. Z tego 33 mieszkania pozostawały niewykorzystane. Większość, bo 66 mieszkań (57%) było prowadzonych lub zleczanych przez gminy, 36 przez miasta na prawach powiatu – 31% (w tym 30 przez Kraków), a 14 mieszkań przez powiaty. W 2021 r. 129 małopolskich gmin oraz 8 powiatów nie zapewniało mieszkańcom możliwości skorzystania z takiej usługi społecznej.

W 2020 r. (ostatnie dostępne dane – zmiana struktury sprawozdania MRiPS-06) tylko 22 mieszkania chronione były przeznaczone dla „osób usamodzielnianych opuszczających niektóre typy placówek opiekuńczo-wychowawczych, schroniska, zakłady poprawcze i inne”. Dysponowały one 69 miejscami. W ciągu roku skorzystało z nich 57 osób. 21 mieszkań (z 90 miejscami) przeznaczonych było dla osób z zaburzeniami psychicznymi. Od 2012 r. do 2021 r. czyli w ciągu dekady przybyło 56 mieszkań chronionych w regionie – wzrost z 60 mieszkań do 116.

Należy dodać, że efektem realizacji projektu "Sami-Dzielni! Nowe standardy mieszkalnictwa wspomaganego dla osób z niepełnosprawnościami sprzężonymi" było uruchomienie 6 mieszkań wspomaganych.

Projekt realizowany przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie wspólnie z partnerami w latach 2018 – 2023 r. w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020 to inicjatywa mająca na celu wprowadzenie innowacyjnych standardów mieszkalnictwa wspomaganego. W ramach projektu opracowano i przetestowano model usług mieszkalnictwa wspomaganego, który został pomyślnie wdrożony na terenie 5 gmin województwa małopolskiego (3 w Krakowie oraz po 1 w gminach: Wieprz, Klucze, Zakliczyn). W efekcie realizacji projektu 221 uczestników pilotażu (w tym 180 osób z niepełnosprawnością sprzężoną i 41 rodziców/ opiekunów) mogło skorzystać z 23 miejsc pobytu w 6 mieszkań wspomaganych zlokalizowanych w gminach biorących udział w projekcie.

Warto zauważyć, że inicjatywa ta miała na celu nie tylko zwiększenie dostępności usług dla osób z niepełnosprawnościami sprzężonymi, ale również stawiała na innowacyjne podejście do standardów funkcjonowania mieszkań wspomaganych. Jednocześnie projekt

inwestował w rozwój kadry świadczącej usługi, co wpłynęło pozytywnie na jakość oferowanych usług.

Badanie przeprowadzone przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie w 2015 r. „Mieszkania chronione dla osób opuszczających pieczę zastępczą w Małopolsce. Analiza dostępnej oferty oraz zapotrzebowania” może posłużyć do zilustrowania uwarunkowań wpływających na niepełne wykorzystywanie zasobu mieszkań chronionych w odniesieniu do niektórych grup:

- a) „nie sprawdza się prowadzenie mieszkań chronionych dla osób opuszczających pieczę zastępczą w mniejszych miejscowościach, a zwłaszcza poza miejscowościami, w których siedzibę ma instytucja prowadząca mieszkanie. W trakcie badania żadne z mieszkań udostępnionych przez mniejsze gminy (głównie wiejskie), nie było wykorzystywane przez byłych wychowanków pieczy. Może się to wiązać z kilkoma przyczynami, na przykład brakiem zapotrzebowania (...). Nie mniej z badania jasno można wysnuć również inne ważne przyczyny takiego stanu rzeczy. Należą do nich: ograniczona atrakcyjność małych miejscowości, niechęć części wychowanków do powrotu w rodzinne strony czy oddalenie od znanego środowiska (np. szkoły i znajomych). Rekomenduje się zatem tworzenie mieszkań chronionych w miejscowościach z potencjałem: w miastach powiatowych, w miejscowościach dających szersze możliwości edukacji, zwiększających szanse na zatrudnienie, atrakcyjnych dla byłych wychowanków pieczy zastępczej pod innymi, życiowymi względami.
- b) (...) w trakcie w/w badania okazało się, że kilka mieszkań chronionych jest zlokalizowanych przy różnego rodzaju instytucjach. Jest to rozwiązanie, które w świetle celów procesu usamodzielnienia, nie powinno mieć miejsca. Umiejscowienie mieszkania chronionego np. przy ośrodku interwencji kryzysowej lub domu pomocy społecznej nie tylko sytuuje młodego człowieka poza środowiskiem lokalnym, ale także pogłębia zagrożenie wykluczeniem społecznym i jest samo w sobie stygmatyzujące. Dodatkowo takie lokum może charakteryzować się (przynajmniej w części) instytucjonalnymi warunkami, co przeczy idei usamodzielnienia. Mieszkania chronione, zgodnie z zapisami Ustawy o pomocy społecznej, powinny dawać możliwość nauki samodzielnego funkcjonowania w środowisku i w integracji ze społecznością lokalną.

- c) Czasami, w przypadku starszych mieszkań lub tych dawno nieremontowanych i zamieszkałych już przez kolejne osoby, zgłaszają uwagi i propozycje napraw. (...) Stąd też rekomenduje się promowanie funkcjonujących zewnętrznych mechanizmów finansowych, które pozwalają tworzyć nowe mieszkania chronione (wynajem lub zakup lokalu) oraz remontować te już istniejące”.

Przytoczone cytaty wskazują na potrzebę podniesienia standardu lub przeniesienia do nowej lokalizacji mieszkań istniejących w celu zwiększenia szans mieszkających w nich ludzi na edukację, zatrudnienie, integrację z środowiskiem i uniknięcie bezdomności. Raport Najwyższej Izby Kontroli (NIK) „Wykonywanie przez gminy zadań z zakresu gospodarki mieszkaniowej” z 2019 r. uzupełnia powyższą listę uwarunkowań wpływających na niewykorzystywanie zasobu mieszkań chronionych⁵¹:

- a) „W 20 spośród 21 OPS objętych kontrolą nie odnotowano osób oczekujących na przydział miejsca w mieszkaniu chronionym. Na podstawie wyników kontroli stwierdzono, że z nielicznymi wyjątkami nie jest to popularna forma pomocy. Jednym z czynników powodujących taki stan rzeczy może być fakt, że brakuje informacji o istnieniu takich mieszkań oraz o możliwościach zamieszkania w nich. W OPS, w których informacja o prowadzeniu mieszkań chronionych była zamieszczona na ich stronach internetowych, często była ona umieszczana w trudno dostępnych miejscach np. w sprawozdaniach z działalności OPS zamieszczanych w Biuletynie Informacji Publicznej. Zasadą było, że propozycja przydziału miejsca w mieszkaniu chronionych wychodziła od pracowników pomocy społecznej, którzy proponowali taką formę pomocy podczas wykonywania swoich obowiązków służbowych, gdy widzieli taką potrzebę u podopiecznych. O możliwości przydzielenia miejsca w mieszkaniu chronionym były także informowane osoby opuszczające pieczę zastępczą lub ośrodek opiekuńczo-wychowawczy przez swoich wychowawców i opiekunów, a także inne osoby będące pod opieką ośrodków pomocy społecznej. Brakowało natomiast powszechnej informacji o możliwości ubiegania się o miejsce dla innych potencjalnych zainteresowanych. W nielicznych przypadkach mieszkańcy zgłaszali się samodzielnie (...).⁵²

⁵¹ NIK, Wykorzystanie przez gminy zadań z zakresu gospodarki mieszkaniowej, 2019

⁵² Op. Cit., s.47

- b) Na niepełne wykorzystanie mieszkań chronionych znaczący wpływ miało przyznanie zgodnie z obowiązującymi przepisami jedynie miejsca w mieszkaniu, a nie całego mieszkania do swojej dyspozycji. Zniechęcało to potencjalnych zainteresowanych, w szczególności osoby wychodzące z pieczy zastępczej, do zamieszkania w mieszkaniu chronionym. Dlatego w wielu przypadkach osoby potencjalnie zainteresowane rezygnowały z mieszkania po informacji, że mogą współdzielić mieszkanie z innymi, obcymi osobami (...).⁵³
- c) Przypadki oczekujących na miejsce w mieszkaniu chronionym stwierdzono jedynie w OPS w Kędzierzynie-Koźlu, gdzie liczba takich osób, w okresie objętym kontrolą, wynosiła od trzech wg stanu na 1 stycznia 2015 r. do 14 na 30 czerwca 2018 r. Główną grupę osób oczekujących na mieszkania chronione stanowiły osoby z zaburzeniami psychicznymi oraz osoby starsze, wymagające wsparcia w prowadzeniu samodzielnego życia. Wzrost liczby osób oczekujących na mieszkanie chronione spowodowany był m.in. wzrostem zainteresowania tą formą wsparcia socjalnego, wynikającym ze skutecznej kampanii medialnej tej formy pomocy, a także zmianami demograficznymi struktury mieszkańców gminy, tj. tendencji wzrostowej liczby osób w wieku senioralnym (...).⁵⁴

Ponadto raport z kontroli NIK „Pomoc w usamodzielnianiu się pełnoletnich wychowanków pieczy zastępczej” z 2014 r.⁵⁵ stwierdza:

- a) „Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej nie precyzuje, na czym ma polegać pomoc w udzieleniu odpowiednich warunków mieszkaniowych. Dlatego też wykonanie dyspozycji art. 140 ust. 1 pkt 2 ppkt a ustawy (udziela się pomocy w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych) stwarza trudności samorządowi powiatowemu, ponieważ powiat nie posiada takich możliwości jakie ma gmina. Zapewnienie lokalu mieszkalnego osobie pozbawionej samodzielnej możliwości jego pozyskania jest zadaniem wydziałów mieszkalnictwa w urzędach gminy. Przy dużych deficytach lokali socjalnych i komunalnych w gminach, pracownicy PCPR rzadko mają wpływ na przyznanie lokalu osobie usamodzielnianej. Stąd wychowankowie pieczy zastępczej, którzy ubiegali się o lokale z zasobów gminy, mogli liczyć głównie na pismo

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ NIK, Pomoc w usamodzielnianiu się pełnoletnich wychowanków pieczy zastępczej, 2014

popierające do gminy ze strony PCPR oraz placówki opiekuńczo-wychowawczej.

Skuteczność tych działań była jednak niska w sytuacji bardzo ograniczonej puli mieszkań komunalnych.

- b) (...) Dla osób, które nie mogą nadal zamieszkiwać z rodziną zastępczą, nie mających możliwości powrotu do środowiska naturalnego, skuteczną formą pomocy jest możliwość zamieszkania w mieszkaniu chronionym do czasu otrzymania mieszkania z zasobów gminy. Z ustaleń kontroli wynika, że odczuwalny jest brak mieszkań chronionych, w których pełnoletni mogliby czasowo przebywać do chwili uzyskania własnego lokalu.
- c) (...) Z ustaleń kontroli wynika, iż w przyjętych przez rady gmin uchwałach określających zasady wynajmowania lokali mieszkalnych, pierwszeństwo w otrzymaniu mieszkania komunalnego przysługuje pełnoletnim wychowankom rodzin zastępczych i placówek opiekuńczo-wychowawczych. (...) Mimo ułatwień wynikających z uchwał rad gmin, okres oczekiwania na mieszkanie komunalne wynosił od kilku miesięcy do kilku lub nawet kilkunastu lat. (...) Ponadto często otrzymane mieszkania umiejscowione były w budynkach zamieszkiwanych przez rodziny dotknięte różnego rodzaju patologiami (m.in. uzależnieniami, przemocą w rodzinie)".

W kontekście potrzeb diagnostycznych programu „Rodzinna Małopolska”, będącego działaniem kompleksowym: wspierającym dzieci, młodzież, rodziny naturalne i zastępcze, warto zwrócić uwagę na wybrane, generalne uwarunkowania sytuacji mieszkaniowej w Polsce. Według raportu NIK w 2020 r. budownictwo przeznaczone dla osób o niższych dochodach (mieszkania komunalne, mieszkania w ramach towarzystw budownictwa społecznego i mieszkania zakładowe) stanowiło jedynie 1,8% nowych obiektów⁵⁶. Ten sam raport obrazuje również zależność pomiędzy wielkością rodziny, a zdolnością zaspokajania potrzeb mieszkaniowych: „Zdolność kredytowa spada wraz z liczbą dzieci. Dysponuje nią tylko ok. 55% małżeństw z jednym dzieckiem, 45% małżeństw z dwójką dzieci i 35% małżeństw z trójką dzieci. Potwierdzają to badania przeprowadzone przez M. Bryx, S. Łobejko, I. Rudzka”. Z kolei w aktualnej akademickiej analizie zjawiska Piotr Lis referuje do kolejnych ustaleń cytowanych powyżej badaczy: „Specjaliści ds. polityki mieszkaniowej M. Bryx i I. Rudzka wskazują, że istniejący system finansowania inwestycji mieszkaniowych

⁵⁶ NIK, Funkcjonowanie programu Mieszkanie Plus, 2022

tworzy bariery utrudniające nabycie mieszkań przez osoby młode w wieku 26-35 lat, przede wszystkim w zakresie wkładu własnego koniecznego do nabycia mieszkania (połowa respondentów odpowiedziała, że nie ma środków finansowych na wkład własny)⁵⁷.

Marek Bryx ze współautorami w artykule z 2021 r. wskazują, że w Polsce w 2019 r. ok. 45% osób w wieku 25-34 lat mieszkało wraz z rodzicami; średnia krajów Unii Europejskiej wynosiła w analogicznym okresie 30%⁵⁸.

Raporty NIK wskazują na szereg istotnych tendencji i uwarunkowań dotyczących mieszkań komunalnych oraz mieszkań wynajmowanych w celach socjalnych z zasobów gmin.

W gminach objętych kontrolą zaobserwowano generalny wzrost liczby mieszkań z przeznaczeniem do wynajmu socjalnego, ale jednocześnie towarzyszył mu znaczny spadek w zasobie mieszkań komunalnych w ogóle:

„W okresie objętym kontrolą, w 21 badanych gminach, komunalny zasób mieszkaniowy uległ zmniejszeniu [...] zmniejszenia te dotyczyły przede wszystkim mieszkań komunalnych (w 16 gminach łącznie o ok. 9,1%, tj. o 3 530 mieszkań), natomiast powiększono zasób lokali socjalnych o 8,6% (w 13 gminach o 454 lokale) oraz pomieszczeń tymczasowych o 7,8% (w sześciu gminach łącznie o osiem pomieszczeń)⁵⁹.

W kontekście zasobów mieszkaniowych JST raport NIK z 2019 r. wskazuje, że głównymi przyczynami kurczenia się gminnych zasobów mieszkaniowych był brak nowych (adekwatnych względem lokalnych potrzeb) inwestycji budowlanych oraz rosnąca liczba pustostanów będąca, między innymi, skutkiem wyłączania budynków ze względu: 1) na wiek oraz zły stan techniczny; 2) w konsekwencji nieprzeprowadzania koniecznych inwestycji remontowych. Powyższy problem dobrze ilustrują dwa fragmenty z raportu z 2019 r.:

„Brak środków na remonty i modernizację zasobu mieszkaniowego kontrolowanych gmin, nabiera szczególnego znaczenia z uwagi na strukturę wiekową zasobu mieszkaniowego. Według stanu na dzień 30 czerwca 2019 r. 81% zasobu kontrolowanych gmin stanowiły budynki wybudowane przed 1945 r., a brak środków na ich remonty skutkowało wzrostem

⁵⁷ Lis P., Wspólnie czy indywidualnie? Na własność czy wynajem? Wszystkim czy wybranym? Dylematy współczesnej polskiej polityki mieszkaniowej, „Studia BAS”, 2(66), 2021, s. 41

⁵⁸ Bryx M., Sobieraj J., Metelski D., Rudzka I., Buying vs. Renting a Home in View of Young Adults in Poland. „Land”, 2021, 10, 1183, dane wykorzystane przez autorów na podstawie raportu jednorazowego Ministerstwa Rozwoju i Technologii, Stan mieszkalnictwa w Polsce.

⁵⁹ NIK, Wykonywanie przez gminy zadań z zakresu gospodarki mieszkaniowej, 2019, s.19

liczby pustostanów niezdatnych do użytkowania z uwagi na bardzo zły stan techniczny. Budynki wybudowane i oddane do użytkowania w okresie od początku 2017 r. do połowy 2019 r. stanowiły jedynie 0,4% wszystkich w zasobie mieszkaniowym kontrolowanych gmin⁶⁰.

Utrudniony dostęp do mieszkań stanowi wyzwanie dla młodych mieszkańców województwa, w szczególności usamodzielnianych wychowanków pieczy zastępczej. Jedną z rozwijających się form wsparcia osób młodych ukierunkowaną na kwestie mieszkaniowe są społeczne agencje najmu.

Społeczne agencje najmu (SAN) są organizacjami pośredniczącymi pomiędzy osobą wynajmującą, a podmiotem posiadającym nieruchomość:

„SAN jest instytucjonalnym pośrednikiem między wynajmującymi i lokatorami. Pierwszym oferuje usługi zarządzania najmem, a drugim wszechstronne wsparcie, aby najem przebiegał bezproblemowo dla obu stron”.⁶¹

Idea społecznych agencji najmu odnosi się do potrzeb mieszkaniowych szerokiego kręgu grup społecznych. Działania prowadzone przez SAN mogą dotyczyć osób wykluczonych/niesamodzielnianych i mogą przyjmować np. formę mieszkań chronionych wraz z pakietem usług opiekuńczych, mieszkań socjalnych itd., ale mogą też obejmować populację określaną jako „osoby z luki czynszowej” – czyli osoby niekwalifikujące się do wynajmu mieszkań socjalnych, ale dla których koszty rynkowego wynajmu mieszkania uniemożliwiają rozwój i standardowe funkcjonowanie w społeczeństwie, a kupno mieszkania jest niemożliwe. Szeroki wachlarz potencjalnych usług może służyć nie tylko bezpośredniemu wspieraniu zadań w ramach systemu pomocy społecznej, ale może też służyć swoistej profilaktyce – przeciwdziałać np. popadaniu jednostek w ubóstwo i wspierać procesy usamodzielniania wychowanków pieczy zastępczej za sprawą zwiększenia dostępu do mieszkań przystępnych cenowo (np. w okresie przejściowym pomiędzy mieszkaniem chronionym a korzystaniem z rynku mieszkaniowego).

⁶⁰ NIK, Działania administracji publicznej na rzecz zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych gospodarstw domowych o niskich dochodach, 2019, s. 11

⁶¹ Szarfenberg R., Szarfenberg A., Podsumowanie pilotażowego wdrożenia modelu Społecznej Agencji Najmu (HomeLab Warsaw – HLW), 2020, s. 3

Z kolei osoby, które w wyniku szeregu okoliczności znalazły się w kryzysie bezdomności (a w kontekście niniejszego programu szczególną uwagę zwraca się na wychowanków pieczy zastępczej) mogą być wspierane np. w ramach innowacyjnej metody „najpierw mieszkanie”. Pierwsze mieszkania zorganizowane według tego modelu funkcjonują już na terenie Małopolski za sprawą organizacji pozarządowych.

W publikacji o charakterze podręcznikowym Ogólnopolskiej Federacji na rzecz Rozwiązywania Problemu Bezdomności znajdujemy następujący generalny opis metody „Najpierw mieszkanie” oraz konteksty jej polskich adaptacji⁶²:

„Metoda Najpierw Mieszkanie jest podejściem zorientowanym na rozwiązanie problemu bezdomności, skupionym na natychmiastowym zapewnieniu osobom w bezdomności mieszkania i zagwarantowania w nim wsparcia w postaci różnych usług społecznych, z których osoby mogą, ale nie muszą korzystać. Podejście Najpierw Mieszkanie oparte jest na koncepcji zakładającej, że w przypadku osób lub rodzin w sytuacji bezdomności pierwszą i najważniejszą potrzebą jest uzyskanie własnego, stabilnego mieszkania, a inne potrzeby i problemy mogą być zaspokajane i rozwiązywane już po jego uzyskaniu. Czyli jako pierwszy rozwiązywany jest problem bezdomności, rozumiany jako brak mieszkania, a następnie identyfikowane i rozwiązywane są inne towarzyszące mu problemy społeczne związane z wykluczeniem społecznym, uzależnieniem czy zdrowiem psychicznym. Dopiero po zamieszkaniu wspierane są procesy zdrowienia, poprawy dobrostanu psychospołecznego oraz zwiększania poziomu integracji społecznej. Metodę Najpierw Mieszkanie stworzono z myślą o osobach, które bez intensywnego wsparcia nie są w stanie wyjść z bezdomności. Grupami docelowymi Housing First są osoby doświadczające bezdomności z poważnymi zaburzeniami i chorobami psychicznymi, nadużywające alkoholu i innych substancji psychoaktywnych, a także osoby w trudnej sytuacji zdrowotnej, wskutek chorób i niepełnosprawności ograniczających ich codzienne funkcjonowanie. Podejście Najpierw Mieszkanie okazało się skuteczne w przypadku osób doświadczających długoterminowej lub powtarzającej się cyklicznie bezdomności, które, oprócz zapotrzebowania na inne rodzaje pomocy, często nie posiadają żadnego oparcia społecznego tj. możliwości uzyskania pomocy ze strony rodziny, bliskich czy znajomych oraz są wykluczone ze swoich społeczności. Z czasem i w procesie wdrażania metody Najpierw Mieszkanie podejście to rozszerzono na

⁶² Szadura-Urbańska E., Olech P., red., Najpierw Mieszkanie – rekomendacje wdrażania, 2022

osoby pozostające w krótszych okresach bezdomności, niedoświadczające zaburzeń psychicznych lub uzależnień, na całe rodziny czy na młodzież w kryzysie bezdomności.”⁶³

⁶³ Op. Cit., s. 18-19

DZIAŁANIA Z ZAKRESU SYSTEMU PIECZY ZASTĘPCZEJ ZGODNE Z ZASADAMI DEINSTYTUCJONALIZACJI ORAZ WSPARCIE PROCESU USAMODZIELNIANIA WYCHOWANKÓW

Adopcja

W Małopolsce w 2021 r.:

- ✓ W porównaniu do poprzedniego roku do ośrodków adopcyjnych zgłoszonych zostało więcej dzieci (o 28%), tym samym odwróciła się wcześniejsza tendencja spadkowa, w tym obszarze. W ciągu 2021 roku zgłoszono 320 dzieci.
- ✓ Zarazem wyraźnie wzrosła liczba adoptowanych dzieci (o 30% w porównaniu do 2020 r.). Łącznie w 2021 r. przysposobiono 223 dzieci.
- ✓ Wiek dziecka wpływa na jego szanse adopcyjne:
 - Największy odsetek adoptowanych dzieci (53%) stanowiły dzieci do 4 r. ż.
 - Niemal połowa (48%) zgłoszonych dzieci z uregulowaną sytuacją prawną stanowiły dzieci powyżej 10 r. ż, a jednocześnie dzieci w wieku powyżej 10 r. ż. adoptowane w tym samym okresie stanowiły jedynie 16% wszystkich adoptowanych dzieci.
- ✓ Należy upowszechniać instytucję adopcji dziecka wśród małopolskich rodzin. W 2021 r. zgłosiło się 183 rodziny kandydackich do przysposobienia dziecka, a 301 zakwalifikowanych rodzin oczekiwało na adopcję.

Zadanie związane z organizowaniem i prowadzeniem ośrodków adopcyjnych realizuje Samorząd Województwa Małopolskiego (zadanie zlecone z zakresu administracji rządowej). W strukturze Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Krakowie funkcjonuje Małopolski Ośrodek Adopcyjny (MOA), zlokalizowany w Nowym Sączu. Ponadto procedury adopcyjne na terenie Małopolski prowadzą także 3 podmioty niepubliczne (Stowarzyszenie Rodzin Adopcyjnych i Zastępczych "Pro Familia", Towarzystwo Jezusowe Prowincja Polski Południowej Ośrodek Adopcyjny „Dzieło Pomocy Dzieciom” i Towarzystwo Przyjaciół Dzieci Oddział Miejski Krakowski). Dwa pierwsze prowadzą ośrodki adopcyjne w Krakowie, a trzeci posiada oddział ośrodka adopcyjnego w Krakowie i w Tarnowie.

W ramach działalności powyższych ośrodków adopcyjnych⁶⁴:

W ciągu 2021 roku do małopolskich ośrodków adopcyjnych zgłoszonych zostało 320 dzieci i jest to o 28% więcej niż w poprzednim roku. Tym samym odwróciła się tendencja spadkowa w tym obszarze. Niemal połowę (48%) zgłoszonych dzieci z uregulowaną sytuacją prawną stanowiły dzieci powyżej 10 r. ż. Dzieci do 4 r. ż. stanowiły 31% wszystkich zgłoszonych dzieci.

O 35% wzrosła również liczba zgłoszonych za pośrednictwem Wojewódzkiego Banku Danych (WBD) dzieci z uregulowaną sytuacją prawną.

W roku 2021 przysposobionych zostało 223 dzieci, co stanowi 30% wzrost liczby adoptowanych dzieci względem roku 2020. (Najwięcej, bo 30% tj. 67 dzieci przysposobionych zostało za pośrednictwem MOA w Nowym Sączu, a największy wzrost liczby dzieci przysposobionych w porównaniu z rokiem 2020, tj. o 81% zanotował OA DPD. Najmniej przysposobień przeprowadził OA TPD Tarnów – 18 dzieci, co stanowi 8% wszystkich adopcji).

Wśród przysposobionych w 2021 r. dzieci, największy odsetek (53%) stanowiły dzieci do lat 4 oraz dzieci w wieku od 5 do 9 lat - 31%. Najmniej, bo 16% stanowiły dzieci powyżej 10 r. ż.

W roku 2021 względem roku 2020 nastąpił 13% wzrost liczby zgłoszeń rodzin kandydackich do przysposobienia dziecka (183 zgłoszonych w roku 2021 i 162 zgłoszonych rodzin w 2020). Tym samym przeszkolonych zostało o 13% więcej kandydatów do przysposobienia w porównaniu do roku 2020.

O 17% mniej rodzin zakwalifikowanych w małopolskich ośrodkach adopcyjnych do przysposobienia dziecka oczekuje na adopcję dziecka (301 rodzin na koniec 2021, wobec 363 z roku 2020).

⁶⁴ ROPS w Krakowie, *Informacja na Zarząd Województwa Małopolskiego dotycząca sprawozdania z działalności ośrodków adopcyjnych za rok 2021 oraz planów działań na rok 2022, 2022 r.*

Wskaźniki pieczy zastępczej

W Małopolsce w 2021 r.:

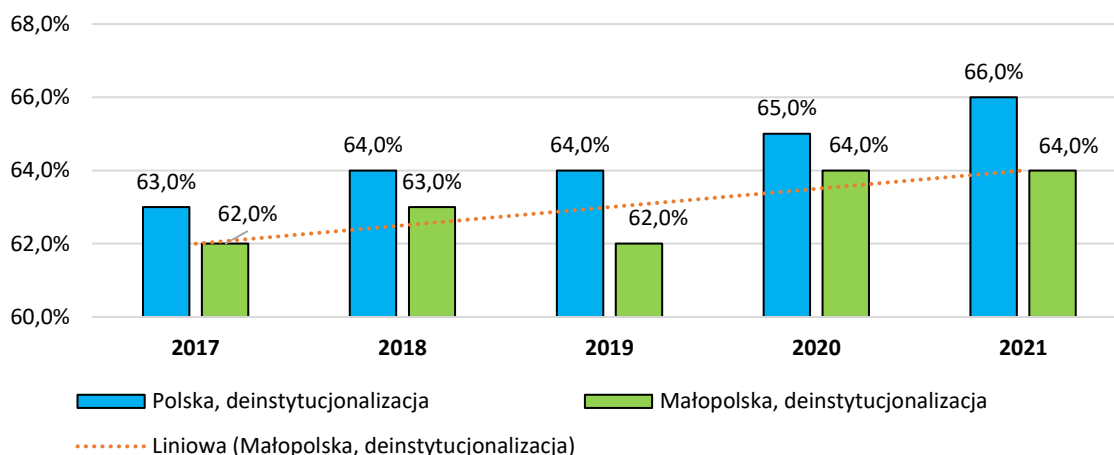
- ✓ Wskaźnik deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej wynosił 64%, co oznacza, że taki odsetek dzieci i młodzieży wychowujących się poza rodzinami naturalnymi w systemie pieczy zastępczej przebywało w pieczy typu rodzinnego, nie wliczając dzieci z rodzin zastępczych spokrewnionych. Odliczając dzieci spoza Małopolski, wychowujące się tutaj w pieczy zastępczej, wskaźnik przyjmuje niemal taką samą wartość – 64,2%.
- ✓ Proces przechodzenia od pieczy zastępczej instytucjonalnej do pieczy zastępczej rodzinnej liczony w/w wskaźnikiem deinstytucjonalizacji jest w regionie nieco mniej zaawansowany niż średnio w kraju – 64% do 66%.
- ✓ Postęp procesu deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w Małopolsce w ciągu analizowanych 5 lat wyniósł 2 punkty procentowe, średnio w Polsce w tym czasie podniósł się o 3 p. p. Uwzględniając dodatkowe rozróżnienie, na dzieci pochodzące z województwa i spoza niego umieszczane w Małopolsce w pieczy zastępczej, postęp procesu jest większy – 3,5 p. p.
- ✓ Prosta relacja dzieci przebywających w rodzinnej pieczy zastępczej do wszystkich dzieci wychowujących się w pieczy zastępczej w regionie (bez odliczeń) była korzystniejsza i wyniosła w tym czasie 68,7%.
- ✓ Wskaźnik intensywności pieczy zastępczej w Małopolsce wyniósł 4,9, co oznacza, że niespełna pięcioro dzieci na 1 000 wychowuje się poza rodzinami pochodzenia, w pieczy zastępczej w województwie. Odliczając dzieci spoza Małopolski wychowujące się tutaj w pieczy zastępczej, wskaźnik przyjmuje wartość jeszcze niższą – 4,74.
- ✓ Wskaźnik intensywności pieczy zastępczej w Małopolsce był niemal dwukrotnie niższy od wskaźnika ogólnopolskiego wynoszącego 8,7 (z uwzględnieniem dzieci z innych terenów – 8,76).
- ✓ Występuje duże zróżnicowanie wskaźnika intensywności pieczy zastępczej pomiędzy małopolskimi powiatami – od 1,7 do 10,1, licząc wyłącznie „dzieci własne”.
- ✓ Wskaźnik intensywności pieczy zastępczej w Małopolsce w analizowanym okresie utrzymywał się na zbliżonym poziomie.

Deinstytucjonalizacja pieczy zastępczej

W kontekście rozwoju małopolskiej pieczy zastępczej istotny jest przegląd zmiany wskaźnika deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej. Wskaźnik deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej rozumiany jest tu jako stosunek liczby dzieci w rodzinnej pieczy zastępczej (dzieci przebywające w rodzinach zastępczych, rodzinnych domach dziecka i w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego) do liczby wszystkich dzieci wychowujących się w pieczy zastępczej. Do wskaźnika nie wliczono dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych spokrewnionych.

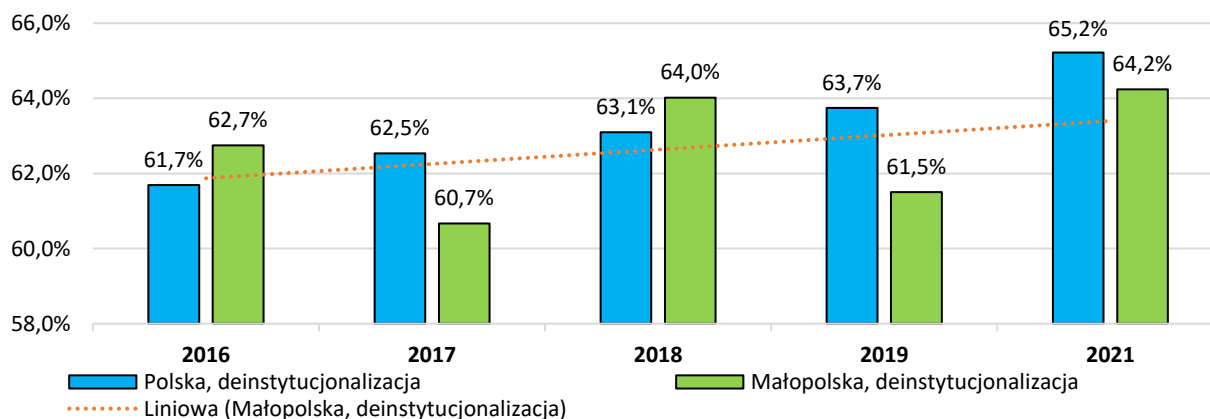
W 2021 r. w województwie małopolskim wskaźnik deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej wynosił 64%, w Polsce – 66%, co oznacza, że 64% dzieci wychowujących się poza rodzinami naturalnymi w systemie pieczy zastępczej przebywa w pieczy rodzinnej, a proces przechodzenia od pieczy zastępczej instytucjonalnej do wyłącznie pieczy zastępczej rodzinnej jest w regionie nieco mniej zaawansowany niż średnio w kraju. W latach 2017-2021 obserwujemy wzrost wskaźnika deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w regionie z 62% do 64%, co oznacza coraz więcej dzieci wychowuje się w pieczy rodzinnej. Wartość wskaźnika deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w Małopolsce w poprzednich latach była generalnie zbliżona do wartości wskaźnika ogólnopolskiego, ale znajdowała się nieco poniżej jego wartości. Postęp procesu deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w Małopolsce w ciągu analizowanych 5 lat wyniósł 2 punkty procentowe, średnio w Polsce w tym czasie podniósł się o 3 p. p.

Wykres 11: Wskaźnik deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w Polsce i Małopolsce w latach 2017-2021

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy (wcześniej: sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego), za okres: 01.07-31.12 w latach 2017-2021.

Wykres 12: Wskaźnik deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w Polsce i Małopolsce w latach 2016-2021 – z uwzględnieniem w liczbie dzieci w pieczy zastępczej dzieci „własnych i obcych”

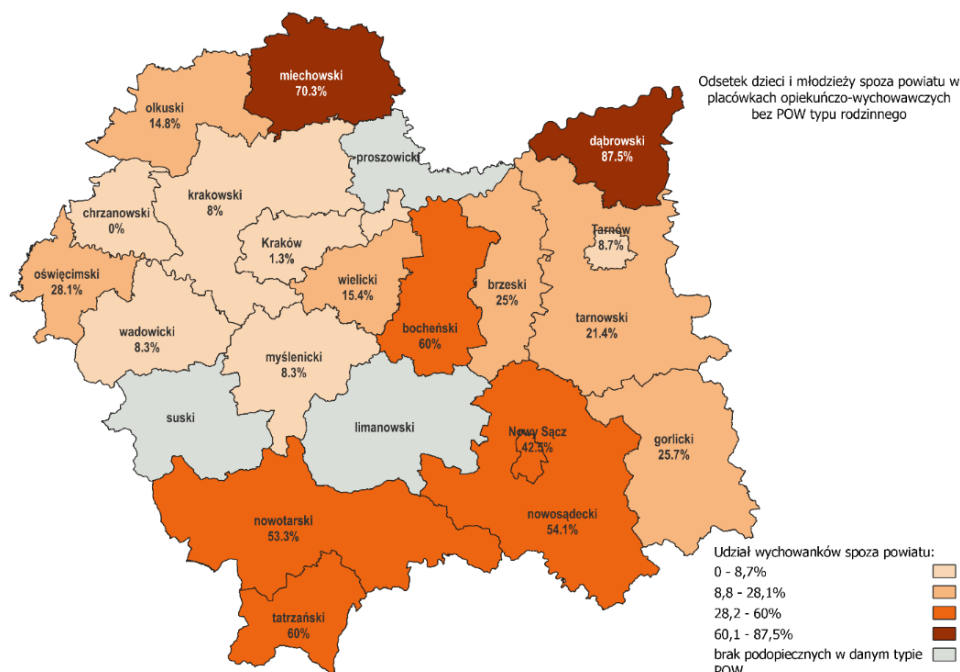

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie sprawozdań jednorazowych pn. „Liczba dzieci w pieczy zastępczej – własne i obce” (DSR-LDPZ), za okres: 01.07-31.12 w latach 2016-2019 oraz 2021 r. (w 2020 r. sprawozdanie nie było sporządzane).

Uwzględniając dodatkowe rozróżnienie, na dzieci pochodzące z województwa i spoza niego umieszczane w Małopolsce w pieczy zastępczej, postęp procesu deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w województwie małopolskim jest większy – 3,5 p. p. od 2017 do 2021 r. Wartość opisywanego wskaźnika deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w poszczególnych częściach województwa istotnie kształtuje statystyka dotycząca dzieci i młodzieży spoza powiatu przebywających w pieczy zastępczej instytucjonalnej czyli w placówkach opiekuńczo-wychowawczych w danym powiecie. Na podstawie sprawozdania jednorazowego przeprowadzonego przez Ministerstwo *Liczba dzieci w pieczy zastępczej – własne i obce, stan na 31 grudnia za 2021 r.* przygotowano mapę pokazującą strukturę populacji podopiecznych znajdujących się w placówkach opiekuńczo-wychowawczych (bez POW typu rodzinnego) zlokalizowanych w poszczególnych powiatach Małopolski. Podopiecznych podzielono na osoby przebywające w jednostce z tego samego powiatu, z którego pochodzą oraz na osoby przebywające w jednostce zlokalizowanej w powiecie innym niż powiat pochodzenia. Mapa – istotna dla kształtowania procesu deinstytucjonalizacji w regionie – pokazuje jaka potencjalna część miejsc w 2021 r. w POW uległaby odciążeniu w rezultacie rozwoju systemu pieczy zastępczej, w szczególności rodzinnej, w powiatach pochodzenia dzieci, można bowiem założyć, że część z tych osób znalazła się w jednostkach na innym terytorium z powodu braku miejsc w pieczy rodzinnej, braku placówek opiekuńczo-wychowawczych na terenie pochodzenia lub niedostatku specjalistycznych usług.

W 2021 r. najmniej dzieci i młodzieży, w zasadzie pojedyncze osoby, pochodzące z innych powiatów przebywały w placówkach w Krakowie (1,3% - 4 osoby) i Tarnowie (8,7% - 4 osoby) oraz powiatach: krakowskim (8% - 4 osoby), wadowickim (8,3% - 2 osoby) i myślenickim (8,3% - 1 osoba). W powiecie chrzanowskim nie zanotowano takiego przypadku. Natomiast najwięcej dzieci i młodzieży spoza danego powiatu przebywało w placówkach opiekuńczo-wychowawczych w powiatach: dąbrowskim (87,5% - 21 osób), miechowskim (70,3% - 26 osób), bocheńskim (60% - 18 osób), tatrzańskim (60% - 9 osób), nowosądeckim (54,1% - 20 osób) i nowotarskim (53,3% - 8 osób) – wszędzie było to powyżej 50%, a w powiecie dąbrowskim blisko 90% wychowanków istniejących tam dwóch placówek pochodziło spoza tego powiatu.

Mapa 10: Odsetek dzieci i młodzieży spoza powiatu w małopolskich placówkach opiekuńczo-wychowawczych w danym powiecie bez POW typu rodzinnego w 2021 r.

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie sprawozdań jednorazowych pn. „Liczba dzieci w pieczy zastępczej – własne i obce” (DSR-LDPZ), za okres: 01.07-31.12 w 2021 r.

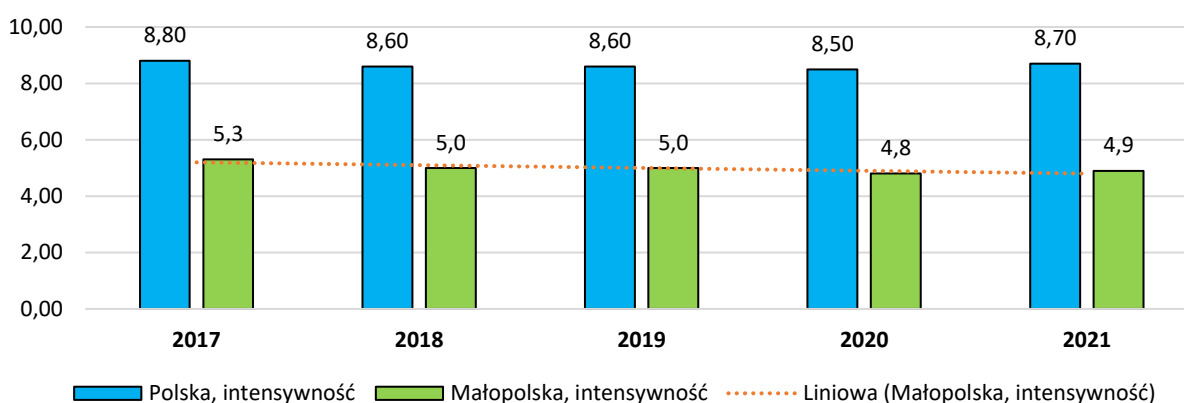
Odsetek dzieci przebywających w pieczy zastępczej, które wychowywały się w rodzinnej pieczy zastępczej - wliczając do rodzinnej pieczy zastępczej rodziny zastępcze spokrewnione i ujmując z tego typu pieczy zastępczej rodzinne domy dziecka lokowane w pieczy zastępczej instytucjonalnej - wynosił w 2021 r. - 68,7%.

Intensywność pieczy zastępczej

Inny wskaźnik, wskaźnik intensywności pieczy zastępczej, jest równie interesującym kontekstem w odniesieniu do systemu pieczy zastępczej jak i do rozpoznania zapotrzebowania na kompleksowe wsparcie dla rodzin naturalnych. Wskaźnik ten pokazuje, ile dzieci poniżej 18 roku życia znajduje się w systemie pieczy zastępczej na 1 000 w ogóle dzieci na danym terenie. Miara ta pozwala porównywać zapotrzebowanie na ten typ pomocy na danym obszarze, bez względu na to czy dzieci trafiają do rodzin zastępczych czy placówek opiekuńczo-wychowawczych.

W 2021 r. wskaźnik intensywności pieczy w Małopolsce wyniósł 4,9, co oznacza, że niespełna pięcioro dzieci na 1 000 wychowywało się poza rodzinami pochodzenia, w pieczy zastępczej w województwie. Podkreślenia wymaga fakt, że w 2021 r. wskaźnik intensywności pieczy zastępczej w Polsce był blisko dwukrotnie wyższy niż w Małopolsce, bo na poziomie 8,7 dzieci przekazanych do systemu pieczy zastępczej na 1 000 dzieci.

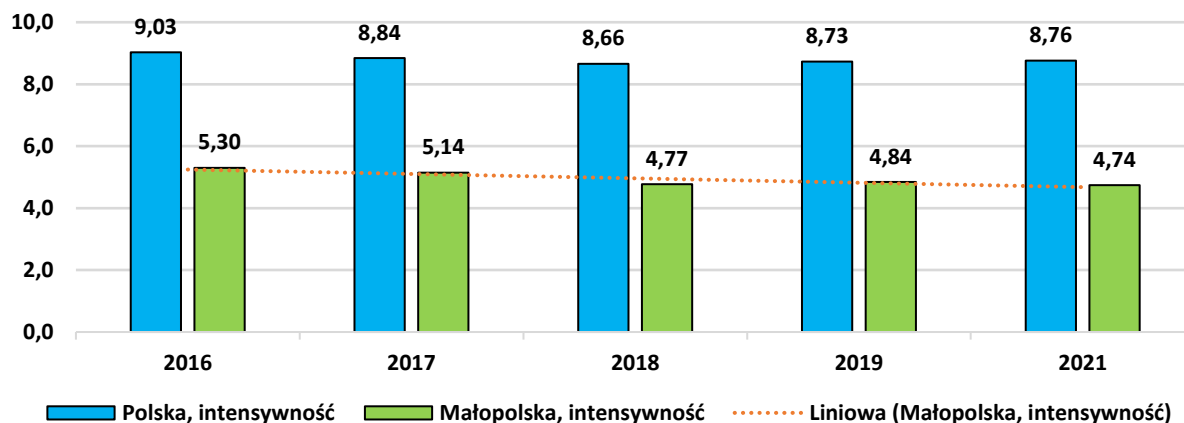
Wykres 13: Wskaźnik intensywności pieczy zastępczej w Polsce i Małopolsce w latach 2017-2021

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy (wcześniej: sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego), za okres: 01.07-31.12 w latach 2017-2021 oraz danych Głównego Urzędu Statystycznego

Zestawienie z uwzględnieniem dzieci „własnych i obcych” pokazuje, że w 2021 r. wskaźnik intensywności pieczy w Polsce wynosił 8,76 dzieci na 1 000 przekazanych do systemu pieczy zastępczej, a w Małopolsce był poziomie 4,74 czyli jeszcze niższy, odliczając dzieci spoza Małopolski przebywające tutaj w pieczy zastępczej. Korzystne wskaźniki intensywności pieczy zastępczej w Małopolsce mogą między innymi mieć swoje źródło w działaniach profilaktycznych i wsparciu rodzin, co może być dodatkowym uzasadnieniem kontynuowania tego kierunku polityki społecznej Samorządu Województwa Małopolskiego.

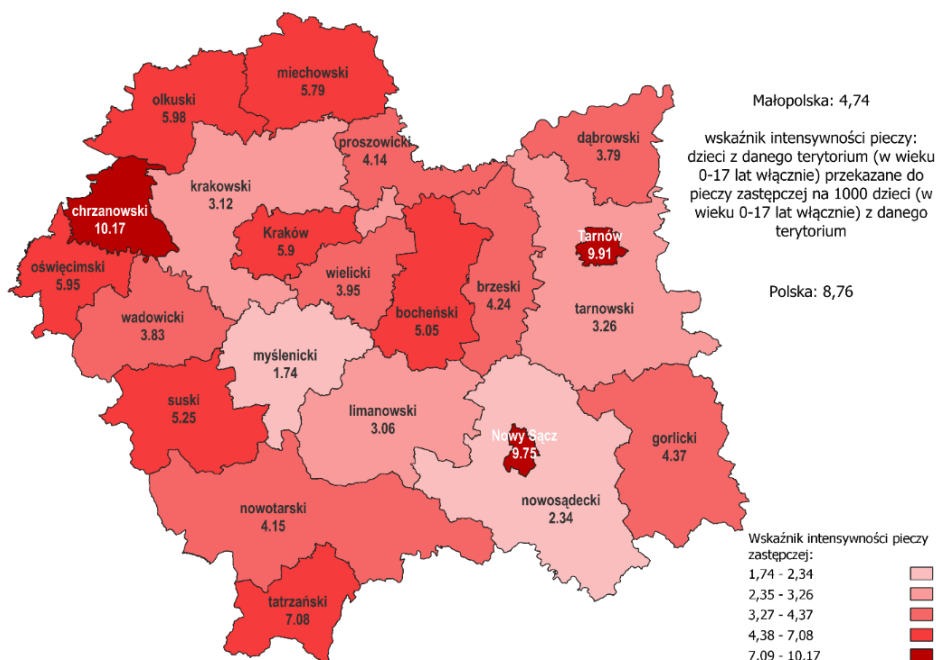
Wykres 14: Wskaźnik intensywności pieczy zastępczej w Polsce i Małopolsce w latach 2016-2021 – z uwzględnieniem w liczbie dzieci w pieczy zastępczej dzieci „własnych i

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie sprawozdań jednorazowych pn. „Liczba dzieci w pieczy zastępczej – własne i obce” (DSR-LDPZ), za okres: 01.07-31.12 w latach 2016-2019 oraz 2021 r. (w 2020 r. sprawozdanie nie było sporządzane)

Można również zauważyć duże zróżnicowanie tak liczonego wskaźnika intensywności pieczy zastępczej pomiędzy małopolskimi powiatami, co obrazuje mapa zamieszczona poniżej.

Mapa 11: Intensywność pieczy zastępczej w Małopolsce w 2021 r. – dzieci „własne i obce”

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie sprawozdań jednorazowych pn. „Liczba dzieci w pieczy zastępczej – własne i obce” (DSR-LDPZ), za okres: 01.07-31.12 w 2021 r.

Przedstawione poniżej tabele stanowią zestawienie 4 małopolskich powiatów odznaczających się najniższym wskaźnikiem intensywności pieczy zastępczej oraz 4 powiatów z najwyższym wskaźnikiem intensywności pieczy zastępczej (odliczając dzieci spoza Małopolski). Prześledzenie tych zestawień pozwala zauważyć, że w przypadku skrajnych wskazań (w analizowanym okresie) zróżnicowanie terytorialne w Małopolsce było względnie stałe: w grupie z najniższą intensywnością pieczy zastępczej (co roku w analizowanym okresie) odnajdujemy powiaty nowosądecki, dąbrowski i myślenicki, a w grupie z najwyższą intensywnością pieczy zastępczej miasta: Nowy Sącz i Tarnów oraz powiat chrzanowski.

Tabela 1: Wskaźnik intensywności pieczy zastępczej. Najniższe wskazania w województwie małopolskim w latach 2016-2019 – dzieci „własne i obce”

	2016	2017	2018	2019
Wskaźnik intensywności pieczy zastępczej (4 powiaty o najniższych wskazaniach)	p. nowosądecki (2,86)	p. nowosądecki (2,57)	p. limanowski (2,76)	p. tarnowski (2,80)
	p. myślenicki (2,62)	p. dąbrowski (2,53)	p. nowosądecki (2,55)	p. nowosądecki (2,31)
	p. dąbrowski (2,33)	p. wielicki (2,47)	p. dąbrowski (2,27)	p. myślenicki (2,19)
	p. wielicki (2,18)	p. myślenicki (2,36)	p. myślenicki (1,95)	p. dąbrowski (2,00)

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie sprawozdań jednorazowych pn. „Liczba dzieci w pieczy zastępczej – własne i obce” (DSR-LDPZ), za okres: 01.07-31.12 w latach 2016-2019. W 2020 r. sprawozdanie nie było sporządzane.

Tabela 2: Wskaźnik intensywności pieczy zastępczej. Najwyższe wskazania w województwie małopolskim w latach 2016-2019 – dzieci „własne i obce”

	2016	2017	2018	2019
Wskaźnik intensywności pieczy zastępczej (4 powiaty o najwyższych wskazaniach)	m. Tarnów (11,49)	p. chrzanowski (9,38)	m. Tarnów (9,41)	p. chrzanowski (9,64)
	p. chrzanowski (9,29)	m. Nowy Sącz (9,29)	m. Nowy Sącz (8,80)	m. Nowy Sącz (9,12)
	p. olkuski (8,18)	p. oświęcimski (8,50)	p. chrzanowski (8,23)	m. Tarnów (8,80)
	m. Nowy Sącz (8,01)	m. Tarnów (8,19)	p. olkuski (7,60)	p. miechowski (7,70)

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie sprawozdań jednorazowych pn. „Liczba dzieci w pieczy zastępczej – własne i obce” (DSR-LDPZ), za okres: 01.07-31.12 w latach 2016-2019. W 2020 r. sprawozdanie nie było sporządzane.

Rodzinna piecza zastępcza⁶⁵

W Małopolsce:

- ✓ Na koniec 2021 r. w rodzinnej pieczy zastępczej działały w regionie 2 003 rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka, a wychowywało się w nich 2 963 dzieci i młodzieży.
- ✓ Najwięcej było rodzin zastępczych spokrewnionych (1 203), najmniej rodzin zastępczych zawodowych, specjalistycznych (35) i rodzinnych domów dziecka (24).
- ✓ W ciągu dekady (pomiędzy rokiem 2012 a 2021) ubyło w województwie 387 rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka. Ubytek dotyczył przede wszystkim rodzin zastępczych spokrewnionych – mniej o 285 rodzin od 2012 r. (spadek z 1 488 do 1 203).
- ✓ W ciągu dekady przybyło tylko 55 rodzin zastępczych zawodowych w regionie, co daje przeciętne 2,5 „nowej” rodziny zawodowej na powiat w ciągu 10 lat.
- ✓ Na koniec 2021 r. w ponad połowie małopolskich powiatów nie funkcjonowały zawodowe specjalistyczne rodziny zastępcze opiekujące się dziećmi z niepełnosprawnością czy z zaburzeniami zachowania.
- ✓ Na koniec 2021 r. w 12 małopolskich powiatach co najmniej połowa zawodowych rodziców zastępczych w rodzinach zastępczych pełniących funkcję pogotowia rodzinnego i w rodzinnych domach dziecka - będących najstarszymi w grupie zawodowych rodzin zastępczych - ma powyżej 50 lat, a w 7 powiatach wszyscy przekroczyli ten wiek.
- ✓ W lutym 2022 r. w Małopolsce średnie wynagrodzenie netto w zawodowej rodzinnej pieczy zastępczej i w rodzinnych domach dziecka wynosiło: 3 011 zł dla rodzin zastępczych pełniących funkcję pogotowia rodzinnego; 2 761 zł dla rodzin zastępczych specjalistycznych; 2 737 zł dla rodzinnych domów dziecka; 2 246 zł dla rodzin zastępczych „zwykłych”.

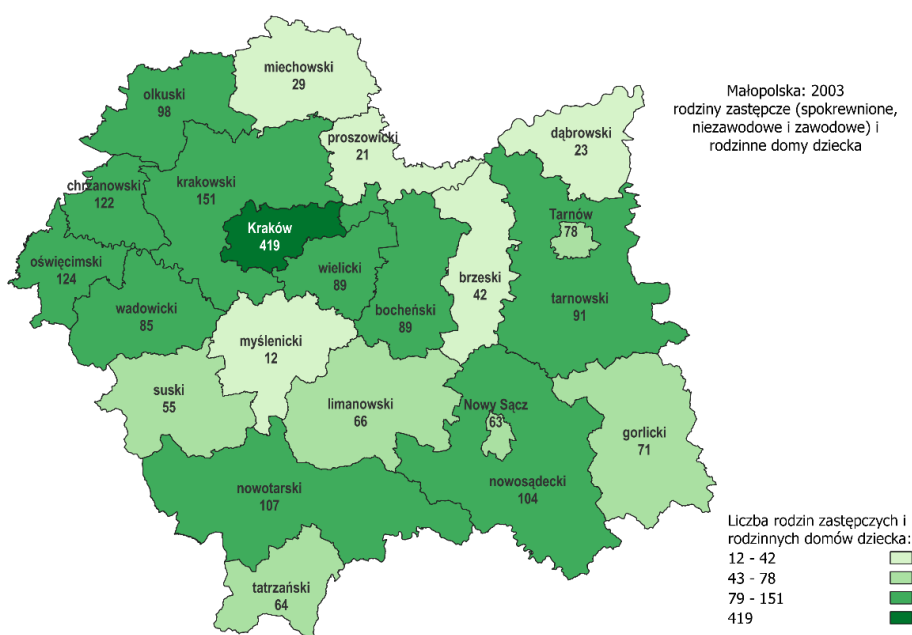
Wśród najważniejszych uwarunkowań ograniczających rozwój rodzinnej pieczy zastępczej w województwie pozostają: niskie zarobki, społeczne niezrozumienie rangi oraz specyfiki tego zawodu, brak powszechnie dostępnych usług wspierających rodziców zastępczych, narastające problemy ze starszymi dziećmi.

⁶⁵ W rozdziale wykorzystano raport „Ocena zasobów pomocy społecznej województwa małopolskiego za rok 2021” w odniesieniu do liczby i lokalizacji rodzin zastępczych

Opieka i wychowanie w środowisku zastępczym funkcjonuje w dwóch formach: pieczy rodzinnej oraz pieczy instytucjonalnej. Na koniec 2021 r. w ramach rodzinnej pieczy zastępczej w Małopolsce działało 1 979 rodzin zastępczych, o 14 więcej niż przed rokiem, a wychowywało się w nich 2 805 dzieci i młodzieży (o 167 mniej niż rok wcześniej), w tym:

- 1 203 spokrewnionych rodzin zastępczych, w których przebywało 1 573 dzieci;
 - 586 rodzin zastępczych niezawodowych, w których przebywało 778 dzieci;
 - 190 rodzin zastępczych zawodowych, w których wychowywało się 454 dzieci, w tym:
 - 62 rodziny zastępcze zawodowe pełniące funkcję pogotowia rodzinnego, w których przebywało 126 dzieci;
 - 35 rodzin zastępczych zawodowych specjalistycznych, w których przebywało 66 dzieci;
- Jednocześnie funkcjonowały 24 rodziny prowadzące rodzinne domy dziecka (RDD), o jedną mniej niż w 2020 r., w których przebywało 158 dzieci (siedmioro dzieci więcej niż rok wcześniej).

Mapa 12: Rodziny zastępcze oraz rodzinne domy dziecka w Małopolsce w 2021 r.

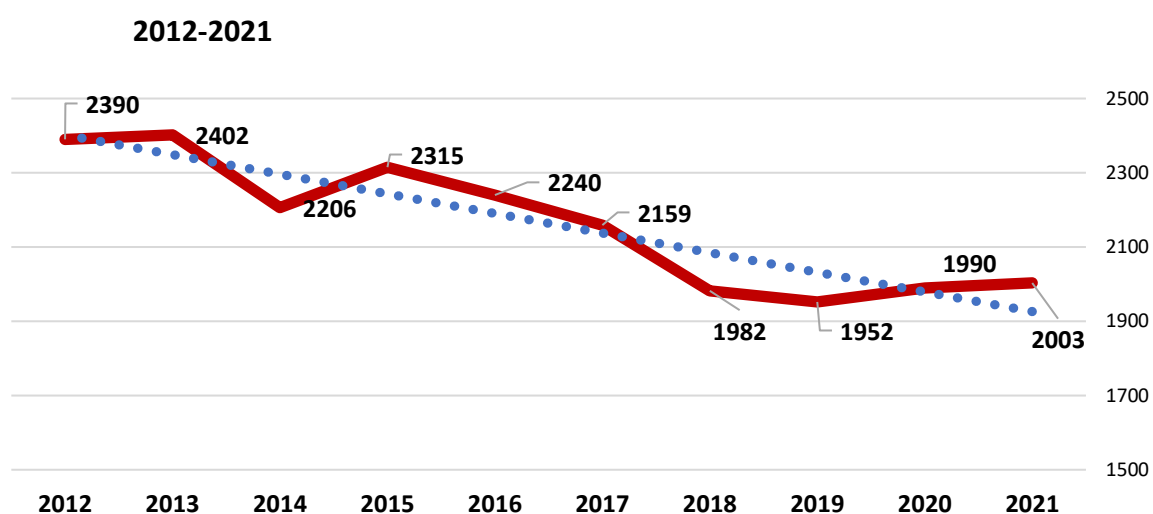

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie Sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy za okres: 01.07-31.12 w 2021 r.

łącznie na koniec 2021 r. w województwie działały 2003 podmioty w ramach rodzinnej pieczy zastępczej, wliczając do tej grupy rodzinne domy dziecka, w których przebywało 2 963 dzieci.

Mimo, iż w 2021 r. było o 14 rodzin zastępczych więcej niż przed rokiem, w ciągu dekady, (2012 a 2021) ubyło 387 rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka (mniej o 16,2%). Ubytek dotyczył przede wszystkim rodzin zastępczych spokrewnionych – mniej o 285 rodzin od 2012 r. (spadek z 1 488 do 1 203). O 147 mniej było rodzin zastępczych niezawodowych (spadek z 733 do 586), zanotowano także mniejszą liczbę rodzinnych domów dziecka (ubytek o 10 RDD, z 34 do 24 domów). Jednocześnie w ciągu dekady przybyło tylko 55 rodzin zastępczych zawodowych w regionie, co daje przeciętne 2,5 „nowej” rodziny zawodowej na powiat w ciągu 10 lat.

Wykres 15: Rodziny zastępcze oraz rodzinne domy dziecka w Małopolsce w latach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań OZPS za lata 2012-2018 oraz sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy, za okres: 01.07-31.12 w latach 2019-2021.

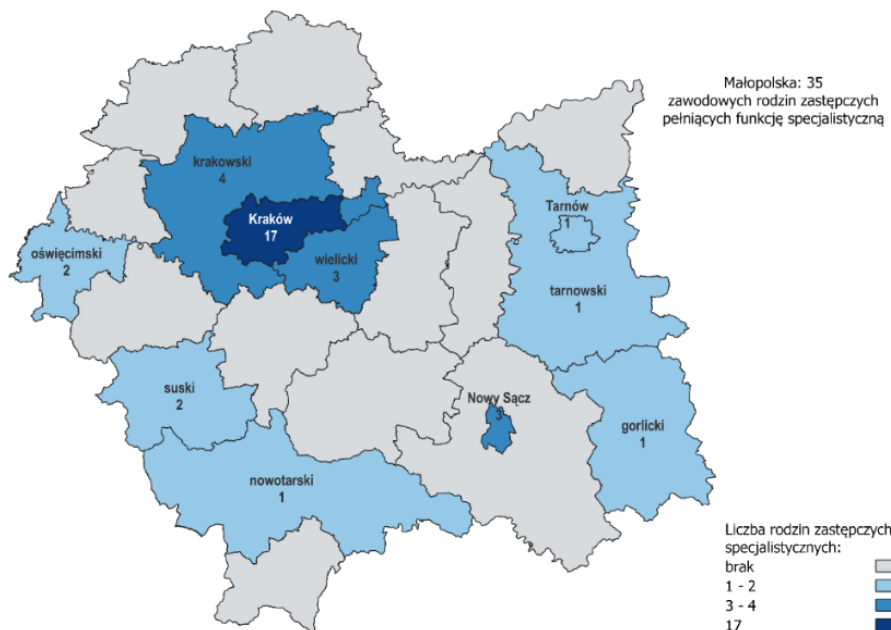
W zasobie małopolskiej rodzinnej pieczy zastępczej największe terytorialne zróżnicowanie zaobserwowano w kontekście rodzin zastępczych zawodowych specjalistycznych (a także rodzinnych domów dziecka). Rodzina zastępcza zawodowa specjalistyczna, to szczególny typ rodzinnej pieczy zastępczej, która:

- sprawuje pieczę zastępczą nad małoletnią matką z dzieckiem,
- sprawuje pieczę zastępczą nad dzieckiem umieszczonym na podstawie ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich,

- sprawuje pieczę zastępczą nad dzieckiem legitymującym się orzeczeniem o niepełnosprawności albo orzeczeniem o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności,
- pełniąc funkcję pogotowia rodzinnego.

Rozmieszczenie rodzin zawodowych zastępczych specjalistycznych w Małopolsce obrazuje poniższa mapa. W ponad połowie małopolskich powiatów w 2021 r. nie funkcjonowały takie rodziny.

Mapa 13: Rodziny zastępcze zawodowe specjalistyczne w Małopolsce w 2021 r.

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie Sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy za okres: 01.07-31.12 w 2021 r.

W opiniach szefów i pracowników małopolskich PCPR wyrażonych w ankiecie przeprowadzonej przez ROPS w Krakowie w 2020 r., wśród przyczyn braku kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, w szczególności rodziny zastępczej zawodowej właśnie, znajdują się:

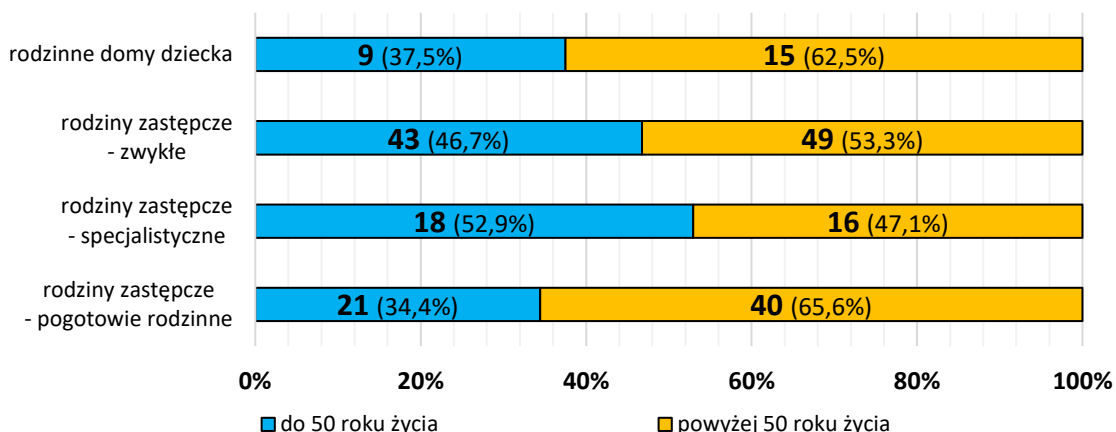
- niskie wynagrodzenia,
- okresowe umowy cywilno-prawne zawierane z rodzinami zastępczymi zawodowymi, które nie gwarantują stabilnego zatrudnienia i poczucia bezpieczeństwa,

- trudna współpraca z rodzinami biologicznymi (roszczeniowość, rosnące oczekiwania ze strony rodzin pochodzenia dzieci dotyczące spodziewanych efektów oddziaływań opiekunów zastępczych na dziecko),
- występujące problemy zdrowotne dzieci umieszczanych w rodzinach zastępczych
 - FASD, niepełnosprawność intelektualna, zaburzenia emocji i zachowania,
- brak dostępu do świadczeń medycznych w zakresie zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży, brak wsparcia specjalistycznego oraz możliwości uzyskania rzetelnej pomocy i wsparcia, mały i utrudniony dostęp do specjalistów na lokalnym terenie (dojazdy do szpitali i poradni poza powiatem),
- rodziny zastępcze w niewystarczającym stopniu mogą korzystać z uprawnień takich, jak np. zatrudnienie osoby do pomocy przy sprawowaniu opieki nad dziećmi czy pomoc wolontariuszy,
- stygmatyzacja społeczna (szczególnie w małych miejscowościach) – często społeczeństwo uważa, iż rodzina zastępcza to sposób na zarabianie pieniędzy, ataki na rodziny zastępcze – nagłaśnianie informacji negatywnych i nieinformowanie o pozytywnych, dobrych sytuacjach.

W kontekście zmniejszania się zasobów rodzinnej pieczy zastępczej w województwie należy odnotować zróżnicowany wiek rodziców zastępczych w zawodowej rodzinnej pieczy zastępczej – zawodowych rodzinach zastępczych oraz w rodzinnych domach dziecka. W lutym 2022 r. rodzice w wieku powyżej 50 lat stanowili: 47,1% zawodowych rodzin zastępczych specjalistycznych; w 53,3% zawodowych rodzin zastępczych „zwykłych”; w 62,5% rodzinnych domów dziecka; w 65,6% zawodowych rodzin zastępczych pełniących funkcję pogotowia rodzinnego⁶⁶.

⁶⁶Analiza własna na podstawie badania przeprowadzonego przez ROPS w Krakowie w lutym 2022 r.

Wykres 16: Liczebność oraz struktura wieku rodziców zastępczych w rodzinach zastępczych zawodowych w Małopolsce z początkiem 2022 r.

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie badania własnego przeprowadzonego w lutym 2022 r.

Mapa 14: Wiek rodziców zastępczych w małopolskich rodzinach zastępczych pełniących funkcję pogotowia rodzinnego i rodzinnych domach dziecka z początkiem 2022 r.

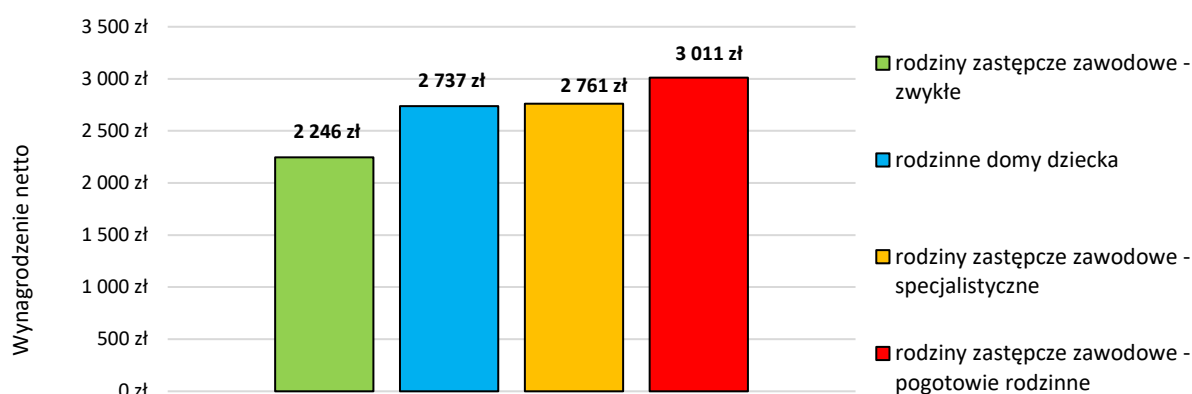
Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie badania własnego przeprowadzonego w lutym 2022 r.

W 12 małopolskich powiatach liczba zawodowych rodziców zastępczych w wieku powyżej 50 lat w zawodowych rodzinach zastępczych pełniących funkcję pogotowia rodzinnego i w rodzinnych domach dziecka (będących najstarszymi w grupie zawodowych rodzin

zastępczych) wynosiła co najmniej połowę opiekunów w tych formach rodzinnej pieczy zastępczej, a w 7 powiatach było to 100%.

Opisywaną sytuację komentuje jeden z postulatów „środowiska” pieczy zastępczej, sformułowany podczas *Małopolskiego Kongresu Rodzinnej Pieczy Zastępczej*, zorganizowanego przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w maju 2022 r.: „Wyzwanie dla systemu stanowi zarówno pozyskanie kandydatów na rodziny zastępcze, ich przygotowanie i kwalifikacja do pełnienia funkcji, jak i utrzymanie ich w sprawowaniu opieki. Obecnie wiele rodzin zawodowo sprawujących swoje funkcje zbliża się do wieku emerytalnego, co wymusza potrzebę pozyskania nowych kandydatów. Siły rodzin zastępczych się wyczerpują, prowadzenie tej działalności wymaga ciągłego wzmacniania. Należy zapewnić sprawującym te funkcje dostępność do specjalistycznych szkoleń, grup wsparcia i superwizji oraz „godnego wynagrodzenia” i możliwości zatrudnienia osób do pomocy. Jak wskazują uczestnicy warsztatów, w ostatnim czasie częściej pojawiają się sytuacje rezygnacji ze sprawowania pieczy zastępczej przez rodziny spokrewnione, ze względu na brak możliwości zabezpieczenia specyficznych potrzeb dzieci, w szczególności starszych. Taki stan wymusza na organizatorach pieczy zastępczej ciągłe poszerzanie miejsc w zawodowych rodzinach zastępczych”.

Wykres 17: Średnie wynagrodzenie netto zawodowych rodzin zastępczych w Małopolsce z początkiem 2022 r.

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie badania własnego przeprowadzonego w lutym 2022 r.

W lutym 2022 r. w Małopolsce średnie wynagrodzenie netto w zawodowej rodzinnej pieczy zastępczej i rodzinnych domach dziecka wynosiło: 3 011 zł dla zawodowych rodzin

zastępczych pełniących funkcję pogotowia rodzinnego; 2 761 zł dla rodzin zastępczych zawodowych specjalistycznych; 2 737 zł dla rodzinnych domów dziecka; 2 246 zł dla zawodowych rodzin zastępczych „zwykłych”.

W kontekście rozwoju rodzinnych form pieczy zastępczej w Małopolsce warto przedstawić szerzej wnioski i postulaty przedstawicieli rodzin zastępczych, rodzinnych domów dziecka oraz kadry systemu wspierania rodziny i pieczy zastępczej wypracowane w trakcie, wspomnianego już, *Małopolskiego Kongresu Rodzinnej Pieczy Zastępczej*, zorganizowanego przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w maju 2022 r.:

- Potrzebne są grupy wsparcia/ superwizje /szkolenia dla rodzin zastępczych, prowadzone przez osoby zewnętrzne (nie związane z organizatorem pieczy zastępczej), dla opiekunów zastępczych, ewentualnie dla wychowanków rodzin zastępczych oraz dzieci biologicznych osób pełniących funkcję rodziny zastępczej.
- Wzmocnienia wymaga dostępność do specjalistycznej opieki psychologicznej i medycznej dla dzieci wychowujących się w pieczy zastępczej. Wskazywano na potrzebę stworzenia preferencyjnych zasad przyjęcia lub stworzenia „pakietu finansowych usług”, z uwzględnieniem kryterium szybkiego reagowania na zdiagnozowane specyficzne potrzeby tych dzieci. Umożliwi to sprawowanie funkcji rodzicom, którzy podejmują opiekę na kilkorgiem dzieci o specyficznych potrzebach, a ich zabezpieczenie pochłania wiele czasu i środków finansowych oraz wzmocni szanse tych dzieci na wyrównanie deficytów rozwojowych, co zaprocentuje ich lepszym przygotowaniem do samodzielności w późniejszym życiu.
- Wprowadzenie elementów wsparcia wytnieniowego dla opiekunów zastępczych np. poprzez możliwość udziału w turnusach terapeutycznych itp.
- Preferencyjny dostęp dla dzieci z rodzin zastępczych do placówek edukacyjnych, szczególnie przedszkoli, ze względu podejmowaną opiekę rodzin zastępczych nad większą liczbą dzieci oraz przejmowanie ich w trakcie roku szkolnego.
- Istnieje potrzeba wzmocnienia obowiązku gminy w zakresie wspierania rodziny w wypełnianiu funkcji opiekuńczo - wychowawczych (asystentury rodziny, dostępności do poradnictwa specjalistycznego, terapii, mediacji, miejsc w placówkach wsparcia dziennego), co powinno się przełożyć na usprawnienie funkcjonowania rodzin oraz zapobieganie umieszczania dzieci w pieczy zastępczej.

Instytucjonalna piecza zastępcza⁶⁷

W Małopolsce na koniec 2021 r.:

- ✓ W instytucjonalnej pieczy zastępczej funkcjonowało w regionie 100 placówek opiekuńczo-wychowawczych, o 13 więcej niż w 2020 r., oferujących łącznie 1 118 miejsc, o 60 mniej niż przed rokiem.
- ✓ Funkcjonowały 4 typy POW: socjalizacyjne, specjalistyczno-terapeutyczne, rodzinne i interwencyjne. Najmniej, bo 13 (141 miejsc) było placówek typu specjalistyczno-terapeutycznego (z czego prawie wszystkie, bo 12, w Krakowie), a także placówek typu interwencyjnego – 5 placówek (70 miejsc).
- ✓ W instytucjonalnej pieczy zastępczej zatrudniano 806 osób.

Według publikowanych rejestrów, wszystkie małopolskie POW mają nie więcej niż 14 miejsc (6-14).

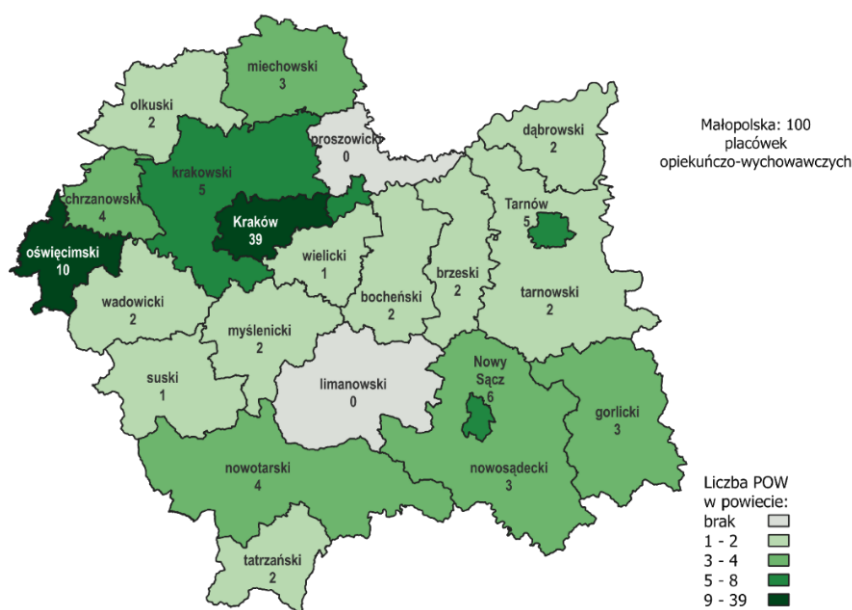

Mimo wdrażanego procesu deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej, zakładającego stopniową likwidację placówek całodobowej opieki nad dziećmi pozbawionymi opieki rodzin naturalnych, obawy wywołuje zakaz tworzenia nowych placówek specjalistyczno-terapeutycznych, w związku z tym, że z każdym rokiem wzrasta liczba dzieci i młodzieży, wykazujących zaburzenia zachowania i emocji, które wymagają specjalistycznego podejścia, które nie może być zapewnione w rodzinnych formach pieczy zastępczej. W ostatnim czasie częściej pojawiają się rezygnacje ze sprawowania pieczy zastępczej przez rodziny spokrewnione, ze względu na problemy z dziećmi, w szczególności starszymi.

Jednocześnie w obrębie instytucjonalnej pieczy zastępczej na koniec 2021 r. w Małopolsce, funkcjonowało 100 placówek opiekuńczo-wychowawczych (POW), o 13 więcej niż w 2020 r., oferujących łącznie 1 118 miejsc, o 60 mniej. Na koniec drugiego półrocza 2021 r. w małopolskich POW przebywało 1 030 dzieci.

⁶⁷ W rozdziale wykorzystano raport „Ocena zasobów pomocy społecznej województwa małopolskiego za rok 2021” w odniesieniu do liczby i rozmieszczenia placówek opiekuńczo-wychowawczych

Mapa 15: Placówki opiekuńczo-wychowawcze w Małopolsce w 2021 r.

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych Sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy za okres: 01.07-31.12 w 2021 r.

Funkcjonowały 4 typy POW: socjalizacyjne, specjalistyczno-terapeutyczne, rodzinne i interwencyjne, a ich liczebność przedstawiała się następująco:

- ✓ 58 placówek typu socjalizacyjnego, oferujących 717 miejsc, w których z końcem 2021 r. przebywały 693 osoby,
- ✓ 24 placówki typu rodzinnego, oferujące 190 miejsc, w których z końcem 2021 r. przebywało 168 dzieci,
- ✓ 13 placówek specjalistyczno-terapeutycznych, oferujących 141 miejsc, w których z końcem 2021 r. przebywało 121 wychowanków,
- ✓ 5 placówek typu interwencyjnego, oferujących 70 miejsc, w których z końcem 2021 r. przebywało 48 osób.

Według „Rejestru placówek opiekuńczo-wychowawczych, regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych i interwencyjnych ośrodków preadopcyjnych”⁶⁸ wszystkie małopolskie placówki opiekuńczo-wychowawcze mają 14 lub mniej miejsc (6-14). Na koniec

⁶⁸ <https://bip.malopolska.pl/muw,a,3208,rejestr-placowek-opiekunczo-wychowawczych-regionalnych-placowek-opiekunczo-terapeutycznych-i-interwe.html>, dostęp: 27.04.2023 r.

2021 r. w placówkach opiekuńczo-wychowawczych zatrudniano 806 osób, w tym 662 zajmowało się opieką i wychowaniem dzieci i młodzieży.

Pomimo wdrażanego procesu deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej zakładającego stopniową likwidację placówek całodobowej opieki nad dziećmi pozbawionymi opieki rodzin naturalnych, a w ostatnich latach deinstytucjonalizacji usług społecznych w ogóle, należy podkreślić, że dzieci i młodzież o szczególnych potrzebach znajdują opiekę w placówkach opiekuńczo-wychowawczych pełniących funkcję specjalistyczno-terapeutyczną. Interesującą perspektywę dotyczącą omawianego typu POW otwierają komentarze eksperckie uzyskane w trakcie *Małopolskiego Kongresu Rodzinnej Pieczy Zastępczej*, zorganizowanego przez ROPS w 2022 r.:

„Obawy wywołują również zapisy związane z zakazem tworzenia nowych placówek opiekuńczo-wychowawczych, w tym specjalistyczno-terapeutycznych. Obserwujemy, że z każdym rokiem wzrasta liczba dzieci i młodzieży, wykazujących zaburzenia zachowania i emocji, które wymagają specjalistycznego podejścia i nie mogą zostać zapewnione w rodzinnych formach pieczy zastępczej. Odpowiadając na te potrzeby konieczna jest możliwość otwierania nowych oraz przekształcania placówek socjalizacyjnych na specjalistyczno-terapeutyczne. W Krakowie przekształcono w ten sposób siedem placówek dla 76 dzieci i dodatkowo utworzono jedną placówkę dla siedmiorga dzieci.”

„ (...) w ostatnim czasie częściej pojawiają się sytuacje rezygnacji ze sprawowania pieczy zastępczej przez rodziny spokrewnione, ze względu na brak możliwości zabezpieczenia specyficznych potrzeb dzieci (w szczególności starszych)”⁶⁹.

W 2021 r. w Małopolsce placówki specjalistyczno-terapeutyczne funkcjonowały w zasadzie jedynie w Krakowie – 12 z 13 oraz jedna w powiecie oświęcimskim.

⁶⁹ Podsumowanie warsztatów pt. „Piecza zastępcza – stan aktualny, prognozy, oczekiwania” przeprowadzonych 11 maja 2022 r. podczas pierwszego dnia Małopolskiego Kongresu Rodzinnej Pieczy Zastępczej

Mapa 16: Placówki opiekuńczo-wychowawcze typu specjalistyczno-terapeutycznego w Małopolsce w 2021 r.

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie Sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy za okres: 01.07-31.12 za 2021 r.

Sytuacja dzieci w kryzysie uchodźczym pod opieką opiekunów tymczasowych

W konsekwencji inwazji rosyjskiej na Ukrainę została przyjęta ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, która wprowadza instytucję opiekuna tymczasowego osoby niepełnoletniej z Ukrainy. W ustawie czytamy, że:

„Opiekun tymczasowy (...) jest upoważniony do reprezentowania małoletniego oraz sprawowania pieczy nad jego osobą i majątkiem. Opiekun tymczasowy powinien uzyskiwać zezwolenie sądu opiekuńczego we wszelkich ważniejszych sprawach, które dotyczą osoby lub majątku małoletniego”.

„Opiekun tymczasowy powinien być ustanowiony przede wszystkim spośród krewnych, powinowatych lub innych osób dających rękojmię należytego wykonywania obowiązków opiekuna”.

„Tę samą osobę można ustanowić opiekunem tymczasowym dla więcej niż jednego małoletniego jeżeli nie zachodzi sprzeczność między interesami małoletnich”.

„Jeżeli małoletni przed przybyciem na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej byli umieszczeni w pieczy zastępczej na terytorium Ukrainy i przybyli wraz z osobą sprawującą nad nimi tę pieczę, sąd ustanawia tę osobę opiekunem tymczasowym dla wszystkich tych małoletnich. Sąd ustanawia inną osobę opiekunem tymczasowym, jeżeli z jakichkolwiek przyczyn osoba sprawująca pieczę nie może jej sprawować”.

Według stanu na 02.01.2023 r. w Małopolsce ustanowiono 28 opiekunów tymczasowych dla 122 małoletnich, spośród osób, które wcześniej (na terytorium Ukrainy) sprawowały nad tymi małoletnimi pieczę. Średnio na 1 takiego opiekuna przypadało ok. 4 podopiecznych. Ponadto ustanowiono 1 489 nowych opiekunów tymczasowych dla 2 079 małoletnich spośród osób, które wcześniej (na terytorium Ukrainy) nie sprawowały pieczy nad tymi osobami niepełnoletnimi. Średnio na 1 takiego opiekuna przypadał ponad 1 podopieczny.

W sumie na dzień 02.01.2023 r. pod opieką opiekuna tymczasowego znajdowało się 2 201 dzieci i młodzieży z Ukrainy. Strukturę tej grupy ze względu na typ opiekuna tymczasowego przedstawia poniższy wykres.

Wykres 18: Dzieci z Ukrainy objęte opieką opiekuna tymczasowego w Małopolsce – stan na 02.01.2023 r.

Źródło: Opracowanie ROPS w Krakowie na podstawie sprawozdania „Realizacja zadań na rzecz pomocy obywatelom Ukrainy (Fundusz Pomocy)” .

Sytuacja zdrowotna dzieci i młodzieży wychowujących się w pieczy zastępczej

Z badań wynika, iż:

- ✓ **80% dzieci i młodzieży dotkniętych FAS/FAE wychowuje się poza rodzinami biologicznymi – w rodzinach adopcyjnych i zastępczych oraz w placówkach opiekuńczo - wychowawczych.**
- ✓ **Pod koniec 2015 r. w rodzinnej pieczy zastępczej w Polsce 10,5% wszystkich podopiecznych posiadało orzeczenie o niepełnosprawności.**
- ✓ **W Polsce odsetek dzieci adoptowanych korzystających z opieki psychiatrycznej jest wyższy od odsetka dzieci nieadoptowanych. U dzieci przysposobionych stwierdzono objawy różnych chorób oraz/lub zaburzenia rozwojowe.**

Dzieci, wobec których istnieje konieczność zapewnienia pieczy zastępczej (zarówno rodzinnej jak i instytucjonalnej) zazwyczaj doświadczają znacznych zaniedbań i nadużyć, co skutkuje koniecznością dokonania kompleksowej i pogłębionej diagnozy, a następnie podjęcia stałej długoterminowej psychoterapii, rehabilitacji, leczenia. Badania wskazują między innymi, że: 80% dzieci i młodzieży dotkniętych FAS/FAE wychowuje się poza rodzinami biologicznymi – w rodzinach adopcyjnych i zastępczych oraz w placówkach opiekuńczo - wychowawczych. Większość tych dzieci rodzi się w rodzinach z problemem alkoholowym, o niskim statusie społecznym: ubogich, uzależnionych od alkoholu, narkotyków i nikotyny⁷⁰. Z kolei raport GUS-u: „*Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2015 roku*” wskazuje, że pod koniec 2015 r. w rodzinnej pieczy zastępczej w Polsce 10,5% wszystkich podopiecznych posiadało orzeczenie o niepełnosprawności. Niestety, nie ma informacji o tym, jaki odsetek pozostałych dzieci posiada inne dysfunkcje, np. trudności w uczeniu się, zaburzenia emocjonalne i zaburzenia zachowania. Przypuszczać można, powołując się na badania ze Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, że jest ich więcej niż dzieci z orzeczeniem o niepełnosprawności. Natomiast Jacek Błeszyński po przebadaniu 97 rodzin adopcyjnych, podaje, że u 41 przysposobionych przez nich dzieci stwierdzono objawy różnych

⁷⁰ Liszcz, K., *Dzieci matek pijących alkohol w ciąży – dziecko z FASD w rodzinie – biologicznej, zastępczej, adopcyjnej lub w domu dziecka, 2015.*

chorób oraz/lub zaburzenia rozwojowe⁷¹. Okazuje się także, że „W Polsce odsetek dzieci adoptowanych korzystających z opieki psychiatrycznej jest wyższy od odsetka dzieci nieadoptowanych. Główne powody to nadpobudliwość psychoruchowa i zaburzenia emocjonalne.(...)”⁷².

Usamodzielnienia wychowanków pieczy zastępczej⁷³

W Małopolsce w 2021 r.:

- ✓ **Pieczę zastępczą opuściło 388 pełnoletnich wychowanków: 15,7% powróciło do rodzin naturalnych, 58% założyło własne gospodarstwa domowe.**
- ✓ **Wychowankowie instytucjonalnej pieczy zastępczej rzadziej zakładali własne gospodarstwo domowe niż wychowankowie pieczy rodzinnej – 35% w porównaniu do 73%.**
- ✓ **Grupa dzieci, które należy objąć wczesnymi przygotowaniem do opuszczenia pieczy zastępczej i dorosłego życia, jest liczna. W pieczy rodzinnej najliczniejszymi były dzieci w wieku 7-13 lat (32%, 951 wychowanków) oraz dzieci w wieku 14-17 lat (27%, 791 wychowanków). Podobnie było w instytucjonalnej pieczy zastępczej, z tą różnicą, że najliczniejszą grupę stanowiły dzieci i młodzież w wieku 14-17 lat (50%, 512 wychowanków), a w drugiej kolejności dopiero dzieci w wieku 7-13 lat (32%, 332 wychowanków).**

Zaobserwowano stały wzrost udziału wychowanków do 6 roku życia w ogóle dzieci i młodzieży przebywającej w rodzinnej pieczy zastępczej, co jest także miarą postępu deinstytucjonalizacji, bowiem jednocześnie „kurczy się” grupa dzieci w tym wieku przebywających w instytucjonalnej pieczy zastępczej.

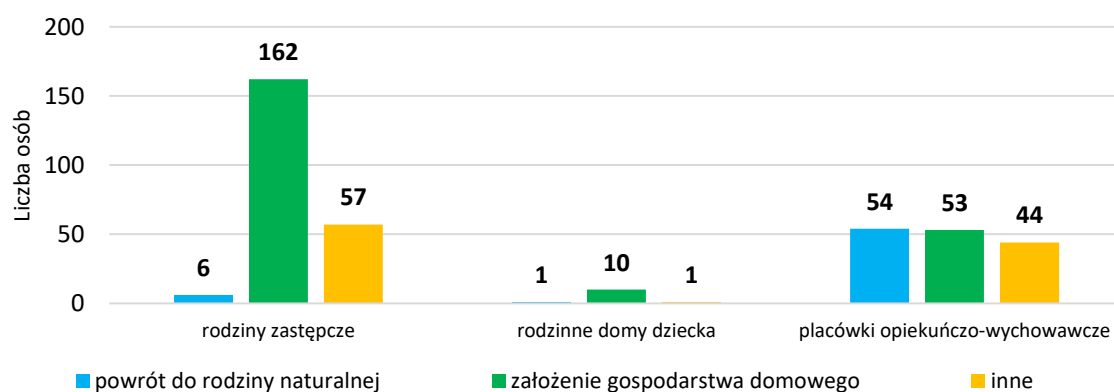
⁷¹ Ćwirynka K., Bartnikowska K., Odkrywanie przez rodziców adopcyjnych i zastępczych odmienności dziecka wynikającej z niepełnosprawności. Studium fenomenograficzne, „Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej”, 2017, nr.19

⁷² Skiepmo M., Brągoszewska J., Zaburzenia psychiczne u dzieci adoptowanych, „Psychiatria i Psychologia Kliniczna” 2009, nr 9(3), s. 207-213

⁷³ W rozdziale wykorzystano raport „Ocena zasobów pomocy społecznej województwa małopolskiego za rok 2021”

W całym 2021 r. pieczę zastępczą w Małopolsce opuściło 388 osób, z czego 15,7% (61 osób) powróciło do rodzin naturalnych, a 58% (225 osób) założyło własne gospodarstwa domowe. 102 osoby – 57 w rodzinach zastępczych, 44 w POW i 1 w RDD opuściły pieczę zastępczą w „innych kierunkach”. Wychowankowie placówek opiekuńczo-wychowawczych znacznie częściej powracali do rodzin naturalnych, w których się wychowywali przed umieszczeniem w placówce niż wychowankowie rodzin zastępczych – ci częściej zakładali własne gospodarstwa domowe, co obrazuje poniższy wykres. 72,6% podopiecznych rodzinnej pieczy zastępczej w Małopolsce po opuszczeniu jej założyło własne gospodarstwo domowe, a tylko 3% powróciło do rodziny naturalnej. W przypadku 24,5% podopiecznych wskazano inne okoliczności. Jednocześnie warto pamiętać, że sprawozdanie będące podstawą niniejszych analiz pokazuje pierwsze, bezpośrednie „kierunki opuszczania pieczy zastępczej” przez pełnoletnich wychowanków i nie odnosi się do dalszych, późniejszych losów tych osób, a także, że osoby wyjeżdżające za granicę klasyfikowane są do grupy osób zakładających własne gospodarstwa, niezależnie od ich losów tamże.

Wykres 19: Kierunki opuszczania pieczy zastępczej w Małopolsce przez usamodzielnianych wychowanków w 2021 r.

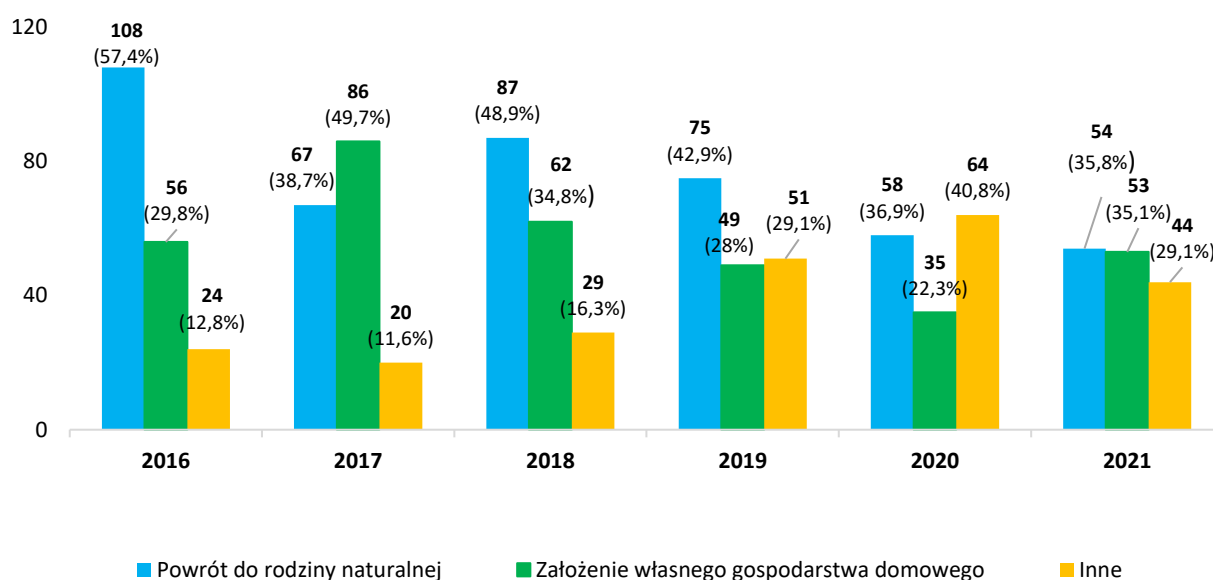

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych Sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy za okres: 01.01-30.06 i 01.07-31.12 w 2021 r.

W odniesieniu do placówek opiekuńczo-wychowawczych w latach 2016-2021 odsetek wskazań „założył własne gospodarstwo domowe” podlegał znacznym wahaniom, jednak trend był w tym czasie spadkowy. Wskaźnik powrotów do rodzin naturalnych również

podlegał wahaniom z trendem spadkowym, co można uznać za korzystną tendencję. Zarazem należy zauważyć, że spadkowi wskaźnik „założył własne gospodarstwo domowe” w latach 2016-2020 towarzyszył stały, dynamiczny wzrost wskaźnik „inne” – z 12,8% w 2016 r. do 40,8% w 2020 r. Dopiero znaczny spadek udziału kategorii „inne” w 2021 r. poskutkowało istotną poprawą wskaźnik „założył własne gospodarstwo domowe” w tym samym roku.

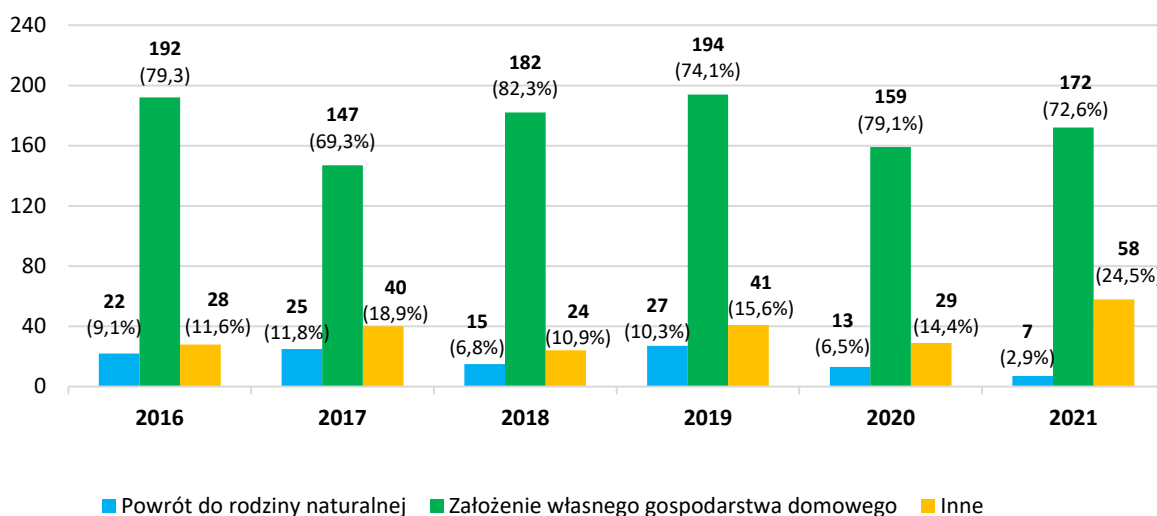
Wykres 20: Kierunki opuszczania pieczy zastępczej w Małopolsce przez usamodzielnianych wychowanków POW w latach 2016-2021

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych Sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy (wcześniej: sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego), za okres: 01.01-30.06 i 01.07-31.12 w latach 2016-2021.

Natomiast w odniesieniu do pieczy rodzinnej, analizując lata 2016-2021 widać, że corocznie zdecydowana większość osób po opuszczeniu rodzinnych form pieczy zastępczej zakłada właśnie własne gospodarstwa domowe. Udział wskaźnik „założył własne gospodarstwo domowe” w ciągu analizowanego okresu wahał się, pozostając jednak ciągle na wysokim poziomie, od poziomu 69,3% do 82,3%, a udział „powrotów do rodziny naturalnej” był w tej grupie zdecydowanie niższy i wahał się od 2,9% do 11,8%, z tendencją malejącą.

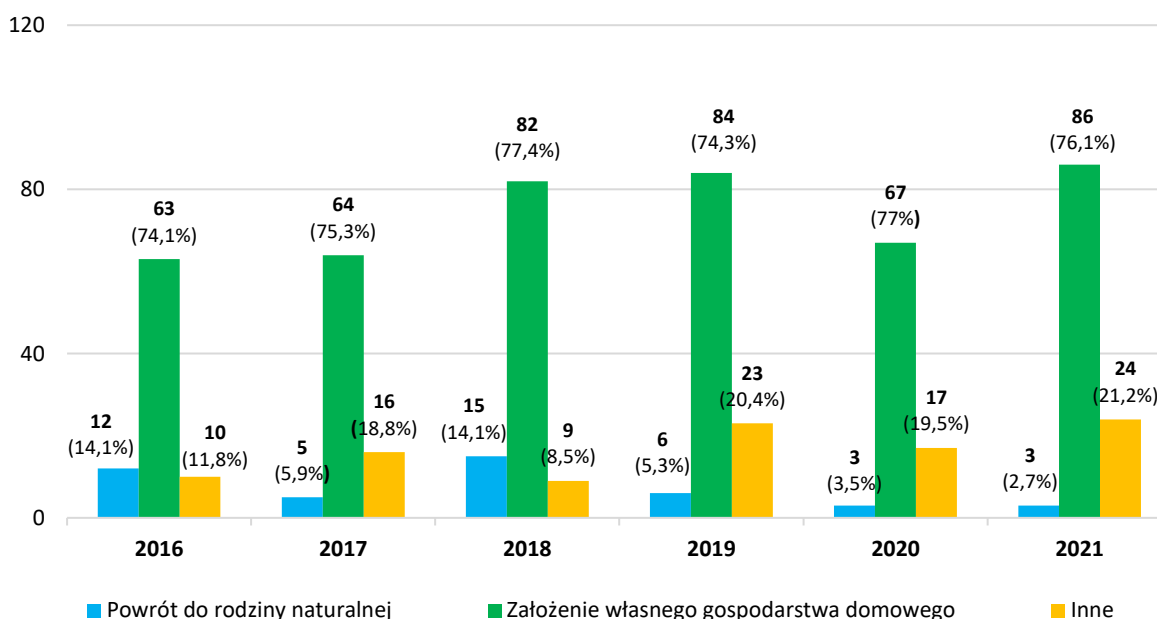
Wykres 21: Kierunki opuszczania pieczy zastępczej w Małopolsce przez usamodzielnianych wychowanków rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka w latach 2016-2021

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych Sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy (wcześniej: sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego), za okres: 01.01-30.06 i 01.07-31.12 w latach 2016-2021.

Dodatkowo, poniżej zamieszczono alternatywną analizę procesu usamodzielnienia pełnoletnich wychowanków rodzinnej pieczy zastępczej wyłączając z analizy rodziny zastępcze spokrewnione, aby zobrazować czy i jak duży wpływ na całościową dynamikę opisywanego procesu opuszczania pieczy ma ten typ rodzin. Analizując lata 2016-2021 widać, że nadal zdecydowana większość osób po opuszczeniu rodzinnych form pieczy zastępczej z wyłączeniem rodzin spokrewnionych zakładała własne gospodarstwa domowe. Od 2019 r. obserwujemy też stały spadek wskazań „powrócił do rodziny naturalnej” z 5,3% w 2019 r. do 2,7% w 2021 r.

Wykres 22: Kierunki opuszczania pieczy zastępczej w Małopolsce przez wychowanków rodzinnych form pieczy zastępczej (bez rodzin spokrewnionych) w latach 2016-2021.

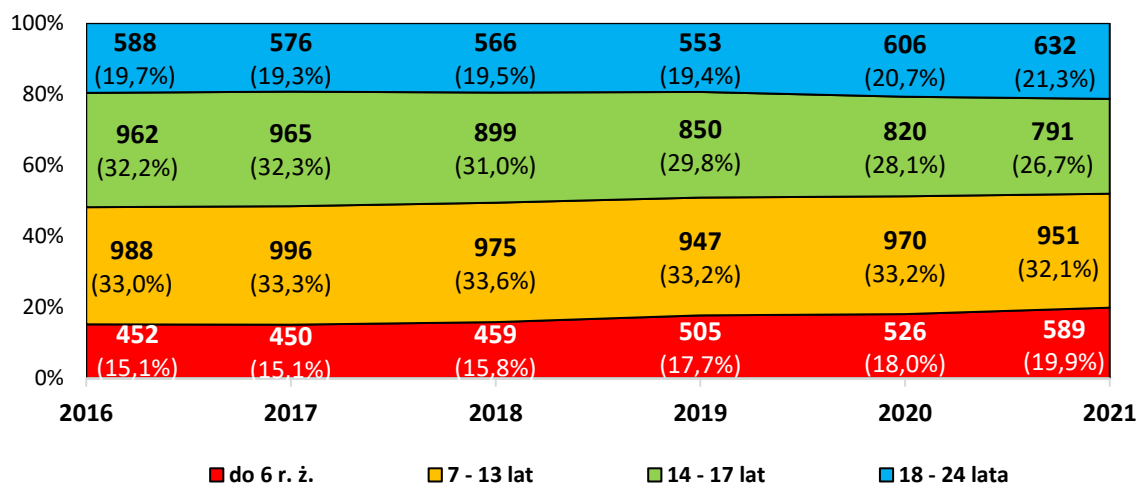

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych Sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy (wcześniej: sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego), za okres: 01.01-30.06 i 01.07-31.12 w latach 2016-2021.

Jak potencjalnie liczna jest grupa dzieci, które należałyby objąć wczesnymi przygotowaniem do opuszczenia pieczy zastępczej i dorosłego życia pokazują z kolei dane o wieku dzieci przebywających w pieczy zastępczej w Małopolsce. Spośród wychowanków przebywających w rodzinach zastępczych i RDD w województwie małopolskim na koniec 2021 r. najliczniejszymi grupami były dzieci w wieku 7-13 lat (32,1%, 951 wychowanków) oraz dzieci w wieku 14-17 lat (26,7%, 791 wychowanków). Młodzież w wieku 18-24 lat stanowiła 21,3% wychowanków (632 osoby). Dzieci w wieku do 6 lat stanowiły 19,9% (589 dzieci). W latach 2016 - 2021 zaobserwowano stały wzrost udziału wychowanków do 6 r. ż. (z 15,1% do 19,9%) w ogóle dzieci i młodzieży przebywającej w rodzinnej pieczy zastępczej, co jest także

miarą postępu jej deinstytucjonalizacji, bowiem jednocześnie zmniejsza się” grupa dzieci w tym wieku przebywających w instytucjonalnej pieczy zastępczej.

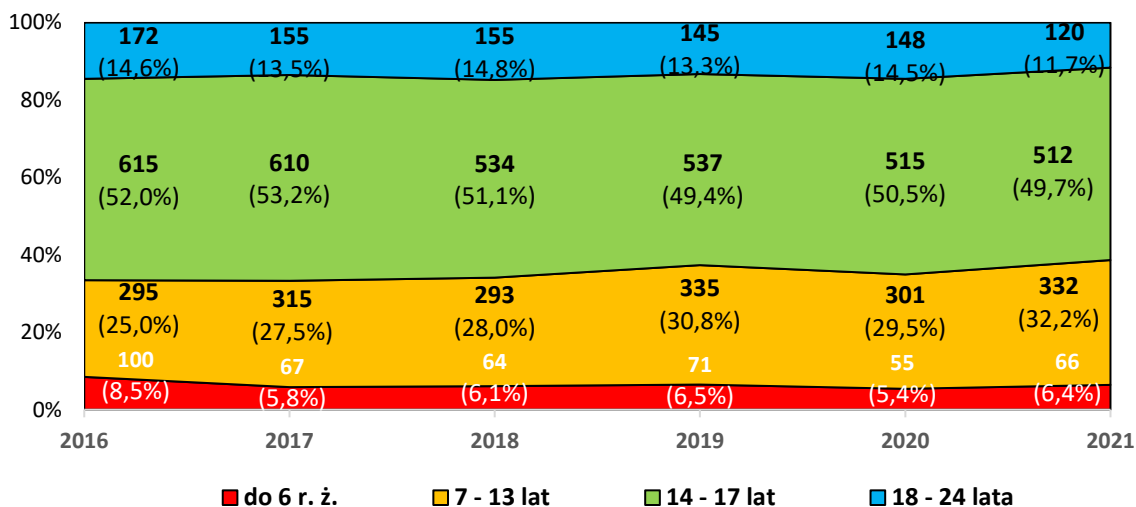
Wykres 23: Wiek wychowanków we wszystkich typach rodzin zastępczych i rodzinnych domach dziecka w Małopolsce w latach 2016-2021.

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych Sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy (wcześniej: sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego), za okres: 01.07-31.12 w latach 2016-2021.

W grupie wychowanków pieczy zastępczej instytucjonalnej proporcje są podobne, z tą różnicą, że na koniec 2021 r. najliczniejszą grupą były dzieci i młodzież w wieku 14-17 lat (49,7%, 512 wychowanków), a w drugiej kolejności dopiero wychowankowie w wieku 7-13 lat (32,2%, 332 wychowanków). Młodzież w wieku 18-24 lat stanowiła 11,7% wychowanków, mniej niż w pieczy rodzinnej (120 osób). Dzieci do 6 lat stanowiły 6,4% wszystkich dzieci wychowujących się w pieczy zastępczej typu instytucjonalnego (66 wychowanków).

**Wykres 24: Wiek wychowanków we wszystkich typach placówek opiekuńczo
- wychowawczych w Małopolsce w latach 2016-2021**

Źródło: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych Sprawozdania rzeczowo-finansowego z wykonywania przez powiat zadań innych niż realizacja dodatku wychowawczego, dodatku do zryczałtowanej kwoty, o którym mowa w art. 115 ust. 2a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, i dodatku w wysokości świadczenia wychowawczego, o którym mowa w art. 113a tej ustawy za okres: 01.07-31.12 w 2021 r.

Obszar usamodzielnienia dorosłych wychowanków pieczy zastępczej, komentowały także, postulaty środowiska, formułowane podczas *Małopolskiego Kongresu Rodzinnej Pieczy Zastępczej*, zorganizowanego przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w maju 2022 r., w tym:

„Propozycja zmiany perspektywy opieki nad usamodzielniającymi się dziećmi z niepełnosprawnością w rodzinach zastępczych lub rodzinnych domach dziecka – stworzenie możliwości pozostania pełnoletniej osobie z niepełnosprawnością w dotychczasowej rodzinie tzw. „dożywnia rodzina zastępcza”, bez konieczności zmiany środowiska rodzinnego na opiekę instytucjonalną np. DPS, ZOL, przez stworzenie odpowiednich rozwiązań prawnych i finansowych”

„Dalszego rozwoju wymaga system usamodzielniania wychowanków pieczy zastępczej, w szczególności osób z niepełnosprawnościami, które wykazują ograniczenia w uzyskaniu pełnej samodzielności. Wskazano również na potrzebę doprecyzowania w przepisach prawa oraz sprawozdawczości kategorii usamodzielnianych, w szczególności tzw. „niepełnego usamodzielnienia”.

PROFILAKTYKA PRZEMOCY W RODZINIE⁷⁴

Skala zjawiska przemocy domowej

- ✓ Z badań wynika, że mieszkańcy regionu coraz rzadziej spotykają się ze zjawiskiem przemocy domowej. W 2011 r. ponad połowa (54%) respondentów nie kojarzyła przypadków tego rodzaju przemocy w swoim otoczeniu, a w 2019 r. 83,6% z wszystkich badanych nie znało rodzin, w których występuje taki problem.
- ✓ Mimo, że w ostatnich latach na korzyść zmieniała się świadomość społeczna Polaków w kontekście przemocy domowej, część badanych w 2019 r. ciągle normalizowała zachowania przemocowe lub uważała, że ofiary przemocy domowej akceptują swoją sytuację.
- ✓ Spada przyzwolenie na karanie dzieci. Jednak w badaniu przeprowadzonym w Małopolsce z 2019 r. wciąż 31,9% respondentów była zdania, że rodzic lub opiekun ma prawo wymierzyć dziecku karę fizyczną, co wskazuje na dalszą potrzebę prowadzenia kampanii edukacyjnych w tym zakresie.
- ✓ Zjawisko przemocy domowej w Małopolsce można ogólnie scharakteryzować w następująco:
 - najczęściej stosowana była przemoc psychiczna, a nieco rzadziej fizyczna;
 - doświadczały jej głównie kobiety – w 2020 r. 71%;
 - osobami stosującymi przemoc byli głównie mężczyźni – ok. 90,7%;
 - dotyczy częściej środowiska wiejskiego niż miejskiego – różnica pomiędzy występowaniem tego zjawiska na wsi i w mieście w 2020 r. wyniosła 17,7 p. p.
- ✓ Jednocześnie można zauważyć pozytywne zmiany w małopolskich statystykach dotyczących przemocy domowej:
 - Spada liczba wszczynanych procedur „Niebieskie Karty”. W 2020 r. pracownicy wszystkich uprawnionych służb wypełnili łącznie 4 523 formularze „Niebieskie Karty” – w przeliczeniu na 100 tys. Małopolan wypełniono 133 formularze (w 2014 r. – 180 formularzy).

⁷⁴ W niniejszym raporcie używa się określenia „przemoc domowa” (poza cytowanymi fragmentami). Wynika to ze zmian w ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. wprowadzającymi nowe brzmienie przedmiotu ustawy z „przeciwdziałanie przemocy w rodzinie” na „przeciwdziałanie przemocy domowej”.

- **Maleje liczba małopolskich rodzin objętych wsparciem zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych⁷⁵. W wyniku uruchomienia procedur „Niebieskie Karty” w 2020 r. było to 6 616 rodzin (o 1 069 rodzin mniej w 2014 r.).**
- **Maleje skala przemocy wobec dzieci. W 2020 r. w Małopolsce przemocą było dotkniętych 771 nieletnich – 15,4% wszystkich osób doświadczających przemocy (16,5 p. p. mniej niż w 2014 r.).**
- **Zmniejszający się wskaźnik dotyczący przemocy domowej stosowanej przez osoby będące pod wpływem alkoholu – w 2020 r. stanowiły 47%.**

W raporcie „Ogólnopolska diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie” przygotowanego dla Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w 2019 r. czytamy:

- „Na poziomie deklaracyjnym zdecydowana większość Polaków nie myśli o przemocy w rodzinie w sposób stereotypowy i potrafi zidentyfikować zachowania, które świadczą o występowaniu przemocy fizycznej, psychicznej, seksualnej, czy ekonomicznej. Badanie pokazało, że ok. 85% - 90% Polaków identyfikuje różne sytuacje, które świadczą o występowaniu przemocy jako nieakceptowalne, co może świadczyć o coraz większej świadomości społecznej na temat zjawiska przemocy w rodzinie.”⁷⁶
- jednocześnie „około 10% dorosłych osób (a więc ponad 3 mln osób) uznaje, różnego rodzaju przemocowe zachowania za normalne. Najczęściej (tj. przez 14%) podzielana jest opinia <<Wydzielanie pieniędzy i kontrolowanie wszystkich wydatków, to przejaw gospodarności współmałżonka>>, co potwierdza ocenę ekspertów, że Polacy nie w pełni rozumieją zjawisko przemocy ekonomicznej.”⁷⁷
- 38% respondentów zgadzało się ze stwierdzeniem, że ofiary przemocy w rodzinie akceptują swoją sytuację. Przeciwnego zdania było 41% badanych. Co więcej „w przypadku osób doświadczających przemocy oraz stosujących przemoc opinie w tym temacie są podzielone podobnie jak wśród ogółu. Oznacza to, że nawet wśród osób doznających przemocy (również wielokrotnie i w różnych formach) często występuje

⁷⁵ W 2023 r. w ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej zastąpiono „grupy robocze” „grupami diagnostyczno-pomocowymi”. W niniejszym raporcie w odniesieniu do danych pochodzących z wcześniejszych lat używa się określenia „grupy robocze.”

⁷⁶ Kantar, *Ogólnopolska diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie*, 2019, s. 16.

⁷⁷ Ibidem.

opinia, że osoby doświadczające przemocy akceptują swoją sytuację. Powyższe może świadczyć o nieznamomości i niezrozumieniu psychologicznych mechanizmów doznawania przemocy w rodzinie (...)"⁷⁸;

- należy też dodać, iż według ekspertów pracujących w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie biorących udział w badaniu „doświadczanie lub obserwowanie przemocy w dzieciństwie sprawia, że ludzie stają się bardziej podatni na nią w dorosłym życiu i uważają, że przemoc, jakiej dopuszczają się wobec nich inni członkowie rodziny jest czymś normalnym. Często nawet nie definiują jej jako przemoc.”⁷⁹;
- „Ponad połowa Polaków (57%) twierdzi, że w ich życiu zdarzyło się, że doświadczyli jakiejś formy przemocy w rodzinie, przy czym mogło to być zarówno niedawno, jak i wiele lat temu. Podkreślić należy, że jeśli chodzi o doznanie jakiejkolwiek formy przemocy w rodzinie więcej niż raz w życiu, odsetek ten zmniejsza się do 47 %, zaś w przypadku odpowiedzi „wiele razy” odsetek ten zmniejsza się do 19%.”⁸⁰

Jednocześnie badania społeczne dowodzą, iż utrzymuje się wysoki odsetek osób deklarujących podejmowanie działań w sytuacji bycia świadkiem przemocy:

- w badaniu „Przemoc w rodzinie w opinii Małopolan” z 2011 r. 74,2% respondentów będących świadkiem zachowań świadczących o przemocy domowej interweniowała;
- w 2019 r. w raporcie „Ogólnopolska diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie” czytamy, że: „60% osób, które przyznały, że znają w swoim otoczeniu rodziny, w których dochodzi do przemocy psychicznej, podjęło w związku z tym działania. Najczęściej była to rozmowa z poszkodowanym i namowa go, aby podjął odpowiednie kroki. Co piąta osoba, zgłosiła na policję, że dochodzi w tej rodzinie do psychicznej przemocy. Natomiast głównym powodem dlaczego osoby, które znają w otoczeniu rodziny w których dochodzi do przemocy psychicznej, nie podejmują żadnych działań jest brak ochoty na to, aby wtrącać się do spraw innych.”⁸¹

W 2020 r. w Małopolsce – według raportu Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie „Przeciwdziałanie Przemocy w Rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza

⁷⁸ Op. Cit., s.28-29

⁷⁹ Op. Cit., s.58

⁸⁰ Op. Cit., s.51

⁸¹ Op. cit., s.39

i monitoring z lat 2017-2020” z 2021 r. (ostatni dostępny raport) – pracownicy wszystkich uprawnionych służb (policja, pomoc społeczna, oświata, ochrona zdrowia oraz gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych) wypełnili łącznie 4 523 formularze „Niebieskie Karty”. Należy dodać, iż najwięcej procedur „Niebieskie Karty” wszczynali (podobnie jak w poprzednich latach) funkcjonariusze policji – 3 409 (75,4% wszystkich procedur) i przedstawiciele pomocy społecznej – 959 (21,2%). W 2020 r. w porównaniu do poprzednich lat zmalała liczba procedur wszczynanych przez wszystkie uprawnione służby (w 2020 r. o 410 formularzy mniej niż przed rokiem, o 998 formularzy mniej niż w 2016 r., o 1 531 mniej niż w 2014 r.). Najmniejszy spadek dotyczył procedur wszczynanych przez policję (o 5%). Natomiast największy spadek można zauważyć w przypadku ochrona zdrowia (o 58%) i gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych (o 52%). Zwraca uwagę także znaczny spadek liczby procedur wszczynanych przez jednostki organizacyjne pomocy społecznej – o 16% (podczas gdy pomiędzy 2018 i 2019 rokiem nastąpił wzrost o 21,5%). „Po tendencji zmniejszania się – w poprzednich latach – różnicy w liczbie wszczynanych procedur NK między jednostkami pomocy społecznej i policji – w roku 2020 wystąpił niewielki wzrost tej różnicy na korzyść policji. Można przyjąć, że na taki stan miała wpływ sytuacja epidemiczna, a w niej interwencyjny charakter pracy i pełna dostępność policji.”⁸² W 2020 r. w województwie zostały wypełnione 133 formularze „Niebieskie Karty” na 100 tys. mieszkańców (suma wszystkich wypełnionych kart). Na przestrzeni lat 2014-2020 można zauważyć obniżenie wskaźnika (w 2019 r. – 145, 2016 r. – 163, w 2014 r. – 180). Podobną tendencję można zauważyć w 2021 r., analizując formularze „Niebieska Karta – A” wypełnione przez Policję w poszczególnych garnizonach (w ślad za „Informacją dotyczącą realizacji przez Policję procedury „Niebieskie Karty” w 2021 r.”) – w Małopolsce wskaźnik ten wyniósł 103 formularze wypełnione przez policję w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców (w 2020 r. – 116, a w 2019 r. – 121). W porównaniu do innych województw w Małopolsce wszczęto najmniej procedur (średnio w Polsce – 175 formularze, w 2020 r. – 202, a w 2019 r. – 211).

⁸² BRPO, Informacja dotycząca realizacji przez Policję procedury „Niebieskie Karty” w 2021 r., Warszawa 2022, s.6

Na tendencję do zmniejszania się skali zjawiska przemocy domowej mogą również wskazywać opinie respondentów w badaniach przeprowadzanych w Małopolsce w 2011 i w 2019 roku⁸³:

- w 2011 r. z tym problemem w swojej miejscowości spotkało się (w ostatnich 12 miesiącach przed badaniem) 20,9% respondentów badania „Przemoc w rodzinie w opinii Małopolan”, w sąsiedztwie – 16,1%, natomiast we własnej rodzinie – 4,8%. Natomiast z raportu końcowego dla województwa małopolskiego z badania pn. „Kondycja społeczno-gospodarcza rodzin w województwach podkarpackim i małopolskim, ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska depopulacji” przeprowadzonego w 2019 r. wynika, że „kontakt z problemem przemocy względem członków rodziny miało we własnej społeczności lokalnej w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy 8% przedstawicieli badanych gospodarstw domowych. W 3,5% przypadków problem został dostrzeżony w sąsiedztwie, a w 1,6% przypadków – we własnej rodzinie.”⁸⁴;
- w 2011 r. ponad połowa (54%) respondentów nie kojarzyła przypadków przemocy domowej w swoim otoczeniu, a w 2019 r. 83,6% wszystkich badanych nie znało rodzin, w których występuje problem przemocy.

Należy jednak zwrócić uwagę, iż sytuacja w ostatnich latach (stan pandemii i jej długotrwałe efekty społeczne oraz kryzys uchodźczy) mogła zmienić nieco skalę zjawiska przemocy. Uwidoczniała także potrzebę uruchamiania skuteczniejszych kanałów docierania do osób uwikłanych w przemoc domową .

Dane zebrane w „Ocenie zasobów pomocy społecznej województwa małopolskiego za rok 2020” pokazują, że prawie wszystkie małopolskie ośrodki pomocy społecznej wskazały, iż w okresie pandemii był utrudniony kontakt z klientami, a przez to i monitoring sytuacji rodzin z problemami opiekuńczo-wychowawczymi, problemami uzależnień, uwikłanych w przemoc domową itp.:

„W trakcie przeprowadzania wywiadów środowiskowych przez telefon pojawiła się trudność w realnej ocenie sytuacji mieszkaniowej, rodzinnej i zdrowotnej.”

⁸³ Na podstawie badania „Przemoc w rodzinie w opinii Małopolan” z 2011 r. oraz badania „Kondycja społeczno-gospodarcza rodzin w województwach podkarpackim i małopolskim, ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska depopulacji” z 2019 r.

⁸⁴ UMWP, Kondycja społeczno-gospodarcza rodzin w województwach podkarpackim i małopolskim, ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska depopulacji, Rzeszów – Kraków 2019, s. 136.

W kontekście problemów wynikających z pandemii zaliczano m. in.: „ (...) brak bezpośredniego kontaktu z klientem co wpływa na rzetelną i kompleksową ocenę sytuacji klienta, szczególnie w sytuacji rodzin dysfunkcyjnych w obszarze opiekuńczo-wychowawczym oraz rodzin lub osób doświadczających przemocy, ponadto na ocenę sytuacji nowych środowisk.”

„Problematyczny stał się również brak wystarczającej wiedzy na temat aktualnej sytuacji rodzin objętych procedurą Niebieskiej Karty, borykających się z problemem alkoholowym, szczególnie małych dzieci wychowujących się w tych rodzinach.”

O problemach wynikających z ograniczonego kontaktu z klientami pisały także niektóre małopolskie powiatowe centra pomocy rodzinie. Wskazywano m. in. na: „przerwanie realizacji zajęć programu oddziaływań korekcyjno–edukacyjnych”.

Także respondenci „Badania zjawiska przemocy w rodzinie w zakresie procedur związanych z realizacją Niebieskich Kart” przeprowadzonego w 2021 r. przez Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego wskazywali, że w „okresie pandemii COVID–19 zjawisko przemocy domowej nasiliło się wśród małopolskich rodzin. Jako główne przyczyny wskazywane były: izolacja, frustracja, zamknięcie w domach, przebywanie 24 godziny na dobę razem członków rodziny, trudne warunki mieszkaniowe i/lub przebywanie wszystkich członków rodziny w małym mieszkaniu, utrata pracy, napięta atmosfera. Zjawisko wzmożonej przemocy objawiło się w dwojaki sposób – zarówno poprzez większą ilość zakładanych Niebieskich Kart, jak i większe zapotrzebowanie dzieci na pomoc psychologiczną zgłaszaną w szkołach.”⁸⁵

„W badaniu jakościowym większość respondentów stwierdziła, że pandemia miała wpływ na zjawisko przemocy domowej. Aż 27 na 35 respondentów stwierdziło, że w tym okresie, a także po lockdownach to negatywne zjawisko się nasiliło. Niektórzy respondenci zwrócili uwagę na większą ilość zakładanych Niebieskich Kart.”⁸⁶ Równocześnie w badaniu zwrócono uwagę, że nie zawsze obserwowane nasilenie tego zjawiska miało potwierdzenie w liczbie założonych NK. „Wyjaśnieniem tej sytuacji może być sygnalizowane już zjawisko ograniczonego dostępu do publicznych służb w okresie pandemii i zmiany funkcjonowania tych instytucji. Ze względu na fakt, że wzmiankowane służby (OPS, Policja) zajmują się

⁸⁵UMWP, *Badanie zjawiska przemocy w rodzinie w zakresie procedur związanych z realizacją Niebieskich Kart*, Kraków 2022, s. 10.

⁸⁶Op. cit., s. 91.

zjawiskiem przemocy, gdy zostanie ona zgłoszona, co zazwyczaj wiąże się z założeniem Niebieskiej Karty, brak uruchomienia procedury może być odczytywany jako zmniejszenie występowania zjawiska. Zebrane w badaniu opinie sugerują, że w okresie pandemii nastąpiło wzmożenie zjawiska, ale też większe zamknięcie go w czterech ścianach domów.”⁸⁷

„W ogólnej, spadającej (...) liczbie osób dotkniętych przemocą – nieustannie przeważają kobiety. Wskaźniki procentowe utrzymujące się na poziomie pow. 65% (w 2017 roku - 66%, w latach 2018-2019 - 67,5 - 68%) – w roku 2020 przekroczyły 71%.”⁸⁸

Dane statystyczne prezentowane w raporcie MUW w Krakowie odzwierciedlają również wyniki badań:

- przeprowadzonych w Małopolsce, zarówno w 2011 r., jak i w 2019 r. – zdaniem większości respondentów najczęściej przemocy doświadczały kobiety ze strony mężów/ partnerów (w 2011 r. – 75,8%, a w 2019 r. – 69,3%)⁸⁹;
- zarazem w „Ogólnopolskiej diagnozie zjawiska przemocy w rodzinie” z 2019 r. zwraca się uwagę, iż „kobiety doświadczają przemocy w rodzinie częściej niż mężczyźni (63% wobec 51%, gdy chodzi o dowolnego rodzaju przemoc).”⁹⁰.

Raportowane dane wskazują na malejącą skalę przemocy wobec dzieci. Według raportu MUW w Krakowie w 2020 r. przemocą dotkniętych było 771 nieletnich – 15,4% wszystkich osób doświadczających przemocy (o 4,1 p. p. mniej niż w 2019, o 10 p. p. mniej niż w 2016 r., o 16,5 p. p. mniej niż w 2014 r.). Z malejącą skalą przemocy wobec dzieci raportowaną przez MUW w Krakowie korespondują wyniki dwóch badań przeprowadzonych przez ROPS (w 2011 r.) oraz MORR (w 2019 r.). W Małopolsce w 2011 r. 64,8% respondentów na pytanie „Kto doświadcza przemocy w rodzinie w znanych Panu/i przypadkach?” udzieliło odpowiedzi „dzieci ze strony swoich rodziców lub opiekunów”. W 2019 r. na tak sformułowane pytanie na dzieci wskazało 30,7% respondentów.

Jednocześnie zmieniają się opinie Małopolan dotyczące karania dzieci:

⁸⁷ Op. cit., s. 92.

⁸⁸ MUW w Krakowie, Przeciwdziałanie Przemocy w Rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza i monitoring z lat 2017-2020, Kraków 2021 r., s. 8.

⁸⁹ Na podstawie „Przemoc w rodzinie w opinii Małopolan” z 2011 r. oraz badania „Kondycja społeczno-gospodarcza rodzin w województwach podkarpackim i małopolskim, ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska depopulacji” z 2019 r.

⁹⁰ Kantar, Ogólnopolska diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie, Warszawa 2019, s. 55.

- w badaniu „Przemoc w rodzinie w opinii Małopolan” z 2011 r. (rok po wprowadzeniu do ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie całkowitego zakazu stosowania kar fizycznych wobec dzieci) 58,9% respondentów (którzy negatywnie ocenili wprowadzoną nowelizację) była zdania, że rodzic lub opiekun ma prawo wymierzyć dziecku karę fizyczną (przy czym tylko 11,5% zdecydowanie zgodziło się z tym stwierdzeniem). Natomiast w badaniu „Kondycja społeczno-gospodarcza rodzin w województwach podkarpackim i małopolskim, ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska depopulacji” z 2019 r., tego zdania było 31,9% wszystkich badanych (w tym zaledwie 5,7% zdecydowanie podzielało ten pogląd),
- należy jednak zaznaczyć, iż w 2019 roku w Małopolsce „respondenci częściej niż w Polsce przyzwalali na stosowanie kar cielesnych wobec dzieci. Wpływ na to ma ponownie nadreprezentacja osób starszych (65 i więcej lat), którzy częściej niż osoby młodsze zgadzali się na stosowanie przemocy wobec dzieci”⁹¹,
- w badaniu „Ogólnopolska diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie” z 2019 r. 9% ogółu badanych (w tym 13% mężczyzn i 5% kobiet) zgadzało się ze stwierdzeniem, że „rodzice mają prawo bić swoje dzieci”⁹². Jednocześnie większość respondentów (81%) deklarowała, że nie zna rodzin, w których dochodzi do przemocy wobec dzieci. Jednak zdaniem ekspertów biorących udział w tym badaniu „przemoc wobec dzieci bardzo trudno zauważyć, poza oczywistymi zachowaniami agresywnymi, doświadczanie przemocy przez dzieci dzieje się za zamkniętymi drzwiami. Eksperci zwracali również uwagę na pomijanie emocji i przeżyć dzieci obserwujących przemoc między rodzicami oraz błędne postrzeganie dzieci jedynie jako świadków przemocy.”⁹³.

Należy również wspomnieć, że w małopolskim „Badaniu zjawiska przemocy w rodzinie w zakresie procedur związanych z realizacją Niebieskich Kart” z 2021 r. zasygnalizowano „wzrost przemocy wobec dzieci w czasie pandemii. Rozmówcy kilkakrotnie wskazali na pogorszenie się sytuacji małych dzieci w tym okresie. Zwracano uwagę na wzrost przemocy wobec nich, ale także na trudności z poradzeniem sobie z izolacją i nauką zdalną. Zauważono

⁹¹ UMWP, *Kondycja społeczno-gospodarcza rodzin w województwach podkarpackim i małopolskim, ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska depopulacji*, Rzeszów – Kraków 2019, s. 140.

⁹² Kantar, *Ogólnopolska diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie*, Warszawa 2019, s. 16.

⁹³ Op. cit., s. 17.

wzmógł ruch w szkolnych gabinetach psychologicznych i pedagogicznych. (...) Odnotowano również wzrost przemocy wirtualnej dzieci w stosunku do innych dzieci.”⁹⁴

Według przytaczanego wcześniej raportu MUW w Krakowie najczęstszym rodzajem przemocy w rodzinie notowanym przez policję jest przemoc psychiczna. W 2020 r. odnotowano 4 229 przypadków tego rodzaju przemocy (o 43 przypadki mniej niż w 2019 r., o 543 mniej niż 2016 r. i o 1 520 mniej niż w 2014 r.). Nieco rzadziej raportowano o przemoc fizycznej – 3 082 przypadki tego rodzaju przemocy (o 5 przypadków mniej niż w 2019 r., o 552 mniej niż w 2016 r. i o 1 204 mniej niż w 2014 r.). Odnotowano także 102 przypadki przemocy seksualnej (o 12 przypadków mniej niż w 2019 r., o 33 mniej niż w 2016 r. i o 66 mniej niż w 2014 r.) oraz 2 016 przypadków innego rodzaju przemocy. Ze statystykami MUW w Krakowie zbieżne są poglądy respondentów w badaniach:

- przeprowadzonych w Małopolsce – w 2011 r. na przemoc psychiczną wskazywało 89% badanych (którzy zadeklarowali, że znają przynajmniej jedną rodzinę, w której dochodzi do przemocy), a w 2019 r. – 72,6% respondentów (którzy znali przypadki przemocy w rodzinie). Natomiast na przemoc fizyczną zwracało uwagę 82,4% respondentów w 2011 r. i 80,7% badanych w 2019 r. Kolejnym rodzajem przemocy była przemoc ekonomiczna – zauważała ją w znanych sobie przypadkach przemocy w rodzinie porównywalna grupa respondentów w jednym i drugim badaniu (w 2011 r. – 35,5%, a w 2019 r. – 36,3%). Stosunkowo najrzadziej spotykanym rodzajem przemocy była przemoc seksualna. Jednak wyniki badania z 2019 r. wskazują na zwiększenie się skali tego rodzaju przemocy – w 2011 r. 8,8% respondentów zauważało tego rodzaju przemoc w znanych sobie rodzinach, w których dochodzi do przemocy, a w 2019 r. – 18,4%⁹⁵;
- w „Ogólnopolskiej diagnozie zjawiska przemocy w rodzinie” z 2019 r. respondenci wskazywali, iż najczęściej spotykali rodziny, w których dochodzi do przemocy psychicznej – 54% badanych zna w swoim otoczeniu, bądź słyszała o takich rodzinach. Po 25% badanych znało rodziny w których dochodziło do przemocy fizycznej, bądź ekonomicznej.

⁹⁴ UMWP, *Badanie zjawiska przemocy w rodzinie w zakresie procedur związanych z realizacją Niebieskich Kart*, Kraków 2022, s. 91.

⁹⁵ Na podstawie „Przemoc w rodzinie w opinii Małopolan” z 2011 r. oraz badania „Kondycja społeczno-gospodarcza rodzin w województwach podkarpackim i małopolskim, ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska depopulacji” z 2019 r.

Natomiast jedynie 4% respondentów spotkało się z rodzinami, w których doszło do przemocy seksualnej.

Według statystyk policyjnych przytaczanych w raporcie „Przeciwdziałanie Przemocy w Rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza i monitoring z lat 2017-2020” w 2020 r. zjawisko przemocy w rodzinie dotyczyło częściej środowiska wiejskiego niż miejskiego. W latach 2017 – 2019 ulegała zwiększeniu różnica w występowaniu tego zjawiska na wsi i w mieście (w 2017 r. było to 13 p. p., w 2018 r. – 18 p. p., a w 2019 r. – 21 p. p.). Natomiast w 2020 r. różnica ta nieco zmalała – do 17,7 p. p. Statystyki małopolskie znajdują potwierdzenie w raporcie „Ogólnopolska diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie” z 2016 r., w której czytamy, że do „doświadczania przemocy w rodzinie najczęściej przyznają się badani z miast mających 20-100 tys. mieszkańców (61%), a najrzadziej ci z miast powyżej 500 tys. mieszkańców (49%). Wśród mieszkańców wsi wskaźnik ten wynosi 56%.”⁹⁶

Jak wynika z analiz MUW w Krakowie osobami stosującymi przemoc są głównie mężczyźni – odsetek tej grupy w będących sprawcami przemocy wynosi ok. 90,7% (w 2019 r. – 91,3%, w 2016 r. – 91,3%, a w 2014 r. – 92,7%). Wśród stosujących przemoc domową osoby będące pod wpływem alkoholu stanowiły (za raportem MUW w Krakowie) w 2020 r. 47% (podobnie jak rok wcześniej). W ostatnich latach zauważalne jest zmniejszenie tego zjawiska (od 2016 r. – mniej o 312 osób, a od 2014 r. – mniej o 855 osób).⁹⁷

W wyniku uruchomienia procedur „Niebieskie Karty” pomocą zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych (dawniej grup roboczych) w 2020 r. (na podstawie danych publikowanych w raporcie MUW w Krakowie) w Małopolsce objęto 6 616 rodzin (o 498 mniej niż w 2019 r., o 901 mniej niż w 2016 r., i o 1 069 mniej niż w 2014 r.).

W 2020 r. (zgodnie z danymi raportu MUW w Krakowie) zakończono 3 370 procedur „Niebieskie Karty” w wyniku ustania przemocy domowej i uzasadnionego przypuszczenia o zaprzestaniu jej dalszego stosowania (w 2019 r. – więcej o 152 formularze, a 2016 r. –

⁹⁶ Kantar, *Ogólnopolska diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie*, Warszawa 2016, s. 55.

⁹⁷ MUW w Krakowie, *Przeciwdziałanie Przemocy w Rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza i monitoring z lat 2017-2020*, Kraków 2021 r., s. 9.

więcej o 570), z czego wszczęto ponownie 226 procedur (o 83 mniej niż w 2019 r.). Natomiast 1 051 procedur zostało zakończonych w wyniku rozstrzygnięcia o braku zasadności podejmowania działań, czyli diagnoz gminnych zespołów interdyscyplinarnych wykluczających występowanie zjawiska przemocy domowej mimo zgłoszenia podejrzenia jego występowania (w 2016 r. – 276 formularzy). Należy dodać, iż w wyniku ponownego wszczęcia postępowania uruchomiono 62 procedury (o 17 mniej niż w 2019 r.).

Wsparcie dla osób uwięzanych w przemoc domową

W województwie małopolskim w sektorze pomocy społecznej i jej otoczenia do dyspozycji osób uwięzanych w przemoc domową było:

- ✓ **42 punkty konsultacji, informacji i wsparcia oraz 42 inne punkty, z których skorzystało 4 730 osób (dane za 2020 r.).**
- ✓ **Ogólnodostępne telefony dla osób doświadczających przemocy działały w 147 gminach (dane za 2020 r.).**
- ✓ **Miejsca schronienia dla osób doświadczających przemocy domowej w 2020 r. były zapewnione przez 57 gmin.**
- ✓ **W 2020 r. programy psychologiczno-terapeutyczne dla osób stosujących przemoc były opracowane i realizowane w 8 gminach (podobnie jak w latach 2018 i 2019).**
- ✓ **W 2021 r. programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc domową były realizowane w 14 małopolskich powiatach i w 2 miastach na prawach powiatów (podobnie jak w latach poprzednich).**

Stan pandemii i jego efekty społeczne oraz kryzys uchodźczy uwiaryściły potrzebę uruchamiania skuteczniejszych kanałów docierania do osób uwięzanych w przemoc domową.

W kontekście zasobów dostępnych dla osób uwięzanych w przemoc domową trzeba wskazać wsparcie świadczone przez ośrodki interwencji kryzysowej, zespoły czy punkty interwencji kryzysowej oraz gminy.

Wśród podmiotów zaangażowanych w przeciwdziałanie przemocy domowej są instytucje sektora pomocy społecznej, a także instytucje wymiaru sprawiedliwości (policja,

sądy, prokuratura), oświatowe (szkoły, poradnie psychologiczno-pedagogiczne) oraz służby zdrowia. W województwie małopolskim w sektorze pomocy społecznej i jej otoczenia do dyspozycji osób uwikłanych w przemoc domową były:

- Zespoły interdyscyplinarne (ZI) w 181 z 182 gmin (dane za rok 2020). W składzie wszystkich z nich znajdowali się przedstawiciele Policji. Do większości zespołów byli także powoływani: przedstawiciele oświaty, ochrony zdrowia, pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych oraz kuratorzy sądowi. Według raportu MUW w Krakowie w 2020 r. zasiadali oni w ZI odpowiednio w: 180, 177, 176, 175 i 165 gminach. Od ubiegłego roku liczba gmin, w których w ZI zasiadali przedstawiciele poszczególnych instytucji wzrosła niemal we wszystkich przypadkach – natomiast spadek o 5 gmin odnotowano w kontekście przedstawicieli pomocy społecznej zasiadających w ZI. W 87 gminach w pracach zespołów interdyscyplinarnych brali udział przedstawiciele organizacji pozarządowych (raportowano o 1 gminę więcej niż w 2019 r. i o 9 więcej niż w 2018 r. oraz o 14 więcej od 2014 r.). Prokuratorzy wchodzili w skład jedynie kilku zespołów interdyscyplinarnych (5 gmin, podobnie jak w poprzednim roku, w 2018 r. – 7, a w 2014 r. - 3). Ponadto przedstawiciele innych niż wymienione podmiotów zasiadali w ZI w 171 gminach (wzrost o 6 gmin od 2019 r., o 71 więcej niż 2018 r. i o 97 gmin więcej niż w 2014 r.);
- 42 punkty konsultacji, informacji i wsparcia oraz 42 „inne miejsca udzielania pomocy” (dane za 2020 r. na podstawie opracowania „Przeciwdziałanie Przemocy w Rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza i monitoring z lat 2017-2020”). „W zdecydowanej większości gmin punkt lub inne miejsce udzielania pomocy, funkcjonuje więcej niż 1 raz w tygodniu. W dużej liczbie gmin pomoc dostępna jest także poza godzinami pracy ops, często przez kilka dni w tygodniu.”⁹⁸ Z punktów lub innych miejsc udzielania pomocy skorzystało w 2020 r. łącznie 4 730 osób (o ponad 1,7 tys. mniej niż w 2019 r., prawie 2,7 tys. osób mniej niż w 2016 r., o niemal 2,5 tys. osób mniej niż w 2014 r.);
- W 2020 r. w 147 gminach działały ogólnodostępne telefony dla osób doświadczających przemocy (dane z raportu MUW w Krakowie za 2020 r.), o 3 mniej niż w 2019 r., o 1 więcej niż w 2016 r. i o 2 więcej niż w 2014 r. W 120 gminach (o 26 więcej niż w 2019 r., 35 więcej niż w 2016 r. i o 62 więcej niż w 2014 r.) działały one również poza godzinami pracy OPS, a

⁹⁸ MUW w Krakowie, *Przeciwdziałanie Przemocy w Rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza i monitoring z lat 2017-2020*, Kraków 2021 r., s. 23.

w 23 gminach (o 12 gmin mniej niż w 2019 r. i o 6 mniej niż w 2016 r.) takie wsparcie było całodobowe;

- Oferta dotycząca miejsc schronienia dla osób doświadczających przemocy domowej: w 2020 r. 57 gmin zapewniało osobom doświadczającym przemocy w rodzinie schronienie w postaci „mieszkań chronionych, lokali socjalnych, bądź zawartych formalnych umów z ośrodkami interwencji kryzysowej, bądź inną gminą dla zapewnienia miejsc schronienia”.⁹⁹ Jednocześnie: „ok. 60 gmin w kolejnych latach posiadało procedurę postępowania w przypadku konieczności zapewnienia miejsca schronienia osobom doświadczającym przemocy”¹⁰⁰, a „20 gmin w każdym roku (w 2020, 2019 i 2017, a 22 gminy w 2018 roku – posiadało uregulowania prawne (przepisy prawa miejscowego, regulaminy, itp.) umożliwiające osobom dotkniętym przemocą otrzymanie w pierwszej kolejności mieszkań socjalnych (Zadanie 2.3.9. w KPPPwR).

Żadna z gmin nie deklaruje posiadania miejsc/ośrodków readaptacji dla osób stosujących przemoc (w tym dla opuszczających zakłady karne)”¹⁰¹;

- programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc domową: w 2021 r. według sprawozdania Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w 14 małopolskich powiatach i w 2 miastach na prawach powiatów funkcjonowały takie programy (podobnie jak w latach poprzednich). Łącznie objęto nimi 191 osób (o 25 osób mniej niż w 2020 r. i o 116 osób mniej niż w 2014 r.). W „Badaniu zjawiska przemocy w rodzinie w zakresie procedur związanych z realizacją Niebieskich Kart” z 2021 r. możemy natomiast przeczytać interpretację, że w kontekście ostatnich lat „liczba orzeczeń kierujących sprawców przemocy do uczestnictwa w programach korekcyjno-edukacyjnych nie wzrasta pomimo tego, że jest to jedno z najbardziej skutecznych rozwiązań w pracy z osobami podejrzanymi o stosowanie przemocy w rodzinie. Taka sytuacja ma co najmniej dwie przyczyny – wynika przede wszystkim z niechęci osób, które mogą być objęte tym instrumentem do zaangażowania się w działania edukacyjne, a także stosunkowo niskiego poziomu wiedzy sędziów o funkcjonowaniu takiego narzędzia”¹⁰²;
- programy psychologiczno-terapeutyczne dla osób stosujących przemoc: według raportu MUW w Krakowie „programy psychologiczno-terapeutyczne dla osób stosujących

⁹⁹ Op. cit., s.32.

¹⁰⁰ Op. cit., s.23

¹⁰¹ Op. cit., s.32-33

¹⁰² Op. cit., s.9

przemoc opracowało i realizowało w 2020 roku 8 gmin – podobnie jak w latach 2018 i 2019, jednakże znacząco spadała liczba uczestniczących osób: z 91 w 2018, poprzez 70 w 2019 – do 40 w roku 2020. Małe zainteresowanie opracowaniem i realizacją programu wynika głównie z przypisania w KPPPwR realizacji tego zadania gminom, przy braku ścieżki finansowania z budżetu państwa.”¹⁰³

Za raportem „Przeciwdziałanie Przemocy w Rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza i monitoring z lat 2017-2020” należy również podkreślić, że:

- „Nadal pozostaje – już pewna stała – grupa powiatów, którym nie udaje się dokonać rekrutacji osób stosujących przemoc pozwalającej na uruchomienie programu. Niski poziom orzekania przez tamtejsze sądy rejonowe zobowiązań sprawców do udziału w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych utrwała w środowisku niską motywację do zmian u sprawców oraz obniżanie się sprawczości służb pracujących z rodzinami dotkniętymi przemocą.”¹⁰⁴
- „Działania skierowane do osób stosujących przemoc winny w większym stopniu opierać się o współpracę z przedstawicielami służb interwencyjnych (policji) i wymiaru sprawiedliwości, a w szczególności być wynikiem częstszego wykorzystywania przepisów prawa karnego dot. stosowania środków izolacyjnych i karnych, w tym zobowiązań do uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych. Przykłady dobrej współpracy służb lokalnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie z prokuratorami, sędziami i kuratorami wskazują na duże znaczenie w motywowaniu sprawców przemocy do zmian w ich funkcjonowaniu w rodzinie, a przede wszystkim stanowią podstawę do budowania poczucia bezpieczeństwa osób doświadczających przemocy. Brak zobowiązań ustanowionych przez instytucje wymiaru sprawiedliwości wobec osób stosujących przemoc powoduje zmniejszanie się liczby uczestników programów korekcyjno-edukacyjnych i budowanie się/utrwalanie poczucia bezkarności tych osób za stosowanie przemocy oraz bezsilności służb i instytucji systemu przeciwdziałania przemocy w związku z niepodejmowaniem współpracy przez te osoby.”¹⁰⁵

¹⁰³ Op. cit., s. 28.

¹⁰⁴ Op. cit., s. 38.

¹⁰⁵ Op. cit., s. 49.

Znajomość instytucji, do których można się skierować w celu uzyskania wsparcia, może być kluczowa dla podjęcia decyzji o poinformowaniu odpowiednich służb o trudnej sytuacji (własnej lub innej osoby). Tymczasem poziom znajomości instytucji zaangażowanych w przeciwdziałanie przemocy domowej i ich kompetencji wśród Małopolan (jak dowodzą badania) jest ciągle niewystarczający:

- wyniki regionalnego badania z 2011 r. „Przemoc w rodzinie w opinii Małopolan” wskazywały, że blisko 74% osób uważało, że w sytuacjach występowania przemocy domowej pomoc świadczą poradnie psychologiczno-pedagogiczne. Nieco mniej, bo 69% respondentów wskazało, że w sytuacji przemocy domowej pomoc świadczą poradnie terapii uzależnień. Kolejne miejsca zajmowała Policja (64%) i sąd (63%), a nieco rzadziej: szkoła (59%), prokuratura (52%) oraz organizacje pozarządowe (51%). Do najstabilniej kojarzonych z działaniami podejmowanymi w przypadku zaistnienia przemocy domowej i jednocześnie najmniej rozpoznawalnych instytucji i organizacji należały: poradnie życia rodzinnego (46,9%), komisje rozwiązywania problemów alkoholowych i powiatowe centra pomocy rodzinie (po 44,5%). Jeszcze rzadziej do instytucji pomagającej w sytuacjach przemocy zaliczane były ośrodki zdrowia (43%), a najrzadziej – ośrodki interwencji kryzysowej (33,1%).;
- według „Ogólnopolskiej diagnozy zjawiska przemocy w rodzinie” z 2019 r. „Policja najczęściej była angażowana, gdy dochodziło do przemocy fizycznej (51%), a także psychicznej (44%) i seksualnej (42%), zdecydowanie rzadziej natomiast w przypadkach przemocy ekonomicznej (27%).” W związku z przemocą domową respondenci rzadziej szukali pomocy u psychologa, terapeuty (41% – w przypadku przemocy seksualnej, 30% – przemocy psychicznej, 28% – przemocy ekonomicznej, 20% – przemocy fizycznej); w ośrodku pomocy społecznej (20% – w przypadku przemocy ekonomicznej, 18% – przemocy psychicznej, 13% – przemocy fizycznej, 7% – przemocy seksualnej); u prawnika (20% – w przypadku przemocy ekonomicznej, 16% – seksualnej, 11% – psychicznej, 10% – przemocy fizycznej). Stosunkowo rzadko respondenci zwracali się o pomoc do ośrodka interwencji kryzysowej (13% – w przypadku przemocy ekonomicznej, 6% – przemocy psychicznej, 6% – przemocy fizycznej); do lekarza lub w placówki ochrony zdrowia (9% – w przypadku przemocy fizycznej, 7% – przemocy psychicznej, 6% – przemocy ekonomicznej); do powiatowego centrum pomocy rodzinie (6% – w przypadku przemocy psychicznej, 5%

– przemocy fizycznej, 4% – przemocy ekonomicznej) czy też szkoły lub świetlice (6% – w przypadku przemocy fizycznej, 4% – przemocy ekonomicznej, 4% – przemocy psychicznej). Stosunkowo rzadko respondenci korzystali także z telefonu zaufania (po 6% w przypadku przemocy psychicznej i seksualnej, a po 2% w przypadku przemocy ekonomicznej czy fizycznej).

POPRAWA SKUTECZNOŚCI, JAKOŚCI I EFEKTYWNOŚCI USŁUG SPOŁECZNYCH, W TYM SYSTEMOWE ROZWIĄZANIA DLA ZAPEWNIENIA ADEKWATNYCH DO POTRZEB KADR POMOCY I INTEGRACJI SPOŁECZNEJ¹⁰⁶

W Małopolsce w 2021 r.:

- ✓ **W ośrodkach pomocy społecznej było zatrudnionych 4 786 osób.**
- ✓ **W powiatowych centrach pomocy rodzinie zatrudniano 521 pracowników.**
- ✓ **Największą grupą pracowników jednostek pomocowych są pracownicy domów pomocy społecznej (5 998 osób).**
- ✓ **W jednostkach wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, prowadzonych przez samorządy lub na ich zlecenie, zatrudniano 1 721 osób (w tym: 879 pracowników w placówkach wsparcia dziennego, 806 pracowników w placówkach opiekuńczo – wychowawczych i 36 pracowników w ośrodkach adopcyjnych).**
- ✓ **W ośrodkach wsparcia zatrudnionych było 1 381 pracowników (w tym: w środowiskowych domach samopomocy – 943 osoby, w dziennych domach pomocy - 316, w klubach samopomocy – 90, w schroniskach dla osób bezdomnych – 32, w ośrodkach interwencji kryzysowej - 146 pracowników).**
- ✓ **Ośrodki interwencji kryzysowej zatrudniały 146 osób.**
- ✓ **W jednostkach zatrudnienia socjalnego pracowało 320 osób (w tym w klubach integracji społecznej – 233 osoby, a w centrach integracji społecznej – 87 pracowników).**

Kompetencje kadry jednostek pomocowych to jeden z ważniejszych czynników wpływających na poziom usług i rozwój instrumentów wsparcia mieszkańców, a jej liczebność związana jest z charakterem świadczonych usług, dostępnością do danej usługi, liczbą jednostek itp. Pośród analizowanych danych, największą grupę pracowników jednostek pomocowych stanowią osoby zatrudnione w domach pomocy społecznej, następną

¹⁰⁶ Dane o kadrze OPS, PCPR, OIK, klubach samopomocy i schroniskach dla osób bezdomnych – Dane ROPS, Sprawozdanie MRPIPS-06 I-XII 2021 r., Dane o POW i koordynatorach rodzinnej pieczy zastępczej – Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej za okres od 2021-07-01 do 2021-12-31, dane o asystentach rodziny - Sprawozdanie rzeczowo-finansowe z wykonania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej za okres od 2021-07-01 do 2021-12-31, dane o pracownikach OAO - ROPS w Krakowie, dane o CIS i KIS - Sprawozdania Klubu i Centrum Integracji

pracownicy ośrodków pomocy społecznej, a trzecią pod względem liczby pracowników grupą są kadry systemu pieczy zastępczej. W 2021 r. w publicznych jednostkach pomocy społecznej w Małopolsce zatrudnionych było:

- w 182 ośrodkach pomocy społecznej (w każdej gminie) 4 786 osób, w tym 3 569 pracowników realizujących zadania pomocy społecznej. W tym w ośrodkach pomocy społecznej należy wyszczególnić:
 - 1 679 pracowników socjalnych,
 - 283 asystentów rodziny;
- w 19 powiatowych centrach pomocy rodzinie (w każdym powiecie, bez miast na prawach powiatów) 521 pracowników, w tym 401 realizujących zadania pomocy społecznej. W tym w powiatowych centrach pomocy rodzinie należy wyszczególnić:
 - 59 pracowników socjalnych,
 - 101 koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej w powiatowych centrach pomocy rodzinie realizujących zadania określone ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej,
- w domach pomocy społecznej 5 998 pracowników¹⁰⁷,
- w ośrodkach wsparcia:
 - w środowiskowych domach samopomocy 943 osób,
 - w dziennych domach pomocy 316 pracowników,
 - w klubach samopomocy 90 pracowników,
 - w schroniskach dla osób bezdomnych 32 osoby,
- w ośrodkach interwencji kryzysowej 146 pracowników;
- w jednostkach wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, prowadzonych przez samorządy lub na ich zlecenie:
 - w placówkach wsparcia dziennego⁸⁷⁹ pracowników,
 - w placówkach opiekuńczo - wychowawczych⁸⁰⁶ pracowników,
 - w ośrodkach adopcyjnych³⁶ pracowników;
- w jednostkach zatrudnienia socjalnego w 2021 r. pracowało łącznie 320 pracowników, w tym:
 - w centrach integracji społecznej 87 pracowników,
 - w klubach integracji społecznej 233 pracowników;
- w warsztatach terapii zajęciowej 938 osób.

¹⁰⁷ Brak danych o pracownikach dwóch DPS działających poza samorządami.

Pracownicy socjalni

W Małopolsce w 2021 r.:

- ✓ **W ośrodkach pomocy społecznej było zatrudnionych 1 679 pracowników socjalnych.**
- ✓ **W 174 z 182 gmin było co najmniej 3 pracowników socjalnych w OPS (o 5 więcej niż w 2020 r. oraz o 23 mniej niż w 2019 r.).**
- ✓ **Na jednego pracownika socjalnego w OPS przypadało średnio 2 030 mieszkańców Małopolski oraz 30 rodzin/ środowisk.**
- ✓ **W powiatowych centrach pomocy rodzinie pracowało 57 pracowników socjalnych.**

W 2021 r. w małopolskich ośrodkach pomocy społecznej zatrudniano (według sprawozdania MRiPS-06) 1 679 pracowników socjalnych (o 5 więcej niż w roku 2020 oraz o 23 mniej niż w roku 2019). Wśród wskaźników ustawowych, wskaźnik dot. zatrudniania pracowników socjalnych proporcjonalnie do liczby ludności gminy (jeden pracownik na 2000 mieszkańców) wynosił w 2021 r. w Małopolsce 2 030 mieszkańców (w roku 2020 – 2 037 mieszkańców; w roku 2019 – 2 004). Jeżeli chodzi o kolejny wymóg ustawy dot. zatrudniania w ośrodkach pomocy społecznej nie mniej niż 3 pracowników socjalnych, to w 2021 r. w województwie spełniało go 174 ze 182 gmin. Wskaźnik zatrudnienia pracowników socjalnych w stosunku do liczby rodzin i osób samotnie gospodarujących objętych pracą socjalną (jeden pracownik socjalny zatrudniony w pełnym wymiarze czasu pracy na nie więcej niż 50 takich środowisk) wynosił 30.

Uśrednione dane dla regionu dotyczące „obciążenia” pracowników socjalnych, biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców przypadających na każdego z nich, nie odzwierciedlają sytuacji w poszczególnych jego częściach. Więcej niż założone w ustawie o pomocy społecznej 2 000 mieszkańców przypadało na 1 pracownika socjalnego w 2021 roku w 88 małopolskich gminach.

Wśród ogółu pracowników socjalnych zatrudnionych w małopolskich OPS (jak wynika z danych zebranych przez ROPS w Krakowie) specjalizacje I stopnia w zawodzie pracownika socjalnego posiadało 24% (408 osób, o 39 pracowników socjalnych mniej niż w 2020 r.), a specjalizację II stopnia – 6% (102 osób, o 38 mniej niż przed rokiem).

W 2022 roku w powiatowych centrach pomocy rodzinie zatrudniano (zgodnie z danymi ze sprawozdania MRPiPS-03) 57 pracowników socjalnych. Według danych z OZPS liczba pracowników socjalnych w powiatowych centrach pomocy rodzinie wahała się od 1 (PCPR: brzeski, dąbrowski, nowotarski i tatrzański) do 8 (PCPR powiatu krakowskiego).

Asystenci rodziny w Małopolsce

W Małopolsce w 2021 r.:

- ✓ W 172 ośrodkach pomocy społecznej było zatrudnionych 283 asystentów rodziny (1 asystent mniej niż przed rokiem oraz o 18 asystentów mniej niż w 2019 r.).
- ✓ Najczęściej gminy zatrudniały jednego asystenta na ośrodek pomocy społecznej (w 123 gminach).
- ✓ W 10 małopolskich gminach rodziny nie miały możliwości skorzystania ze wsparcia asystenta rodziny (podobnie, jak w poprzednim roku).
- ✓ Liczba asystentów rodziny w Małopolsce spadała po 2017 roku (z 322 w 2017 r. do 283 w 2021 r.). W 2021 r. było o 39 asystentów rodziny mniej niż 5 lat wcześniej.
- ✓ Jednocześnie przybywa rodzin będących pod ich opieką (w porównaniu do poprzedniego roku o 120 rodzin). W 2021 r. było to 3 292 rodzin, jeden asystent pracował przeciętnie z 12 rodzinami.

Wnioski Najwyższej Izby Kontroli z 2015 r. wciąż pozostają aktualne - poprawy wymaga system zatrudniania asystentów w gminach, gdyż dane pokazują, iż liczba asystentów rodziny w regionie jest zbyt mała w stosunku do szacowanych potrzeb takiej pomocy.

Porównując liczbę rodzin zakwalifikowanych do wsparcia z pomocy społecznej z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego do liczby rodzin objętych wsparciem asystentów rodziny w Małopolsce można szacować „lukę asystencką” na poziomie kilku tysięcy osób.

Usługa asystenta rodziny została wprowadzona ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej w 2012 roku. Zgodnie z ustawą, w przypadku gdy ośrodek pomocy

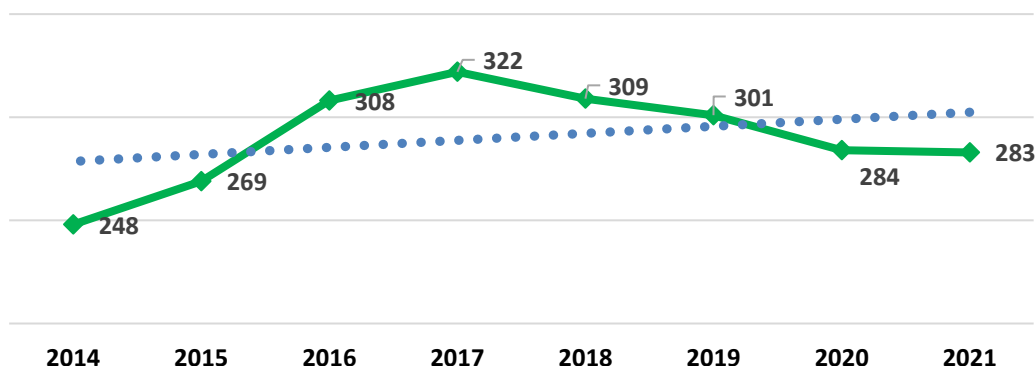
społecznej poweźmie informację o rodzinie przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, pracownik socjalny przeprowadza w tej rodzinie wywiad środowiskowy na zasadach określonych w ustawie o pomocy społecznej.

Po przeprowadzeniu wywiadu, pracownik socjalny dokonuje analizy sytuacji rodziny. Jeżeli z tej analizy wynika konieczność przydzielenia rodzinie asystenta rodziny, pracownik socjalny występuje do kierownika ośrodka pomocy społecznej z wnioskiem o jego przydzielenie.

Liczba rodzin, z którymi jeden asystent rodziny może w tym samym czasie prowadzić pracę jest uzależniona od stopnia trudności wykonywanych zadań, jednak nie może przekroczyć 15 rodzin.

Na dzień 31.12.2021 r. w województwie małopolskim (według Sprawozdania rzeczowo finansowego z wykonania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej) zatrudnionych było 283 asystentów rodziny (1 asystent mniej niż przed rokiem oraz o 18 mniej niż w roku 2019).

Wykres 25: Asystenci rodziny w Małopolsce w latach 2014-2021

Źródła: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie sprawozdań OZPS za lata 2014-2017 r. oraz Sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej 07-01 do 12-31 za lata 2018-2021.

172 małopolskie gminy zatrudniały od 1 do 28 asystentów (najwięcej w Krakowie – 28 asystentów rodziny). Najczęściej jednak gminy zatrudniały w OPS po jednym asystencie (123 gminy). W 10 gminach rodziny nie miały możliwości, w razie ewentualnej potrzeby, skorzystania ze wsparcia asystenta rodziny (podobnie jak w poprzednim roku).

Liczba asystentów rodziny w Małopolsce spada po 2017 roku: w 2017 r. w Małopolsce było 322 asystentów, natomiast w 2021 r. było ich 283 – czyli o 39 mniej w ciągu 5 lat.

W 2021 r. 3 292 rodziny pozostawały pod opieką asystentów rodziny (przypadało średnio 12 rodzin na jednego asystenta), mimo mniejszej liczby asystentów rodziny (o jednego asystenta mniej) więcej było rodzin będących pod ich opieką w porównaniu do zeszłego roku – o 120 rodzin więcej.

Jednocześnie w 2021 r. liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego wyniosła 6 545, co może dawać kilkutyśięczną lukę pomiędzy otrzymującymi pomoc od asystentów rodziny, a jej potencjalnie potrzebującymi, zakładając, że w przesłance korzystania z pomocy społecznej „bezradność w sprawach opiekuńczo wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego” wykazywane są wyłącznie rodziny z dziećmi (co można wywnioskować z układu sprawozdania). Ponadto, jak wynika ze sprawozdania MRIPS-03 w roku 2021¹⁰⁸ ze wsparcia z systemu pomocy społecznej skorzystało prawie 18,5 tys. rodzin z dziećmi i prawie 79,5 tys. osób w tych rodzinach.

Problemy z zatrudnianiem i pracą asystentów rodziny, a także ową „lukę asystencką” opisuje „Podsumowanie wyników kontroli NIK” z 2015 r. W Informacji o wynikach kontroli „Funkcjonowanie asystentów rodziny w świetle ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej” czytamy:

„W ocenie NIK, asystentura rodziny może być przydatnym i skutecznym instrumentem w działaniach wspierających rodziny z trudnościami opiekuńczo-wychowawczymi.

Warunkiem jest jednak poprawa organizacji pracy i finansowania zadań wykonywanych przez asystentów. Zbyt optymistyczne były zwłaszcza założenia co do trzyletniego okresu, w którym proces wdrażania instytucji asystenta będzie wspierany ze środków budżetu państwa.

W latach 2012-2014, w których zatrudnianie asystentów miało charakter fakultatywny¹⁰⁹, poziom finansowania umożliwił przyznanie w skontrolowanych gminach asysty jedynie około

¹⁰⁸ Analiza oparta o sprawozdanie MRIPS-03 za I-XII 2021 r., Dział 4 „TYPY RODZIN OBJĘTYCH POMOCĄ SPOŁECZNĄ”. Obejmuje on łącznie osoby lub rodziny objęte pomocą społeczną wykazane w dziale 2 w wierszu 1 – „Świadczenia przyznane w ramach zadań zleconych i zadań własnych OGÓŁEM” i w wierszu 7 – „w tym: wyłącznie w postaci pracy socjalnej”.

¹⁰⁹ Począwszy od 1 stycznia 2015 r. gminy mają obowiązek zatrudniania asystentów rodziny.

25% rodzin, które w ocenie OPS kwalifikowały się do udzielenia im wsparcia przez asystentów. Równocześnie odnotowano zmniejszenie się liczby takich rodzin o 17%, a liczba dzieci przekazanych do pieczy zastępczej o 42%, przy 39% skuteczności pracy asystentów mierzonej odsetkiem rodzin, z którymi zakończono współpracę w wyniku osiągnięcia założonych celów. Niezapewnienie płynnego finansowania, głównie z powodu braku pewności otrzymania środków z resortowego programu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, skutkowało wstrzymywaniem się przez OPS z zatrudnianiem asystentów, a także destabilizowało tę kadrę. W połowie z objętych kontrolą OPS przynajmniej raz w badanym okresie miały miejsce na tym stanowisku co najmniej dwie zmiany w ciągu roku. Dezorganizująco i w sposób zniechęcający asystentów do kontynuowania pracy wpływały też praktyki dyktowane pozornymi oszczędnościami. Ponad połowa OPS nie refundowała asystentom kosztów dojazdu do rodzin objętych wsparciem, czy też rozmów telefonicznych, a 1/4 nie finansowała niezbędnych szkoleń. Przenoszenie tych wydatków na asystentów obniżało ich wynagrodzenia, które i tak było niższe o 1/4 od otrzymywanego przeciętnie przez pracowników socjalnych. Ustawowe przedłużenie do 2017 r. możliwości dofinansowania ich zatrudnienia ze środków programu¹¹⁰ tworzy lepsze podstawy dla funkcjonowania asystentury, a poprawi je usprawnienie procedur rozdysponowania środków. NIK zwraca też uwagę, że poza środkami budżetu państwa i własnymi gmin, źródłem alternatywnego finansowania działalności asystentów mogą być też środki unijne. Jednym z dobrych przykładów jest gmina Miękinia. Z tego źródła uzyskała w latach 2012-2014 (do września) 240 tys. zł. Umożliwiło to uzyskanie skuteczności pracy asystentów, mierzonej odsetkiem rodzin, z którymi zakończono współpracę w wyniku osiągnięcia celów, na wysokim poziomie 85%. Angażowani byli oni wprawdzie w relatywnie niewielkim wymiarze czasu pracy, ale każdy z nich pracował z jedną rodziną¹¹¹.

¹¹⁰ Do końca 2017 r. – na podstawie art. 247 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

¹¹¹ NIK, Funkcjonowanie asystentów rodziny w świetle ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, 2015, s. 9, <https://www.nik.gov.pl/kontrole/P/14/048/KPS/>

Koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej w Małopolsce

W Małopolsce w 2021 r.:

- ✓ W powiatowych centrach pomocy rodzinie było 101 koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej (o 7 więcej niż przed rokiem oraz o 22 więcej niż w 2019 r.).
- ✓ Małopolskie powiaty są istotnie różnicowane w kontekście liczby koordynatorów pieczy zastępczej (od 20 w Krakowie i 14 w powiecie nowotarskim do 1 koordynatora w powiatach: gorlickim i nowosądeckim i braku takiego pracownika w powiecie myślenickim).
- ✓ W latach 2014-2021 w województwie poprawie uległa proporcja pomiędzy liczbą koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, a liczbą rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka (średnio z 37 w 2014 r. do 20 rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka w 2021 r. względem 1 zatrudnionego asystenta). Jednak zmiana ta wynika również z niekorzystnego zjawiska spadku liczby rodzin zastępczych.

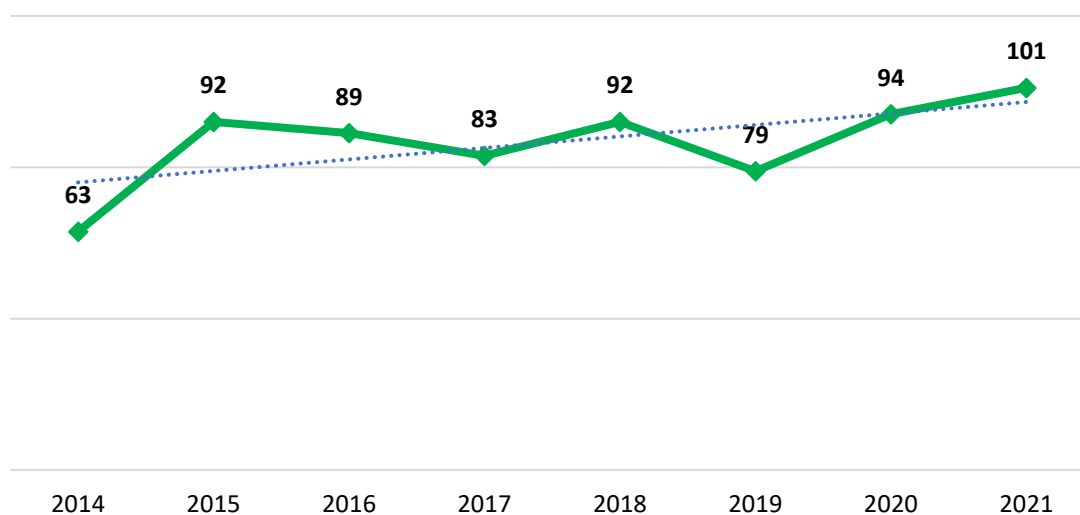
Rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka obejmuje się, na ich wniosek, opieką koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej. Koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej wyznacza organizator rodzinnej pieczy zastępczej, po zasięgnięciu opinii odpowiednio rodziny zastępczej lub prowadzącego rodzinny dom dziecka. Do jego zadań należy w szczególności:

- udzielanie pomocy rodzinom zastępczym i prowadzącym rodzinne domy dziecka w realizacji zadań wynikających z pieczy zastępczej,
- przygotowanie, we współpracy z odpowiednią rodziną zastępczą lub prowadzącym rodzinny dom dziecka oraz asystentem rodziny, a w przypadku gdy rodzinie dziecka nie został przydzielony asystent rodziny – we współpracy z podmiotem organizującym pracę z rodziną, planu pomocy dziecku,
- pomoc rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka w nawiązaniu wzajemnego kontaktu; 96 Art. 77, Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej 125,
- zapewnianie rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka dostępu do specjalistycznej pomocy dla dzieci, w tym psychologicznej, reedukacyjnej i rehabilitacyjnej,

- zgłaszanie do ośrodków adopcyjnych informacji o dzieciach z uregulowaną sytuacją prawną, w celu poszukiwania dla nich rodzin przysposabiających,
- udzielanie wsparcia pełnoletnim wychowankom rodzinnych form pieczy zastępczej,
- przedstawianie corocznego sprawozdania z efektów pracy organizatorowi rodzinnej pieczy zastępczej.

Koordinator rodzinnej pieczy zastępczej nie może mieć jednocześnie pod opieką więcej niż 15 rodzin zastępczych lub rodzinnych domów dziecka.

Wykres 26: Liczba koordinatorów rodzinnej pieczy zastępczej w Małopolsce w latach 2014-2021

Źródła: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie sprawozdań OZPS za lata 2014-2017 r. oraz Sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej 07-01 do 12-31 za lata 2018-2021

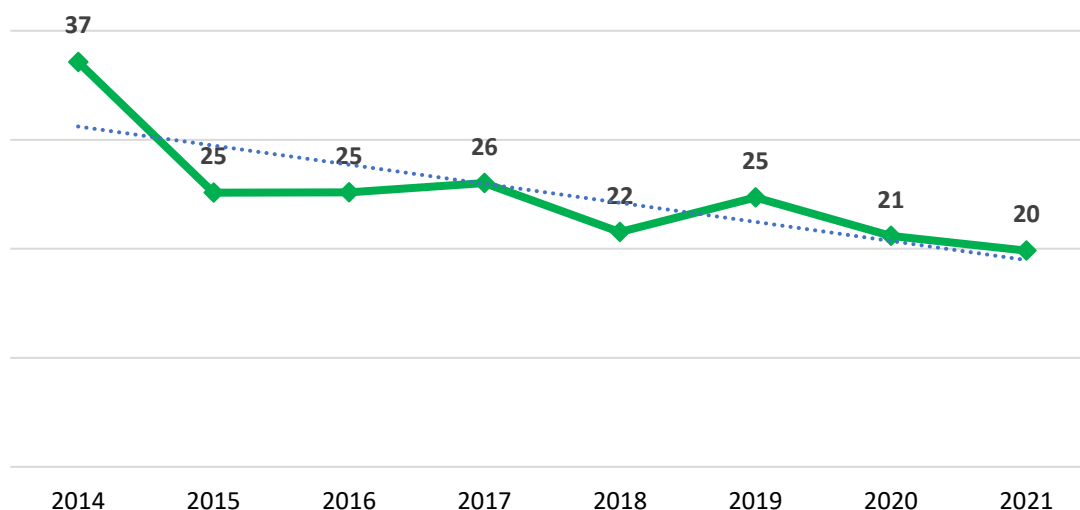
W 2021 r. w Małopolsce było 101 koordinatorów pieczy zastępczej. W latach 2015-2021 ich liczba wahała się, ale generalnie pozostawała na zbliżonym poziomie przy nieznacznej tendencji wzrostowej (oraz po znacznym wzroście w latach 2014-2015).

W 2021 r. małopolskie powiaty zatrudniały od 1 do 20 koordinatorów rodzinnej pieczy zastępczej (najwięcej w Krakowie – 20 i powiecie nowotarskim -14). Najmniej takich osób było zatrudnionych w powiatach gorlickim i nowosądeckim – po 1 osobie. Natomiast nie zatrudniano koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej w powiecie myślenickim.

Najczęściej powiaty zatrudniały po 2 lub po 4 koordinatorów (po 5 powiatów

w każdym z wymienionych przypadków). Na podstawie danych można stwierdzić, że pomiędzy małopolskimi powiatami obserwuje się dużą różnicę w liczbie koordynatorów pieczy zastępczej.

Wykres 27: Średnia liczba rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka w przeliczeniu na 1 koordynatora pieczy zastępczej w Małopolsce w latach 2014-2021

Źródła: Opracowanie – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie sprawozdań OZPS za lata 2014-2017 r. oraz Sprawozdań rzeczowo-finansowych z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej 07-01 do 12-31 za lata 2018-2021

W tym samym czasie w województwie poprawie uległa proporcja pomiędzy liczbą koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, a liczbą rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka. W 2021 r. 1 koordynatorowi w województwie odpowiadało 20 rodzin i rodzinnych domów dziecka (najniższe wskazanie w analizowanym okresie). Największą zmianę odnotowano pomiędzy rokiem 2014 a 2015, kiedy wskaźnik spadł z 37 na 25 rodzin i RDD. W kolejnych latach generalnie można odnotować pozytywną zmianę tej proporcji. Należy jednak odnotować, że poprawa w latach 2014-2021 analizowanej relacji wynika również z niekorzystnego zjawiska spadku w Małopolsce liczby osób podejmujących się roli rodzica zastępczego.

Doskonalenie kompetencji członków zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych

W Małopolsce w latach 2020/2021:

- ✓ Procedury pomocy rodzinom doświadczającym przemocy nie były powszechnie kojarzone w środowiskach lokalnych jako dziaania interdyscyplinarne – diagnozuje się potrzebę dalszego rozwijania działań edukacyjno-informacyjnych ukierunkowanych na przedstawicieli podmiotów zobowiązanych do działań ustawowych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.
- ✓ Raporty i badania wskazały na trudności i uchybienia w sposobach funkcjonowała części małopolskich zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych. Uchybienia obejmowały:
 - braki w formalnych zapisach np. brak porozumień/ aktualizacji porozumień ze wszystkimi instytucjami, oświadczeń o zachowaniu poufności, niewystarczające dokumentowanie działań,
 - niewłaściwą realizację ustalonych procesów i schematów działania np. niepełny skład grup roboczych, nieprawidłowa organizacja spotkań, brak interdyscyplinarnej diagnozy osoby/ rodziny objętej procedurą.
- ✓ W 2020 r. w 181 gminach oraz we wszystkich powiatach opracowano programy przeciwdziałania przemocy w rodzinie i programy ochrony ofiar przemocy w rodzinie. Raporty wskazują jednak na problemy gmin i powiatów w przygotowaniu części diagnostycznej programów oraz na dalszym etapie w odniesieniu do monitorowania oraz ewaluacji programów.
- ✓ Jednocześnie badania wskazują na kompleksowe zapotrzebowanie jednostek samorządu terytorialnego w zakresie dostępu do: baz informacji, dodatkowych wytycznych, specjalistów ds. tworzenie programów, dodatkowych źródeł dofinansowania diagnoz i analiz itp.
- ✓ W 2020 r. gminy najczęściej oferowały osobom dotkniętym przemocą domową poradnictwo socjalne (160 gmin), psychologiczne (149 gmin) i prawne (112 gmin). Natomiast zdecydowanie mniejsza liczba gmin oferowała poradnictwo rodzinne (tylko 66 gmin) i medyczne (28 gmin).

- ✓ **Należy rozwijać współpracę z organizacjami pozarządowymi – tylko niespełna 47% małopolskich gmin podjęło współpracę z organizacjami pozarządowymi w zakresie pomocy osobom doświadczającym przemocy.**
- ✓ **W 2021 r. członkowie grup roboczych i zespołów interdyscyplinarnych deklarowali w badaniu duże zainteresowanie szkoleniami wpływającymi na skuteczność realizacji zadań zespołów i grup, najczęściej w kontekście superrewizji i szkoleń tematycznych.**
- ✓ **Jednocześnie gminy borykają się z trudnościami finansowania specjalistycznych form wsparcia dlatego kluczowe jest zapewnienie oferty darmowych szkoleń dla członków zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych.**
- ✓ **W 2021 r. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie w ramach „Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie” zrealizował superwizje dla członków zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych, szkolenia specjalistyczne dla członków zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych oraz dla przedstawicieli instytucji zaangażowanych w realizację działań w ramach procedury „Niebieskie Karty”.**

Raport „Przeciwdziałanie Przemocy w Rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza i monitoring z lat 2017-2020” Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie (MUW), pokazuje że charakter działalności zespołów interdyscyplinarnych (ZI) i grup roboczych (dawniej grup roboczych - GR) w regionie, w poszczególnych społecznościach lokalnych, nie jest wypełni zrozumiały:

„Współpraca członków zespołów, a zwłaszcza grup roboczych powoływanych do bezpośredniej pracy z rodziną – w przeważającej mierze oparta jest o przedstawicieli ośrodków pomocy społecznej, policji, oświaty.”¹¹²

Jednocześnie:

„Prowadzenie procedury pomocy rodzinom doświadczającym przemocy nadal kojarzone jest w środowiskach lokalnych głównie, jako zadanie ośrodków pomocy społecznej. Konieczne jest kontynuowanie działań edukacyjno-informacyjnych oraz szkoleniowych wobec przedstawicieli podmiotów zobowiązanych do działań ustawowych w zakresie

¹¹² MUW w Krakowie, Przeciwdziałanie Przemocy w Rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza i monitoring z lat 2017-2020, 2021, s. 18

przeciwdziałania przemocy w rodzinie w celu eliminowania nieprawidłowych stereotypów oraz zwiększenia zakresu wiedzy i kompetencji.”¹¹³

Przytoczony raport wskazuje także na inne ważne zagadnienia pozwalające zdiagnozować i w konsekwencji poprawić działanie analizowanych podmiotów. Po pierwsze wskazuje na problemy wynikające z braku formalnego doprecyzowania sposobów działania ZI i grup roboczych w poszczególnych gminach:

- „brak porozumień/aktualizacji porozumień ze wszystkimi instytucjami, których przedstawiciele wchodzi w skład zespołu, co utrudniało współpracę i egzekwowanie postanowień, oraz
- brak w zawieranych porozumieniach zapisów pozwalających/ułatwiających egzekwowanie jego postanowień i zadań wyznaczanych w ramach prac zespołu,
- brak stosownych oświadczeń o zachowaniu poufności, podpisanych przez wszystkich członków zespołu oraz osoby uczestniczące w posiedzeniach grup roboczych,
- niewystarczające dokumentowanie działań lub niepodejmowanie działań wyznaczonych do realizacji dla członków zespołu interdyscyplinarnego w ramach zadań ustawowych, zgodnie z art. 9b ust. 2 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, tj.:
 - diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie – nie tylko na poziomie gminy, ale także w indywidualnych przypadkach rodzin objętych pomocą w ramach procedury „Niebieskie Karty”;
 - podejmowanie działań w środowisku zagrożonym przemocą w rodzinie, mających na celu przeciwdziałanie temu zjawisku;
 - inicjowanie interwencji w środowisku dotkniętym przemocą w rodzinie;
 - rozpowszechnianie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia pomocy w środowisku lokalnym.”¹¹⁴

Po drugie raport MUW w Krakowie wskazuje na uchybienia przejawiające się w lokalnych praktykach poszczególnych ZI i grup roboczych (niewłaściwych sposobach działania nie dających się sprowadzić do braku stosownych formalnych zapisów dotyczących podejmowanych procedur):

¹¹³ Op. Cit., s. 48

¹¹⁴ Op. Cit., s.20

- „niewłaściwy, niepełny skład grup roboczych (np. brak przedstawiciela oświaty, w przypadku, gdy w rodzinie dotkniętej przemocą jest małoletnie dziecko, przedstawiciela Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, w przypadku stwierdzenia/podejrzenia występowania w rodzinie problemów alkoholowych). Występujące często problemy związane z niepełnym składem grup roboczych wynikają z stałej nieobecności niektórych przedstawicieli podmiotów (niechęcią, odmową udziału, brakiem czasu, itp.) – oświaty, ochrony zdrowia, sądu i prokuratury,
- nieprawidłowa organizacja spotkań grup roboczych z członkami rodziny objętej procedurą (terminy i miejsca spotkań stwarzają ryzyko kontaktu osoby doznającej przemocy z osobą podejrzaną o jej stosowanie),
- nieprawidłowa realizacja procedury „Niebieskie Karty” – w tym opisywane już powyżej: brak wielozakresowej, interdyscyplinarnej diagnozy osoby/rodziny objętej procedurą (zwłaszcza małoletnich dzieci), brak opracowywania planów pomocy dla wszystkich członków rodziny objętej procedurą, a co za tym idzie podejmowanie działań nieadekwatnych, niedostosowanych do sytuacji, potrzeb danej rodziny, brak dokumentowania działań prowadzonych w ramach procedury – monitorowania sytuacji, efektów podejmowanych przez członków rodziny i członków grupy roboczej działań. Zaobserwowanym podczas czynności kontrolnych problemem jest zmniejszająca się motywacja (możliwość?) do współpracy między przedstawicielami poszczególnych podmiotów, powoływanych do grup roboczych.”¹¹⁵

Wiele wniosków przedstawionych w raporcie MUW w Krakowie znajduje odzwierciedlenie w konkluzjach badania Małopolskiego Obserwatorium Rozwoju Regionalnego z 2021 r.:

- „Praca zespołów interdyscyplinarnych oraz grup roboczych nie jest równomiernie podzielona pomiędzy przedstawicieli zasiadających w nich instytucji. Największe obciążenie dotyczy pracowników ośrodków pomocy społecznej. Cięży na nich większość obowiązków związanych z organizacją funkcjonowania ZI oraz GR (włącznie z wyznaczaniem spotkań grup, organizacją wsparcia dla członków rodziny, która doświadcza przemocy, organizacją szkoleń etc.) oraz zadań przypisanych do gminy między innymi przygotowanie programu przeciwdziałania przemocy). Nierównomierny podział

¹¹⁵Op. Cit., s.21

obowiązków pomiędzy przedstawicieli ZI oraz GR powoduje, że zaangażowanie w pracę tych grup jest niskie, co przekłada się na trudność w realizacji powierzonych zadań.”¹¹⁶

- „W ramach ZI oraz GR pojawia się szereg problemów utrudniających ich sprawne funkcjonowanie, a co za tym idzie świadczenie pomocy poszkodowanym członkom rodzin. Najczęstszą trudnością z jaką spotykają się przedstawiciele ZI, to brak narzędzi umożliwiających podejmowanie skutecznych działań, np. brak możliwości wydawania rozstrzygnięć o charakterze obligatoryjnym, zobowiązującym. Problem ten bezpośrednio powiązany jest z inną barierą – brakiem współpracy ze strony osób objętych procedurą „Niebieskie Karty”. Osoby z rodzin doświadczających przemocy nie stawiają się na posiedzeniach GR, a nie funkcjonują rozwiązanie prawne, które osoby te mogłyby do takiego stawiennictwa przymusić. Pracownicy GR są bezradni wobec takich problemów. Osoby pracujące w ZI oraz GR są bardzo obciążone podstawowymi obowiązkami zawodowymi. W tym kontekście problematyczny jest dla nich zarówno zbyt krótki czas, jaki mogą poświęcić na pracę w ZI oraz GR, jak również zbyt wiele spraw prowadzonych jednocześnie. Natłok obowiązków w połączeniu z krótkim terminem przewidzianym na ich realizację wywołuje presję, a w efekcie dużych przeciążeń, przyczynia się do szybszego wypalenia zawodowego.”¹¹⁷
- Problemy utrudniające sprawne funkcjonowanie ZI czy GR związane są m. in. z absencją członków tych grup. Z badania MORR z 2021 r. wynika, że taka sytuacja miała miejsce w przypadku 72% gmin. Problem absencji dotyczył przede wszystkim pracowników oświaty, Policji, służby zdrowia oraz przedstawicieli sądownictwa. Najczęstszą przyczyną absencji był nadmiar obowiązków służbowych. Często wymieniano także brak czasu oraz brak gratyfikacji za pracę w GR.¹¹⁸
- W 2020 r. w 181 ze 182 gmin i we wszystkich 19 powiatach (podobnie jak rok wcześniej) były opracowane programy przeciwdziałania przemocy w rodzinie i programy ochrony ofiar przemocy w rodzinie. W raporcie MUW w Krakowie „Przeciwdziałanie Przemocy w Rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza i monitoring z lat 2017-2020” stwierdzono, iż w 2020 r. w „opracowanych programach zauważa się dążenie do konkretyzacji celów i działań lokalnych podmiotów systemu przeciwdziałania przemocy

¹¹⁶ UMWM, Badanie zjawiska przemocy w rodzinie w zakresie procedur związanych z realizacją Niebieskich Kart, 2022, s. 8.

¹¹⁷ Op. Cit., s.8

¹¹⁸ Op. Cit., s.5-58

rodzinie i ich zgodność z dokumentami strategicznymi gminy, jednakże nadal – w części kontrolowanych jednostek – stwierdzono (...) brak części diagnostycznej (...); brak określenia celów głównych i szczegółowych; (...) brak części programowej i harmonogramów działań: sposobów (metodyki) i terminów realizacji (doprecyzowania ram czasowych, częstotliwości podejmowania działań), wskazania osób/podmiotów koordynujących realizację programu oraz odpowiedzialnych za realizację (wykonawców); (...) brak zapisów określających sposób monitorowania i ewaluacji programu”¹¹⁹.

W tym kontekście należy uwzględnić raport MORR z 2021 r. „Badania zjawiska przemocy w rodzinie w zakresie procedur związanych z realizacją Niebieskich Kart”, który doprecyzowuje tę diagnozę:

„Dokumenty tego typu, ze względu na złożoność zjawisk jakich dotyczą, są trudne do sporządzenia i bardzo pracochłonne. Tymczasem przygotowanie ich nierzadko cedowane jest na pojedynczego pracownika, który niejednokrotnie nie posiada odpowiednich kompetencji merytorycznych pozwalających mu na prawidłowe/pełne opracowanie diagnozy do programu. Dużą trudność sprawia również monitorowanie oraz ewaluacja już funkcjonującego programu.”¹²⁰

Dodatkowo w opinii respondentów przeprowadzonego badania CAWI: „największą trudność przy opracowaniu programu sprawia przygotowanie jego diagnozy (...). Na tego rodzaju problemy wskazywała niemal połowa przewodniczących ZI (47%). Niektórzy dołączali do odpowiedzi dodatkowe wskazania dotyczące trudności pojawiających się w związku z koniecznością przygotowania systemu ewaluacji oraz rzadziej monitoringu. (...) Kolejne trudności wysoko plasujące się pod względem wskazań dotyczyły braku czasu (18%) oraz braku zaangażowania innych członków zespołu interdyscyplinarnego (14%). Jedynie 9% przewodniczących ZI wskazało, że nie ma żadnych trudności przy opracowywaniu programu.”¹²¹

¹¹⁹ MUW w Krakowie, *Przeciwdziałanie Przemocy w Rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza i monitoring z lat 2017-2020*, 2021, s. 30

¹²⁰ UMWM, *Badanie zjawiska przemocy w rodzinie w zakresie procedur związanych z realizacją Niebieskich Kart*, 2022, s.9

¹²¹ Op. Cit., s.58

Pomimo problemów jedynie około „7% gmin w całości zleciło przygotowanie programu zewnętrznej firmie lub ekspertowi, a 12% posiłkowało się ich wiedzą.”¹²² (...) Gminy często posiłkują się wykorzystywaniem do pomocy na etapie przygotowania diagnozy do programu instytucji/firm/ekspertów – 18%, zdecydowanie rzadziej korzystają z ich usług na etapach: przygotowania propozycji finansowania, opracowania systemu monitorowania oraz ewaluacji programu – 12%.”¹²³

Warto podjąć działania wspierające gminy w procesie przygotowywania programów przeciwdziałania przemocy domowej i ochrony osób doznających przemocy domowej. W przywoływanym badaniu MORR z 2021 r. respondenci wskazali na oczekiwane usprawnienia w zakresie przygotowywania programów:

- „wsparcie w dostępie do informacji oraz danych (od różnych instytucji), które umożliwiłoby wykorzystanie ich w diagnozie do programu;
- przygotowanie wzoru (szablonu) programu, który byłby zbiorem wytycznych (mapą drogową) dla przygotowujących program (...);
- zabezpieczenie wsparcia specjalistów ds. programowania, którzy byłiby do dyspozycji gmin w trakcie przygotowania programu (bez konieczności dodatkowego ich finansowania przez gminę);
- wymuszenie zaangażowania wszystkich instytucji z ZI w prace na rzecz przygotowania programu poprzez zaprojektowanie i wdrożenie mechanizmów międzyinstytucjonalnej współpracy;
- stworzenia rozwiązań, które w sytuacji zlecenia prac przygotowania programu (lub jego części) umożliwią współfinansowanie przedsięwzięcia przez pozostałe instytucje występujące w ZI.”¹²⁴

Jak wynika ze „Sprawozdania z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie za okres I-XII 2021 r.” w Małopolsce przygotowano 86 gminnych diagnoz zjawiska przemocy w rodzinie (o 10 mniej niż w 2020 r., o 12 mniej niż w 2019 r., o 1 mniej niż w 2016 r. i o 2 mniej niż w 2014 r.) i 9 powiatowych diagnoz zjawiska przemocy w rodzinie (o 1 więcej niż w 2020 r., o 1 mniej niż w 2016 r. i w 2014 r.). W tym samym czasie

¹²² Op. Cit., s.55

¹²³ Op. Cit., s.55

¹²⁴ Op. Cit., s.59

sporządzono jedynie 19 corocznych raportów i analiz czynników sprzyjających i utrudniających skuteczną pomoc osobom dotkniętym przemocą w rodzinie (w tym 18 gminnych i 1 powiatowy).

W raporcie MUW w Krakowie „Przeciwdziałanie Przemocy w Rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza i monitoring z lat 2017-2020” wskazano również na wąską bazę źródłową tych diagnoz, ponieważ są one oparte: „tylko i wyłącznie o dane jednostki organizacyjnej pomocy społecznej (ewentualnie policji)”¹²⁵.

Jak pokazują dane z raportu MUW w Krakowie, w 2020 r. 47 gmin prowadziło badania skuteczności pomocy udzielanej rodzinom dotkniętym przemocą (podobnie jak przed rokiem, oraz o 2 więcej niż w 2018 r.). Natomiast 21 gmin (o 2 mniej niż w 2019 r., o 1 mniej niż w 2018 r.) opracowało raporty i analizy czynników sprzyjających i utrudniających skuteczną pomoc osobom doświadczającym przemocy.

„To zadanie, określone w KPPPwR jako obowiązujące od 2014 roku, jest nadal w małym stopniu realizowane zarówno przez gminy, jak i powiaty. W pewnym stopniu dane – wskaźniki mogące określać wpływ na skuteczność działań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie - zawarte są w diagnozach umieszczonych w gminnych programach przeciwdziałania przemocy w rodzinie i ochrony ofiar przemocy w rodzinie, jednakże mają one głównie charakter ogólny i dotyczą programów kilkuletnich.”¹²⁶

W kontekście przeciwdziałania przemocy domowej w 2020 r. gminy podjęły następujące działania informacyjno – edukacyjne:

- „lokalne kampanie społeczne zorganizowało 43 gminy (o 7 gmin mniej niż w 2019 r.);
- spotkania informacyjno-edukacyjne dla społeczności lokalnej przeprowadziło 43 gminy (o 46 mniej niż w 2019 r.);
- materiały o tematyce przemocy (m. in. plakaty, ulotki, broszury, informatory) rozdysponowały 142 gminy (o 10 mniej niż w 2019 r.);
- strony internetowe zawierające treści dotyczące zjawiska przemocy w rodzinie i jego przeciwdziałaniu działały w 162 gminach (o 1 mniej niż w 2019 r.);

¹²⁵ MUW w Krakowie, Przeciwdziałanie Przemocy w Rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza i monitoring z lat 2017-2020, 2021 r., s. 29.

¹²⁶ Op. Cit., s.35-36

- współpracę w zakresie pomocy osobom doświadczającym przemocy z kościołami, organizacjami wyznaniowymi podjęły 41 gminy, a z organizacjami pozarządowymi i rządowymi – 85 gmin”.

Gminy oferowały osobom dotkniętym przemocą domową najczęściej poradnictwo socjalne (160 gmin, o 12 jednostek mniej w porównaniu do 2019 r.). Pozostałe rodzaje poradnictwa były świadczone rzadziej. Poradnictwo psychologiczne było dostępne w 149 gminach (o 6 więcej niż w 2019 r.), natomiast poradnictwo prawne w 112 gminach (o 7 mniej niż w 2019 r.). Poradnictwo rodzinne oferowało jedynie 66 gminach (podobnie jak przed rokiem), zawodowe w 34 gminach (o 4 więcej niż w 2019 r.), a medyczne a 28 gminach (w o 1 gminie więcej niż w poprzednim roku).

Zapytani w ramach „Badania zjawiska przemocy w rodzinie w zakresie procedur związanych z realizacją Niebieskich Kart” członkowie małopolskich zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych, w większości deklaruowali odpowiednie przygotowanie merytoryczne: „większość respondentów (...) przed przystąpieniem do prac ZI/GR uczestniczyła w specjalistycznym szkoleniu z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.”¹²⁷ Pomimo tego, że na etapie wstępnym osoby włączane w skład ZI lub GR przechodzą proces szkoleń, zakres tych kompetencji musi być wciąż rozwijany.¹²⁸ Dlatego w trakcie pracy „nowi członkowie, jak i długoletni pracownicy stale uczestniczą w różnych formach podnoszenia kompetencji.”¹²⁹

Zarazem podnoszenie i wyrównywanie kompetencji kadr jest szczególnie istotne w kontekście zauważalnej rotacji osób wchodzących w skład zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych: „latach 2020–2021 w 84% zespołów działających na terenie Małopolski dochodziło do zmian personalnych. (...) W 91% przypadków, dokonywana zmiana dotyczyła wymiany członka zespołu, 17% respondentów wskazało, iż zmiana w składzie osobowym wynikała z faktu włączenia nowej instytucji w prace zespołu, a w 9% przypadków jedna z instytucji rezygnowała ze współpracy z zespołem.”¹³⁰

¹²⁷ UMWM, Badanie zjawiska przemocy w rodzinie w zakresie procedur związanych z realizacją Niebieskich Kart, 2022, s. 72.

¹²⁸ Op. Cit., s.9

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ UMWM, Badanie zjawiska przemocy w rodzinie w zakresie procedur związanych z realizacją Niebieskich Kart, 2022, s. 22-23.

Największe zapotrzebowanie wśród członków zarówno grup roboczych, jak i zespołów interdyscyplinarnych deklarowano w kontekście:

- superwizji (57% respondentów badania CAWI i 77% uczestników IDI wybrało tę formę wsparcia);
- podnoszenia kwalifikacji poprzez krótkie jednodniowe, trwające 8 godzin szkolenia (56% respondentów badania CAWI i 60% uczestników IDI).¹³¹

W raporcie MORR z 2021 r. czytamy również, że utrzymuje się: „duże zapotrzebowanie na szkolenia podnoszące umiejętności praktyczne uczestników, oparte o aktywne formy przekazu: ćwiczenia, warsztaty zastosowania procedur interwencji, budowania i realizacji planów pomocy, w tym szczególnie dla rodzin o specyficznych cechach, np. z niepełnosprawnościami, sprzężonymi zaburzeniami, a także prowadzenia monitoringu oraz oceny efektów realizacji planów pomocy (...). Mniejszym zainteresowaniem cieszą się szkolenia, w których dominują treści merytoryczne mające podstawowy, teoretyczny charakter, a zwłaszcza prowadzone przez osoby bez doświadczenia w pracy z osobami/rodzinami dotkniętymi zjawiskiem przemocy rodzinie czy osobami stosującymi przemoc.”¹³²

Ponadto raport wskazuje, że wszystkie obszary tematyczne wskazane w wytycznych Ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie były w polu zainteresowania przynajmniej 40% badanych¹³³:

- we wszystkich badanych grupach tematyka przemocy wobec dziecka była na pierwszym (średnio 94% członków ZI i grup roboczych) lub drugim miejscu (61% przewodniczących ZI) wśród tematów wymagających doskonalenia;
- potrzebę pogłębiania wiedzy w zakresie prawnych aspektów przeciwdziałania przemocy w rodzinie deklarowało większość przedstawicieli grup wchodzących w skład ZI / grup roboczych (średnio 89% - najmniejsza wśród przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości oraz przewodniczących ZI – 59%);

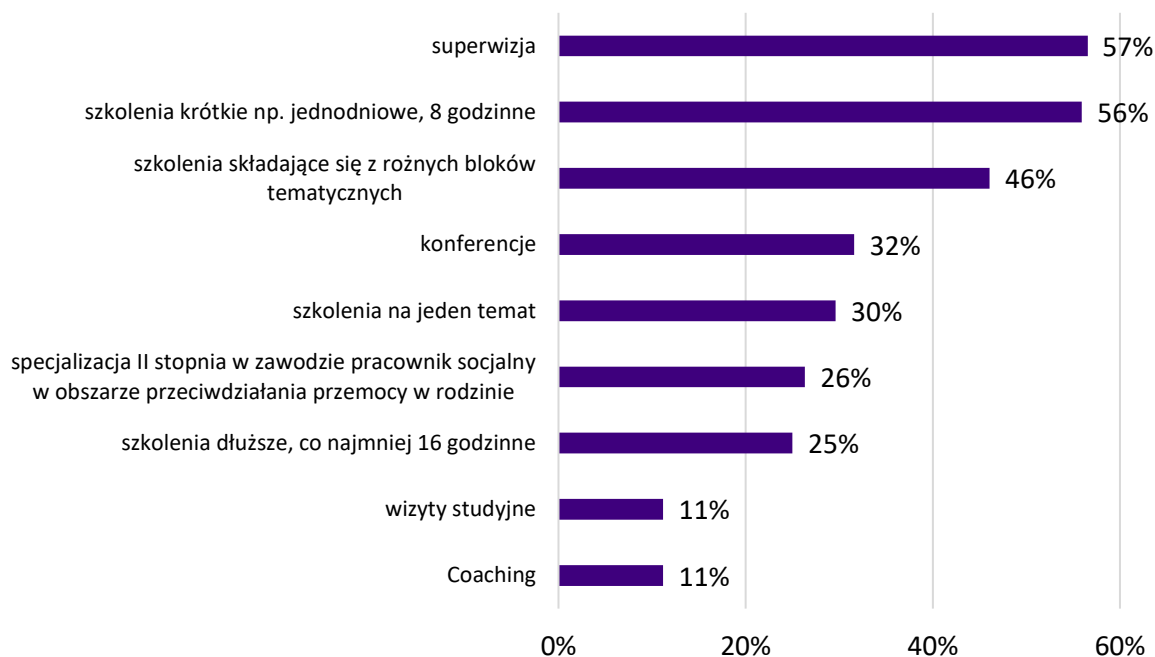
¹³¹ Op. Cit., s.77-78

¹³² MUW w Krakowie, Przeciwdziałanie Przemocy w Rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza i monitoring z lat 2017-2020, 2021 r., s. 42.

¹³³ UMWM, Badanie zjawiska przemocy w rodzinie w zakresie procedur związanych z realizacją Niebieskich Kart, 2022, s. 83-84.

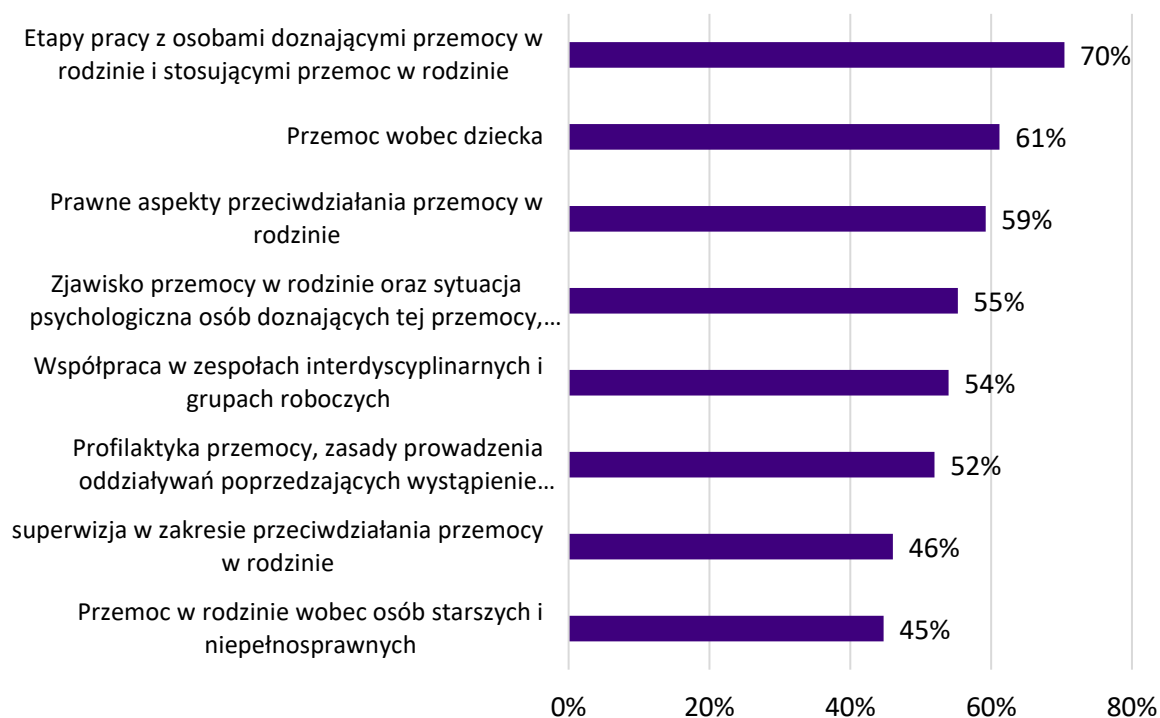
- w zakresie zagadnień związanych z etapami pracy z osobami doświadczającymi przemocy w rodzinie i stosującymi przemoc w rodzinie wykazali duże zainteresowanie przewodniczący ZI (70%) oraz członkowie ZI i grup roboczych (średnio 57%, najmniejsze zainteresowanie wśród przedstawicieli organizacjami pozarządowymi i służby zdrowia);
- na potrzebę pogłębienia wiedzy w zakresie zjawiska przemocy w rodzinie oraz kondycji psychologicznej osób doświadczających tej przemocy, zachowania osób stosujących przemoc w rodzinie i możliwości pomocy zwróciło uwagę średnio 71% członków ZI i grup roboczych (w tym wszyscy reprezentanci policji i ośrodków pomocy społecznej, a także prawie wszyscy przedstawiciele oświaty i służby zdrowia) oraz 55% przewodniczących ZI.

Wykres 28: Preferowana forma podnoszenia kompetencji członków zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych (podstawie ankiety CAWI)

Źródło: Opracowanie Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Departament Zrównoważonego Rozwoju, UMWM.

Wykres 29: Tematyka jakiej powinny dotyczyć szkolenia prowadzone w zakresie podnoszenia kompetencji członków zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych (podstawie ankiety CAWI)

Źródło: Opracowanie Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego, Departament Zrównoważonego Rozwoju, UMWM.

Dla specjalistów zajmujących się problematyką przemocy dostępna „jest zarówno oferta bezpłatnych, jak i płatnych szkoleń. Dużą rolę w ofercie edukacyjnej odgrywają ośrodki pomocy społecznej. Z jednej strony odpowiadają one za przekazywanie informacji o darmowych szkoleniach organizowanych przez instytucje regionalne, z drugiej są bardzo aktywne w samodzielnym organizowaniu szkoleń, w których mogą brać udział wszyscy przedstawiciele instytucji oddelegowanych do prac w ZI oraz GR.”¹³⁴

Ważnym kontekstem w odniesieniu do oferty szkoleniowej jest wniosek zawarty w raporcie „Przeciwdziałanie Przemocy w Rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza i monitoring z lat 2017-2020”: „[g]miny nieustannie borykają się z trudnościami finansowania specjalistycznych form wsparcia, głównie z powodu niezrozumienia takich potrzeb przez osoby decydujące o wydatkowaniu środków. (...)”¹³⁵

¹³⁴ Op. Cit., s.9

¹³⁵ MUW w Krakowie, Przeciwdziałanie Przemocy w Rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza i monitoring z lat 2017-2020, 2021 r., s. 41.

Podsumowując, powyższe raporty wskazują na duże zapotrzebowanie na profesjonalne i darmowe szkolenia. Na to zapotrzebowanie odpowiadają m. in. szkolenia realizowane przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie w ramach Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.¹³⁶ W 2021 r. przeprowadzono:

- 240 godzin superwizji dla 161 członków zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych. Uczestnikami superwizji byli: przedstawiciele komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, pracownicy socjalni, pedagodzy, policjanci, kuratorzy sądowi, pielęgniarki, przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz przedstawiciele innych podmiotów zaangażowanych w przeciwdziałanie przemocy w rodzinie;
- 240 godzin szkoleń specjalistycznych dla 166 członków zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych. Uczestnikami szkoleń specjalistycznych byli: przedstawiciele komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, pracownicy socjalni, pedagodzy, policjanci, kuratorzy sądowi, pielęgniarki, przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz przedstawiciele innych podmiotów zaangażowanych w przeciwdziałanie przemocy w rodzinie;
- 168 godzin szkoleń, w których uczestniczyło 252 przedstawicieli instytucji zaangażowanych w realizację działań w ramach procedury „Niebieskie Karty”, w tym: przedstawiciele komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, pracownicy socjalni, psychologowie, policjanci, pedagodzy, asystenci rodziny, kuratorzy sądowi, terapeuci, lekarze, pielęgniarki oraz przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz przedstawiciele innych podmiotów zaangażowanych w przeciwdziałanie przemocy w rodzinie.

Ponadto w 2021 r. ROPS w Krakowie zorganizował dwudniową konferencję poświęconą m.in. problematyce przeciwdziałania przemocy w rodzinie pt. „Usługi społeczne przyszłości – jak budować skuteczny system wsparcia”.

¹³⁶ Dane ROPS w Krakowie.

BIBLIOGRAFIA

- 1) Biuro Prewencji KGP, *Informacja dotycząca realizacji przez Policję procedury „Niebieskie Karty” w 2021 r.*, Warszawa 2022
- 2) Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, *Prawa mieszkańców domów pomocy społecznej. Jak wspólnie zadbać o godne życie osób starszych, chorych i z niepełnosprawnościami*, Warszawa 2017
- 3) Bryx M., Sobieraj J., Metelski D., Rudzka I., *Buying vs. Renting a Home in View of Young Adults in Poland*, „Land”, 2021, 10(11)
- 4) Ćwirynkało K., Bartnikowska K., *Odkrywanie przez rodziców adopcyjnych i zastępczych odmienności dziecka wynikającej z niepełnosprawności. Studium fenomenograficzne*, „Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej”, 2017, nr. 19
- 5) Główny Urząd Statystyczny, *Budżety gospodarstw domowych w 2020 r.*, Warszawa 2021
- 6) Główny Urząd Statystyczny, *Stan zdrowia ludności Polski w roku 2019*, Warszawa 2021
- 7) Herudzińska M., *Nieformalni opiekunowie osób starszych – doświadczenia uczucia oraz ich potrzeby związane z pełnioną rolą*, „Rocznik Lubuski”, 2020, t. 46, cz. 2, 2020
- 8) Kantar, *Ogólnopolska diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie*, 2019
- 9) Lis P., *Wspólnie czy indywidualnie? Na własność czy wynajem? Wszystkim czy wybranym? Dylematy współczesnej polskiej polityki mieszkaniowej*, „Studia BAS”, 2021, 2(66)
- 10) Liszcz K., *Dzieci matek pijących alkohol w ciąży – dziecko z FASD w rodzinie – biologicznej, zastępczej, adopcyjnej lub w domu dziecka*, Warszawa 2015
- 11) Małopolski Urząd Wojewódzki, *Obwieszczenie Wojewody Małopolskiego z dnia 17 grudnia 2021 r. w sprawie Wojewódzkiego Planu Transformacji województwa małopolskiego na lata 2022-2026*, Kraków 2021
- 12) Małopolski Urząd Wojewódzki w Krakowie, *Przeciwdziałanie Przemocy w Rodzinie w Województwie Małopolskim. Diagnoza i monitoring z lat 2017-2020*, Kraków 2021
- 13) Najwyższa Izba Kontroli, *Działania administracji publicznej na rzecz zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych gospodarstw domowych o niskich dochodach*, Warszawa 2019
- 14) Najwyższa Izba Kontroli, *Funkcjonowanie asystentów rodziny w świetle ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*, Warszawa 2015
- 15) Najwyższa Izba Kontroli, *Funkcjonowanie programu Mieszkanie Plus*, Warszawa 2022

- 16) Najwyższa Izba Kontroli, *Pomoc w usamodzielnianiu się pełnoletnich wychowanków pieczy zastępczej*, Warszawa 2014
- 17) Najwyższa Izba Kontroli, *Wykorzystanie przez gminy zadań z zakresu gospodarki mieszkaniowej*, Warszawa 2019
- 18) Najwyższa Izba Kontroli, *Zapewnienie opiekunom osób niesamodzielnych wsparcia wychowawczego*, Warszawa 2022
- 19) Rachel W., Datka W., Zyss T., Zięba A., *Wpływ sprawowania długotrwałej opieki na stan zdrowia opiekunów pacjentów z otępieniem w chorobie Alzheimera*, „Przegląd Lekarski”, 2014, 71(12)
- 20) Rada Unii Europejskiej, *Zalecenia Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Tekst mający znaczenie dla EOG)*, Bruksela 2018
- 21) Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie, *Badanie potencjału jednostek samorządu terytorialnego z woj. małopolskiego w zakresie rozwoju usług społecznych w środowiskach lokalnych w obszarach związanych z niezależnym życiem osób dorosłych. Raport końcowy*, Kraków 2023
- 22) Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie, *Ocena zasobów pomocy społecznej województwa małopolskiego za rok 2021*, Kraków 2022
- 23) Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie, *Przemoc w rodzinie w opinii Małopolan*, Kraków 2011
- 24) Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie, *Rekomendacje do włączenia oferty ośrodków interwencji kryzysowej w kompleksową, interdyscyplinarną ścieżkę wsparcia osób z zaburzeniami psychicznymi*, Kraków 2016
- 25) Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie, *Rekomendacje do prowadzenia placówek wsparcia dziennego na terenie Małopolski*, Kraków 2019
- 26) Rosochacka-Gmitrzak M., Raclaw M., *Opieka nad zależnymi osobami starszymi w rodzinie: ryzyko i ambiwalencja*, „Studiach Socjologiczne”, 2015, 2(217)
- 27) Szadura-Urbańska E., Olech P., red., *Najpierw Mieszkanie – rekomendacje wdrażania*, Wrocław 2022
- 28) Szarfenberg R., Szarfenberg A., *Podsumowanie pilotażowego wdrożenia modelu Społecznej Agencji Najmu (HomeLab Warsaw – HLW)*, Warszawa 2020

- 29) Skiepmo M., Brągoszewska J., *Zaburzenia psychiczne u dzieci adoptowanych*, „Psychiatria i Psychologia Kliniczna” 2009, 9 (3)
- 30) Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, *Badanie opinii mieszkańców Małopolski 2020. Edycja 11*, Kraków 2021
- 31) Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, *Badanie zjawiska przemocy w rodzinie w zakresie procedur związanych z realizacją Niebieskich Kart*, Kraków 2022
- 32) Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, *Małopolski Program Profilaktyki i Przeciwdziałania Uzależnieniom, w tym uzależnieniom behawioralnym na lata 2022-2026*, Kraków 2021
- 33) Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, *Sprawozdanie za 2021 rok z realizacji Małopolskiego Programu Ochrony Zdrowia Psychicznego na lata 2017-2022*, Kraków 2022
- 34) Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, *Kondycja społeczno-gospodarcza rodzin w województwach podkarpackim i małopolskim, ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska depopulacji. Raport końcowy dla województwa małopolskiego*, Rzeszów – Kraków 2019
- 35) Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, *Raport ekspercki*, Rzeszów – Kraków 2019
- 36) Urząd Statystyczny w Krakowie, *Żłobki i kluby dziecięce w województwie małopolskim w 2021 r.*, Kraków 2022
- 37) Urząd Statystyczny w Krakowie, *Świadczenia z pomocy społecznej wypłacane obywatelom Ukrainy w województwie małopolskim w okresie od 1–3 kwartału 2022 r.*, Kraków 2023

SPIS INFOGRAFIK

Infografika 1: Czy na co dzień nieodpłatnie opiekuje się Pan/i osobą starszą lub niepełnosprawną, tzn. czy dostarcza Pan/i tej osobie regularnego i trwałego wsparcia oraz asysty przy czynnościach dnia codziennego (%) (n=3002).....	35
--	----

SPIS MAP

Mapa 1: Rozmieszczenie żłobków i klubów dziecięcych w Małopolsce w roku 2021.....	19
Mapa 2: Placówki wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży (prowadzone lub zlecane przez małopolskie gminy i powiaty) w 2021 r.	24
Mapa 3: Placówki wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży dofinansowane z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020, stan wdrażania na koniec 2021 r.....	25
Mapa 4: Szacowane zmiany w dostępie Małopolan do usług społecznych w 2019 r. z uwzględnieniem interwencji RPO WM 2014-2020 – publiczne i niepubliczne placówki wsparcia dziennego	26
Mapa 5: Centra wsparcia opiekunów nieformalnych/ faktycznych osób niesamodzielnych dofinansowane z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020, stan wdrażania na koniec 2021 r.	42
Mapa 6: Dostęp Małopolan do ośrodków interwencji kryzysowej z uwzględnieniem Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020 r., stan na koniec 2021 r.	45
Mapa 7: Liczba osób z zaburzeniami psychicznymi (bez uzależnień) leczonych ambulatoryjnie w 2021 r.	48
Mapa 8: Dostęp do specjalistycznego wsparcia rodzin w województwie małopolskim w 2021 r. – obszar społeczny i zdrowotny	49
Mapa 9: Mieszkania chronione prowadzone przez gminy i powiaty w Małopolsce w 2021 r.....	52
Mapa 10: Odsetek dzieci i młodzieży spoza powiatu w małopolskich placówkach opiekuńczo-wychowawczych w danym powiecie bez POW typu rodzinnego w 2021 r.	68
Mapa 11: Intensywność pieczy zastępczej w Małopolsce w 2021 r. – dzieci „własne i obce”	70
Mapa 12: Rodziny zastępcze oraz rodzinne domy dziecka w Małopolsce w 2021 r.....	73
Mapa 13: Rodziny zastępcze zawodowe specjalistyczne w Małopolsce w 2021 r.....	75
Mapa 14: Wiek rodziców zastępczych w małopolskich rodzinach zastępczych pełniących funkcję pogotowia rodzinnego i rodzinnych domach dziecka z początkiem 2022 r.....	77
Mapa 15: Placówki opiekuńczo-wychowawcze w Małopolsce w 2021 r.....	81
Mapa 16: Placówki opiekuńczo-wychowawcze typu specjalistyczno-terapeutycznego w Małopolsce w 2021 r.	83

SPIS TABEL

Tabela 1: Wskaźnik intensywności pieczy zastępczej. Najniższe wskazania w województwie małopolskim w latach 2016-2019 – dzieci „własne i obce”	71
Tabela 2: Wskaźnik intensywności pieczy zastępczej. Najwyższe wskazania w województwie małopolskim w latach 2016-2019 – dzieci „własne i obce”	71

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1: Najczęstsze powody umieszczenia dzieci w rodzinnej pieczy zastępczej (rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka) w Małopolsce w 2021 r.	15
Wykres 2: Najczęstsze powody umieszczenia dzieci w instytucjonalnej pieczy zastępczej (POW) w Małopolsce w 2021 r.	15
Wykres 3: Żłobki, oddziały żłobkowe i kluby dziecięce w Małopolsce w latach 2014-2021.*	18
Wykres 4: Status na rynku pracy beneficjentów przed przystąpieniem do projektu „Małopolska Niania 2.0” w latach 2018-2020	21
Wykres 5: Spadek liczby osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w Małopolsce w latach 2012-2021.....	30
Wykres 6: Dynamika zmian w latach 2012-2021 – rodziny korzystające z pomocy społecznej w Małopolsce	30
Wykres 7: Odsetek osób, którym udzielono pomocy ze względu na potrzebę ochrony macierzyństwa oraz bezradność opiekuńczo-wychowawczą i trudności w prowadzeniu gospodarstwa domowego w Małopolsce w latach 2012 -2021*	32
Wykres 8: Odsetek osób, którym udzielono pomocy ze względu na alkoholizm oraz przemoc w rodzinie w Małopolsce w latach 2012 -2021*	32
Wykres 9: Jakie rozwiązanie brały/aby Pan/i pod uwagę w pierwszej kolejności w przypadku nagłej konieczności opieki nad bliskim (%) (n=3002).....	36
Wykres 10: Rozwiązania najczęściejbrane pod uwagę w przypadku nagłej konieczności opieki nad bliskim a wiek (%) (n=3002).....	37
Wykres 11: Wskaźnik deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w Polsce i Małopolsce w latach 2017-2021.....	66
Wykres 12: Wskaźnik deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w Polsce i Małopolsce w latach 2016-2021 – z uwzględnieniem w liczbie dzieci w pieczy zastępczej dzieci „własnych i obcych”	66
Wykres 13: Wskaźnik intensywności pieczy zastępczej w Polsce i Małopolsce w latach 2017-2021 ...	69
Wykres 14: Wskaźnik intensywności pieczy zastępczej w Polsce i Małopolsce w latach 2016-2021 – z uwzględnieniem w liczbie dzieci w pieczy zastępczej dzieci „własnych i.....	70
Wykres 15: Rodziny zastępcze oraz rodzinne domy dziecka w Małopolsce w latach 2012-2021.....	74
Wykres 16: Liczebność oraz struktura wieku rodziców zastępczych w rodzinach zastępczych zawodowych w Małopolsce z początkiem 2022 r.	77
Wykres 17: Średnie wynagrodzenie netto zawodowych rodzin zastępczych w Małopolsce z początkiem 2022 r.	78
Wykres 18: Dzieci z Ukrainy objęte opieką opiekuna tymczasowego w Małopolsce – stan na 02.01.2023 r.	84
Wykres 19: Kierunki opuszczania pieczy zastępczej w Małopolsce przez usamodzielnianych wychowanków w 2021 r.....	87
Wykres 20: Kierunki opuszczania pieczy zastępczej w Małopolsce przez usamodzielnianych wychowanków POW w latach 2016-2021.....	88
Wykres 21: Kierunki opuszczania pieczy zastępczej w Małopolsce przez usamodzielnianych wychowanków rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka w latach 2016-2021	89
Wykres 22: Kierunki opuszczania pieczy zastępczej w Małopolsce przez wychowanków rodzinnych form pieczy zastępczej (bez rodzin spokrewnionych) w latach 2016-2021.	90
Wykres 23: Wiek wychowanków we wszystkich typach rodzin zastępczych i rodzinnych domach dziecka w Małopolsce w latach 2016-2021.....	91
Wykres 24: Wiek wychowanków we wszystkich typach placówek opiekuńczo - wychowawczych w Małopolsce w latach 2016-2021	92

Wykres 25: Asystenci rodziny w Małopolsce w latach 2014-2021.....	113
Wykres 26: Liczba koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej w Małopolsce w latach 2014-2021	117
Wykres 27: Średnia liczba rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka w przeliczeniu na 1 koordynatora pieczy zastępczej w Małopolsce w latach 2014-2021	118
Wykres 28: Preferowana forma podnoszenia kompetencji członków zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych (podstawie ankiety CAWI)	129
Wykres 29: Tematyka jakiej powinny dotyczyć szkolenia prowadzone w zakresie podnoszenia kompetencji członków zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych (podstawie ankiety CAWI).....	130